ڕاستەقینەی ڕامیاری لە ڕێی هەڵبژاردنی نوێنەری کۆیەوە بەو خەڵقە ئاشنا بکات. لەم نوختە نیگایەوە برادەران وەها پەسەند دەکەن کە پاڵاوتە یەکێک بێت غەیری کاکە زیادی حەماغا، چونکە حکومەت بۆ ئەو دەسەلمێنێت وەک کە پێشتر سەلماندبووی. هەر چوارمان(٣٤) ئەو ڕایەمان پەسەند کرد ئنجا مایەوە سەر دەست نیشان کردنی «پاڵاوتە» کە دوای بێنەوبەرە یەک وشە ڕوویان لە من نا کە ئەرکی پاڵاوتەیی هەڵبگرم. من لە قووڵایی دڵمەوە ناڕاحەت بووم بەوەی کە باری ئاسایی ژیانم لە سلێمانی کە هەمووی ئارامی و هێمنایی بوو بگۆڕم بە هەرایەکی ئەوتۆ کەس نازانێ چەند سەر تێیدا بێ کڵاو دەبێت. وەزیفەی حاکم زۆر خۆش و ڕێز لێ گیراو بوو، بە بەریشیەوە هەبوو خزمەتی کۆمەڵایەتی بکات بێ ئەوەی کەسی تێدا ماندوو بێت. من نەمسەلماند، ئەوان سوور بوون لەسەر تەکلیف، دوای قسەیەکی زل کە شکاندنی دەبوو بە خیانەت لە منەوە چارم نەما سەرم دانەواند بۆ تەکلیفەکە.

هەر لە سلێمانییەوە بە بروسکە خۆم پاڵاوتە کرد. حیزبیش لە لای خۆیەوە بەیاننامەیەکی هەڵبژاردەی بە ناوی منەوە بڵاوکردەوە تا بڵێی توندوتیژ و ڕەق و حەق (بەلای ناحەقدا بوو). بڕوا بکەن پێم ئەگەر خۆم پاڵاوتە نەبوومایە هەرگیز لەگەڵ بەیاننامەی ئەوتۆیی نەدەبووم کە هی شەڕ پێ فرۆشتن بێت. خاڵە مچەی حاجی برایماغای قسە خۆش تەڵاقی خواردبوو لە سەر هێندێ کە من ئەو بەیاننامەیەم نووسیوە تاکوو نەکرێم بە نایب.

دوای خۆ پاڵاوتە کردن بەیانییەکی زستانەی کەوەڕۆژی ئاسمان چڵکنی سارد بە جێبە ئەمەریکایی‌یەکەی شێخ حسێنی حاجی سەیدی سندۆڵان بەرەو کۆیێ، سلێمانیم بەجێ هێشت. ڕێگاوبانی ئەو سەردەمە و تەنبەڵیی جێب وەهای کرد گەییشتنم بۆ هەولێر پتر لە چوار سەعات بخایەنێت. قۆناغم باداوەی مەلا ئەفەندی بوو لای عیززەدینی برادەرم کە خۆی لە دوو دەورەی هەڵبژاردنی پێشووترەوە نایب بوو. دابەزیم و جێبەکەم بۆ گەڕانەوەی بەرەو سلێمانی ئیزن دا. سدیقی قادر بەگی شەقلاوە مێوانی عیززەددین بوو بەرەو پیرمەوە هات و بە قسە قوتەکانی خۆیەوە بەر لە بەخێرهێنان پێی گوتم، برا ئەتوو بوویە فەتاح بەگی هەمەوەند لە بەیانییەوە حکومەت لێرە و لە بەغدا خەریکە بت بینێتەوە. دنیا نەما بە تەلەفۆن و پرسین و ڕاسپاردن بە سەری نەکەنەوە...

سەعید قەزاز یەکەم جار بوو لەگەڵ نوورەددین مەحموودا بە وەزیری بێت، سەروسۆراغی هەڵبژاردن لە ناوچەی کوردنشین بەو سپێررابوو. چەند جارێک لەگەڵ باداوە تەلەفۆنی کردبوو جارێ نەگەییشتبووم. ڕایسپاردبوو کە گەییشتمە جێ قسەی لەگەڵدا بکەم. سەعید قەزاز دەیزانی لە باداوە دادەبەزم، شارەزامان بوو. موتەسەڕریفی هەولێریش، مستەفا یەعقوبی، هەر چاوەڕوان بوو بگەمە جێ و پێوەندیم پێوە بکات. گورج بەغدا وەرگیرا، سەعید قەزاز لە ڕووی نەسیحەت و پەرۆشەوە گوتی، فلان دەزانیت چەند حورمەتی باوکتم گرتووە و چەندیش خۆتم خۆشویستوە، واز لە نیابەت بێنە چونکە ئیمکان نییە ڕێ بدرێت بە دەرچوونت، بەغدا نات ناسێت تا لێت ئەمین بێت... چەندێکی هەوڵی دا من نەمسەلماند و گلەییشم لێی کرد کە لە جیاتی دەست لە پشت دان ترسم لەبەر دەنێت، وتووێژمان خایاندی هەتا لێم بێئومێد بوو.

ڕاستییەکەی ئەگەر پاڵاوتەی حیزب نەبامایە لەوانە بوو کۆڵ بدەم... دوای نەختێک موتەسەڕریف

قسەی لەگەڵدا کردم گوتی، حەز دەکەم لەگەڵتدا بدوێم باداوەش قەڵەباڵغە بۆ دواندن دەست نادات، بێزەحمەت وا ئۆتۆمۆبیلی خۆمت بۆ دەنێرم بتهێنێتە ماڵەکەم... من بە ئۆتۆمۆبیلی عیززەددین، دوای نانی نیوەڕۆ، چومە لای موتەسەڕریف لەوپەڕی ئەدەبەوە دواندمی کە حکومەت ئامادەیە لە بەرانبەر وازهێنانم لە هەوڵی نیابەت چ وەزیفەیەکی لە شەهادەم هەڵبستێت وەک قایمقامەتی، سەرۆکایەتیی تەسویە، تفتیش ئیداری پێمی بدەن... ئیتر لەو جۆرە بەڵێنانە شتی دیکەشی لەگەڵدا بوو. ئەوەی وەڵامی پێویست بوو لەسەرەخۆ و بە ئەدەبەوە لێمی بیست کە بریتی بوو لە نەسەلماندن... سبەینێ بە ڕێگای قوڕاوی زستانە چووم بۆ کۆیێ، حکومەت زۆر قوتاغ بوو، وەک تەلی خاوکێش کراو کشت بووبوو. نامزەدی حکومەت بەرانبەر من مەلا حەوێزاغای غەفووری بوو، بەر لەو محەمەد عەلی مەحموود هەوڵی بۆ درا لە بەغداوە کە ئەگەر کاکە زیاد یاریدەی بدات خۆی پاڵاوتە بکات هەر ئەویش نایبی کۆیە بوو لەو دەمەڕا کە کاکە زیاد لەسەر مەسەلەیەکی گشتی‹٣٥› ئیستیقالەی دابوو لە نیابەت، محەمەد عەلی لە هەڵبژاردنی تەکمیلی بوو بە نایبی کۆیە. هەوڵی محەمەد عەلی بێسوود بوو چونکە کاکە زیاد ئەوسا ئەندامی پارتی بوو ئەگەر بە خەیاڵی ئەوەی کە پارتی لەوانە بێت موقاتەعەی هەڵبژاردن بکات بۆرە بەڵێنیشی بە محەمەد عەلی دابێت، دوای بڕیاری بەشداری کردنی حیزب لە هەڵبژاردن ڕێگەی بەڵێنی ئەوتۆیی بەسترا...

حکومەتی کۆیێ ڕەچاوی لایەنی حاکمایەتیی منی دەکرد، لە ڕواڵەتدا بێلایەنیی خۆی دەردەبڕی، لە واقعیشدا هەرچی دەستەڵاتێکی هەیبوو بۆ ترساندن و وردە فێڵی ئیداری و قانوونی، وەک کە دایەرەی نفووس موراجەعەی دۆستی ئێمەی دەوەخراند لە بوون بە (ناخب)، بۆ حکومەتیش مردووی بە زیندوو لە قەڵەم دەدا، هەمووی بەکارهێنا. ڕۆژی جومعەی دوای گەییشتنم لە کۆیێ، کە خەڵق لە نوێژ بوونەوە هەر لە حەوشەی مزگەوتی گەورە دوانێکی توندوتیژم دا دژی هەڵوەستی حکومەت و چی ئیمکانیش بوو لە بارەی بەکارهێنانی مافی هەڵبژاردن لە لایەن میللەتەوە بۆ ئەو خەڵقەم شەرح دا ئەوانیش بەڕاستی و پڕ بە دڵ بۆ بیستنی ئەو قسانە وەکوو ئەسپینداری چەم قیت ڕاوەستابوون لە حەوشەی مزگەوت‹٣٦›...

چەپڵەڕێزانی دوای ئەو دواندنە بۆ هەموو کەسێکی دەردەخست کە میللەت لەگەڵ حکومەت نییە. ئەوەی ڕاستی بێت لە دوو نوختەوە حکومەت بێهێز بوو، یەکیان ئەوەبوو کە لیژنەی هەڵبژاردن هەمووی هی حیزبەکە بوون، دووەمیان ئەوەبوو کە پێشتریش گوتم، حاکم جەوهەر دزەیی لە ڕواڵەتدا بێتەرەف و لە واقیعیشدا لای میللەت بوو. ئەوسا میرزای حاجی کەریم کاتبی حاکم و پارتییەکی چالاکیش بوو. مەحکەمە هەمووی پشت لە حکومەت بوو. لە بەرید ئەندامی ئەم لایەنە هەبوون کاغەزی گوماناوی بکەنەوە و بخوێننەوە و خەبەر بدەن. میرزا هەموو شەوێک تەلی دەخستە سەر تەلی تەلەفۆن و گوێی لە سرکە و کورکەی حکومەت ڕادەگرت و بە حیزبی ڕادەگەیاند...

خولاسە بەرەی سەر بە میللەتیش وەک حکومەت کەوتە خۆی و چی لە توانایدا بوو بۆ سەرخستنی ئەو تەجرەبەیە، مەردانە بە کاری هێنا. مەحکەمە لە ماوەی کەمدا هەموو ئەو شکاتانەی دەپرسییەوە کە خەڵق بە ڕەسمی لە دایەرەی نفووسیان دەکرد لەسەر دەرنەچوونی ناوەکانیان لە لیستەی ناخیبان، ئەگەر مەحکەمە دژی میللەت بوایە داوای ئەوتۆیی لەوانە بوو بە مانگ و دوو مانگیش کۆتایییان نەیەت. ئەگەر هاتبایە مەحکەمە و لیژنەی هەڵبژاردن لای حکومەت بانایە چەندێکی حیزب و میللەت و من و

غەیری من بە تێکڕایی پاڵەوان بووینایە لە ئاکامدا سندووقی دەنگەکان فێڵیان تێدا دەکرا و بەشی زۆری دەنگەکان بۆ ئەو کەسە دەبوو کە حکومەت دەیەویست. هەڵبژاردن شەڕە تۆپ نییە، میللەتیش لێی داوا ناکرێت بۆ سەرخستنی پالاوتەیەک سەدان قوربانی بدات کەوا ڕەنگە بێسوودیش بێت، ئەگەر لە توانادا بێت شەڕی ئەوتۆیی ببردرێتەوە لە بنەڕەتەوە حکومەتەکە دەگۆڕدرا هەر نەیسە...

ڕۆژی هەڵبژاردن من لەو نوختەیە بووم کە مزگەوتی گەورەی کردبوو بە ناوچە. دایەرەی پۆلیس لە هەر دوو دەرگەی مزگەوت دوو ڕیز پۆلیسی سونگی تاقی بە ناوی پاراستنی ڕێکی و هێمنایی، بەڵام بە نیازی خەڵق ترساندن، ڕاوەستاندبوو کە دەبوو ناخیب (هەڵبژێر) بە ناویاندا تێپەڕێت بۆ سەر سندووقی دەنگ دان.

ترس بەو خەڵقەوە دیار بوو بەڵام دەنگ دان بەردەوام. حاکم جەوهەریش لە لای خۆیەوە بە سیفەتی سەرپەرشتی کردنی هەڵبژاردن و پاراستنی سنووری قانوون خەریکی ڕێ خۆش کردنی دەنگ دان بوو بۆ خەڵقەکە و هانی دەدان بەرەو نەترسان. لە نکاو قەپ و قیر و (بمرێ بژی) و هوتاف لەو دیو دەرگەی لای بازاڕ پەیدا بوو.

چەپڕۆیەکان بە نامەی موقاتەعەی هەڵبژاردن ئەو وروژمە چەکدارەیان بۆ سەر نوختەی یەکەمی هەڵبژاردن لە مزگەوتی گەورە هێنا. پۆلیسەکان ڕێیان دان بێنە ژورەوە چەندێکی حاکم جەوهەر تێی ڕاخوڕین کە بەرهەڵستییان لێ بکەن خۆیان نەخوراند. چاوم لێ بوو دەستی بۆ یەکێک لەوان درێژ کرد و بە پۆلیسەکانی گوت ئەمەیان بگرن، فایدەی نەبوو، یەکێکی زلە لەو موزاهەرەچییانە کفنی لەبەر کردبوو وەک نێرتکی تەندوورەی گێژەنی ئاو جمووجووڵ بە دەورییەوە دەکرا. خەڵقەکە هەڵات، من لە سەر سەکۆی ناوەندی حەوشە ڕاوەستا بووم، لە شەرمان مامەوە نەک لە بێترسی چونکە نەمدەزانی چ نیازێکیان لە دڵدایە. قەڵەباڵغییەکە بە تەنیشت شوێنی مندا ڕۆیی بەرەو جێگەی سندووقی هەڵبژاردن بەڵام بەرانبەر من هیچ بێئوسوولییان نەکرد. زانیم کە دەست ناوەشێن ئیتر خەیاڵم لەوە کردەوە کەوا بێگومان تۆژینەوە لەو ڕووداوە لە لایەن حکومەتەوە دەکرێ ڕەنگە منیش بە شایەد بانگ هێشتن بکرێم. نەکا کەس بناسم ڕووم وەرگێرا بایی ئەوەی نەیانبینم بەڵام پشتم تێنەکردن نەکا لە سەرم بە ترس حیساب بکرێت. ئافرەتێک لە نزیکمەوە ڕووی قسەی تێکردم و گوتی، کاکە قەت بووە ئینتیخابات بە لوولەی دەمانچە؟ ڕووم بۆ وەرگێرا بێ ئەوەی سەیری ڕووی بکەم و پێم گوت خوشکێ ئێوە دەمانچەتان هەڵگرتووە خۆ من و کەسی دیکە لەو خەڵقە چەقۆشمان پێ نییە. قسەکەم وەهای لێ کرد چی دی لەسەری نەڕوات.

کۆمەڵەی چەکداری موقاتەعە بە مەیتەوە گەییشتنە لای سندووق. بەرپرسی لیژنە، کە عەلی عەبدوڵڵای دەمراستی لکی حیزب بوو لە کۆیە، دیفاعی لە سندووقەکە کرد بەڵام لە دەستیان دەرهێنا و شکاندیان. ئنجا بە ناو ڕیزی پۆلیسی دەرگەی دووەمی مزگەوتدا دەرچوون بۆ نوختەی دووەمی هەڵبژاردن لە مزگەوتی بایزاغا. سندووقی ئەوێشیان شکاند و بڵاوەیان لێ کرد. ئاوێکی سارد بەسەر حەماسەتی شارەکەدا کرا و سۆزی (بە حەق گەییشتن)ی پێ بوو بە خۆڵەمێش.

حکومەت بە هەلی زانی، معاونی پۆلیس وەهای لە قەڵەم دا کە موزاهەرە لە لای ماڵی منەوە ڕێک

خراوه... چەندین کەسی لە خزم و دۆستی من بە تۆمەتی موزاهەرە و ئاژاوە، لە ڕێی شایەدی بەکرێگیراوەوە، گرت و دانیە مەحکەمە. حاکم جەوهەر قەلایەکی مەحکەم بوو، بە موتەسەڕڕیفی ڕاگەیاند کە شورتەی کۆیێ خۆی بەر پرسە لە هاندانی خەڵقەکە بۆ ئاژاوە... دیسانەوە مەحکەمە کاری خۆی کرد لە چەپارەدانی ئەو بێگوناهانە دژی تۆمەتی درۆزن...<٣٧>

گومان لەوەدا نییە، ئەو موزاهەرەیە نەدەکرا ئەگەر حکومەت بە ئاشکرا لە دوشمنایەتی بەرەی ئێمە نەکۆشابایە. من ناڵێم موزاهەرەچییەکان بەکرێگیراو بوون بەڵام لە دوو شت دڵنیام، ڕابەرانی ئەو موزاهەرەیە دەیانزانی هەڵوەستیان عەیبدارە بەڵام قینیان لە پارتی پتر بوو نەک لە حکومەت دەنا دەبوو لە هەولێر و سلێمانیش هەمان نمایشت بکەن، کە نەیانکرد بۆیە بوو پارتی لەو شوێنانەدا هیچ پالاوتەی نەبوو خۆیشی موقاتەعەی کردبوو لە غەیری کۆیە. موقاتەعە جودایە و دژە لەگەڵ هەڵمەت بردنی چەکدار. پارتیش لەبەر واقیعیەت هەلی کۆیەی قۆستەوە چونکە چ بەرژەوەندێک نییە لە دۆڕاندنی هەلێکی وەها لەبار بۆ کردنەوەی چاوی میللەت. لینین خۆی دەڵێ هەموو ئەو موقاتەعانەی دوای تێشکانی شۆڕشی ١٩٠٥ هەتا شۆڕشی ئۆکتۆبەر کران بێجێ بوون چونکە بریتی بوون لە دۆڕاندنی هەلی ڕێک و پێک کە قانوونیش سەلماندوویەتی. ئەمەش دەخاتە سەر قسەکانی کە دەرچوونی پالاوتە ئامانجی هەرە گەورە نییە لەو تەجرەبانەدا، ئەگەر دەرچوو زۆر بەجێیە، ئەگەر دەرنەچوو دەرسێک لە میللەت گەیەندراوە. ئێستا من دەڵێم چەند سەیرە حیزبێک دڵ بەوە خۆش بکات لە سارداو و ژێرزەمیناندا بەیاننامەی دژی هەڵبژاردن دەربکات بە کردەوەیەکی شۆڕشگێڕانەی بزانێت کەچی هەڵوەستی مەردانەی وەکوو ئەو جارەی کۆیێ کە بەغدای خەریک کردبوو لە هەموو عێراقیش دەنگی دایەوە نەک هەر لە کوردستان، ئا هەڵوەستی ئەوتۆیی تاوانبار بکات، ئنجا لە لای خۆیەوە هەوڵێک بدات حکومەت بگەشێنێتەوە. کورتبینی و لێڵبینی و حەسوودی لەو تەرزە کارانەدا ئەوەندە ئاشکرایە و بە سفتوسۆیە نازانم چی لەگەڵدا بڵێم.

نوختەی دووەم کە تێدا دڵنیام ئەوەیە کە جاسووسانی سەر بە شورتەی ئەوسا دەستیان هەبوو لە هەموارکردنی ڕێگە بۆ هەر خراپە و رووخاندنێکی لەو رۆژەدا دژی هەڵبژاردنی من بکرێت. معاونی پۆلیس یەکێک بوو لەوانەی ناویان دەرکردبوو بە سەرکەوتن لە هەر کارێکی پێیان سپێردرابێت. تا ئەوەی نەتوانێ بە دیار شکستی خۆیەوە دەست لە ئەژنۆ دانیشێت. ئەم تالاییەی چەژی تێشکان وەهای لێ کرد پتر لە حکومەتی کۆیە و هەولێر و بەغدا داغ لە دڵ بێت. بێگومان بە فەرمانی ئەو بوو کە لە زووەوە پۆلیسەکانی تێگەیاندبوو بێلایەن ڕاوەستن لە کاتی پەیدا بوونی هەرا، دواتریش بەرەی ئێمەی گرتە بەر گومان لە مەحکەمە و تەقریری دا کە موزاهەرە لە لای ماڵی منەوە دەرچووە و موزاهەرەچییەکانی چەپارە دا<٣٨>.

بە دڵ شکستەییەوە مزگەوتی گەورەمان بەجێ هێشت بە دیار ئاکامی ئەم کارە ناڕەوایە، ئاخۆ حکومەت چ پەلپێکی گەورەمان پێ دەگرێت و چۆن مادەی قانوونی باهەڵدراومان لێ بەکار دێنێت. لە کەلکەڵەی ئەو خەیالاتەدا بووین، دمە و عەسر، حکومەت بانگ هێشتنی کردین بۆ دەست کردنەوە بە هەڵبژاردن. خێرا سندووقی نوێی دروست کرد و ڕێگەی خۆش کرد بۆ ئەو شتەی بەر لە دوو سێ سەعات لە دژی دەجەنگا. هەڵوەستی تازەی حکومەت وەک تەقڵە لێدان و بەرەواژ بوونەوە بوو، بە جۆرێک

سەرمان لێی سوڕما بەڵام کات بەبەر حەپەسانەوە نەمابوو، کەوتینە خۆمان و خەڵقیش لە لایەنگیری ئێمە و حکومەتیش بەرەو دەنگ دان ڕۆیشتن. من چوومەوە مزگەوتی گەورە. ئەم جارەیان قبووڵمان نەکرد پۆلیس سونگی تاق لە دەرگاکان ڕاوەستن، کاک جەوهەر بە دەستەڵاتی ڕەسمی خۆیەوە لەو کارەدا کاریگەر بوو. نەمانی پۆلیس و هەڕەشەکانی متمانەی دا بە خەڵقەکە و باشتر لە دەمی دەنگ داندا دەروونی خۆیانیان دەکردەوە... زستانی سارد، کووچە و کۆڵان قوڕ، هەڵبژاردن درێژەی کێشا بۆ شەو. هەرچەند ئەو تەگەرە گەورەیەی موزاهەرە و سندووق شکاندن و شەو بەسەردا هاتن بەشێکی لە دەنگ دەران کەم کردەوە، دیسانەوە لەچاو حاڵ و باری ئەو سەردەمانەدا خەڵقێکی زۆر چاوەنۆڕییان کرد هەتا چەند سەعاتێک لە شەو تێپەڕی و دەنگی خۆیانیان دا. گوندنشینی وەها هەبوون کە خرابوونە سەر ناوچەی قەزا، مانەوە هەتا دوای مەغریب و دەنگیان دا بۆ من. پاش تەواو بوونی دەنگ وەرگرتن گەڕامەوە ماڵێ لەگەڵ کۆمەڵێک لە ڕابەرانی حیزب و خزم و دۆست، دانیشتین بە دیار دەرکەوتنی ئاکامی هەڵبژاردنی ناو شار. جارێ خەبەری نوختەی هەڵبژاردنی تەقتەق و جێگاکانی دیکە کە بە هەموویان وەک لەبیرمە دە نوختە بوون جگە لە کۆیێ، جارێ پێمان نەگەییشتبوو... دەوری سەعات دە و نیو خەبەر هات کە ژمارەی ئەو دەنگانەی بە ئێمە دراوە گەلێک زیاترە لە هی حکومەت هەرچەند حکومەت هەموو لایەنگیرەکانی خۆی گەیاندە سندووقی هەڵبژاردن. بە تەلەفۆن زاندرا کە لە تەقتەقیش حکومەت بەزیوە ئیتر زانیمان گرەومان بردۆتەوە... هەناسەیەکی حەسانەوەمان هەڵکێشا. لەبیرمە، میرزای حاجی کەریم کە یەکێک بوو لە قسەخۆشەکانی ئەوسا گوتی ئەرێ فلانە کەس کوا خواردنێک، پلاو و گۆشتێک ئاخر ئەو عالەمە بە تووە خەریکە... قسەکەی حەق بوو بەڵام ڕاستییەکەی بیرم بۆ ئەو لایەنە ببڕای ببڕای نەچووبوو، قەتیش تەبیاتی من و ماڵەکەمان ئەوە نەبووە بە سەرکەوتن و دەرکەوتن ڕوح پەرەیی بمان گرێ تا ئەوەی کە دەڵێم لە هیچ ڕێکەوتێکی ئەوتۆییدا دەنگی هەلهەلە لە ماڵی ئێمە بەرز نەبۆتەوە. خواردنەکەی نامەوجوودی ئەو شەوە بوو بە هی شەوی دواتر کە ئەوسا ئاکامی هەموو ناوچەکانی هەڵبژاردن ئاشکرا بووبوو. حکومەت لە ٧٠٠ دەنگی پتر وەرگرتبوو ئێمەش لە ٢٠٠٠ دەنگ پتر. خەڵق گوێی لە ڕادیۆ دەگرت بۆ بیستنی نەتیجەی هەڵبژاردنی کۆیێ، دوای دوو شەو ئنجا ڕادیۆ باسی کرد...

جوانترین بروسکەی پیرۆز بایی ئەوە بوو لە برایمی عەزیزاغای دزەیی، برای حاکم جەوهەر و هاوڕێی خوێندنی سانەویم وەرگرت کە بریتی بوو لە دوو وشەی «پیرۆزمان بێت».

ڕۆژی دواتر پاش عەسر بوو ئۆتۆمۆبیل پەیدا بوو، لەگەڵ عەلی عەبدوڵڵا و جەلال تاڵەبانیدا بەرێ کەوتین بۆ هەولێر. سەعات هەشتی شەو لە هەورازە نەفت سەرکەوتین ئۆتۆمۆبیل لە قوڕ چەقی، هەتا سەعات دە خەریکی قوڕ دەردان بووین ئنجا بۆمان دەرهات بەڵام بێوەخران و یەکسەر شکا و پەکی کەوت. خۆزی لە هەوەڵەوە دەشکا... بە پێیان بەو سەرمایە و قوڕە و تاریکییە کوتامان، پاش حەفت سەعات ڕۆیشتن، گەییشتینە هەولێر...<٣٩> دیدەنی موتەسەڕریفم کرد. بێوەخران لە کەرکووکەوە بە ڕێی ئاسن چوومە بەغدا. مەلا حەوێزاغا ڕەخنەی لە هەڵبژاردنم گرتبوو بەڵام گوێی نەدرایێ. جەنابم بووم بە نایب، خەبەری چەندوچۆنی دەرچوونم بە ناو خەڵقدا بڵاو بووبۆوە، هەستم دەکرد بە ڕێزەوە سەیرم دەکەن...

لێرەدا دەست خاوێنیی مێژوویی لێم داوا دەکات شتێک لە چەندوچۆنی هەڵبژاردنەکە ڕوون بکەمەوە دەربارەی هەڵوەستی کاکە زیادی حەماغا لەو هەڵبژاردنەدا. کاکە زیاد خاوەن دەسەڵات بوو بە تایبەتی لە دەرەوەی شار، خۆ لە ناو شاریشدا بێهێز نەبوو هەرچەند هێزی خوێندەوار و گەنج و چەپ و هەندێ لە ناحەزەکانی دەیانتوانی شتێک بکەن کە لە دەشت و دەر نەدەکرا. جگە لە پایەی حیزبایەتیی خۆی و دەستەڵاتە ئاشکراکەی حکومەتیش تا ڕادەیەکی هەڵکشاو لێی دەسەلماند. ئەگەر خۆی لە بەرەی پارتی دوور خستبایەوە بێ ئەوەی دوژمنایەتیشی بکات زۆری لێ دادەلەنگاند خۆ ئەگەر دژ بە پارتی بوایە دەرچوونی نوێنەرەکەی پارتی لە زەحمەت زەحمەتتر بوو بگرە نا مومکین بوو. حکومەت بۆ پشتیوانی کردن لە محەمەد عەلی مەحموود (مەشوور بوو بە محەمەد عەلی ئالتی) بە هەویا بوو یارمەتی بدرێ لە کاکە زیادەوە بەڵام تەکلیفی حکومەت و محەمەد عەلیشی هەڵنەگرتەوە لە تەک بڕیاری حیزبدا. دواتر محەمەد عەلی لای خۆم گلەیی لە ئاست کاکە زیاد دەربڕی کە لە تەنگانەدا پشتی تێکرد گۆیا بەڵێنی لێ وەرگرتبێ کە بۆ نیابەتی کۆیێ پشتگیریی لێ کردبێت، لە ئاست ئەمەدا کاکە زیاد دەڵێ لە هەڵبژاردنی ئەو جارەدا بەڵێنم بە کەس نەداوە قسەکەشی لەگەڵ داخوازی حاڵ و باری خۆی و کۆیەش یەکدی دەگرنەوە چونکە حیزبیش لە نێواندا نەبێ نیابەتەکە بە خۆی ڕەواتر بوو خۆ نیابەت قوماشی قاتە جلک و ماست و پەنیری کوردی نییە وەها بە ڕەهایی و بێباکانە بکرێتە دیاری. حکومەت کۆیەی دانابوو بە (دائرە مقفلە) بۆ کاکە زیاد ئیتر بۆچی لە لاوە دۆست و برادەری دوورە دەست تەراتێنەی تێدا بکات! پیاو دڵی نایێ ولاغێکی باشی لێ بخوازرێتەوە چ جایی پایەیەکی وەها بە شکۆ.

کاکە زیاد و مەحموودی کوڕە گەورەی بە نامەی دوورە پارێزی ڕواڵەتی دوو ڕۆژ پێش هەڵبژاردن چوونە هەولێر بەڵام کوڕی دووەمی کاکە عەبدولقادر، بە درێژایی کات لەگەڵماندا بوو، بە زۆریش لەگەڵ مندا، پەیتاپەیتاش ڕای دەسپارد بۆ ناو ئەهلی دەشت و دەر کە دەنگیان بە من بدەن. لەو هەڵبژاردنەدا بایی سەری دەرزی گلەیی لە کاکە زیاد ناکرێ بەڵکوو بە پێچەوانەوە دەبێ هەڵوەستە باشەکەی و خۆ لەبیر کردنەکەی بە تەواوی بنرخێندرێ. لە موناسەبەدا دەبێ بڵێم من کە بووم بە حاکم، ئەوەبوو کاکە زیاد ڕووی تەکلیفی لە وەزیری عەدلی ئەوسا، جەمال بابان، نا، ئەویش بێ دوودڵی مەرسوومی دامەزراندنمی دەرچواند. من لەوەدا بایی تۆسکاڵێک خەریک نەبووم، ئنجا ئەگەر دوا بە دوای هەڵبژاردنەکەی ساڵی ١٩٥٣ گلەیی‌یەک لەو یا لە حیزب یا لە من کرابێ پێوەندی بەو هەڵبژاردنەوە نییە.

کەس ئاگای لە دەردی کەس نییە، کە لە کۆیە و لە سلێمانی دابڕام و ژیانم کەوتە بەغدا سێ مەسرەفم بە ملدا هات. ماڵەکەی کۆیەم و هینەکەی سلێمانیم و خۆیشم لە بەغدا. گوریس بەیەک لایی نەدەگەییشتەوە ئەمجار بە سێ لایی. مانگانەی نایبان ئەو ساڵە ٦٠ دینار بوو بەشی مەسرەفی خۆمی نەدەکرد چونکە ئەرک لێی زیاد بوو. قوتابی و نایب بۆ لایەنی مەسرەف ناچنە دەستەی تەرازوویەکەوە. لە ڕووی ناچارییەوە کە دەبوو بژێو بۆ ئەو سێ قۆناغە پەیدا بکەم چووم بۆ لای شێخ حەسەن و شێخ حسێن... ئەو سەفەرەم کەوتە باران و تۆفێکی بەردەوام مانگێکی لەو ناوە هێشتمەوە.

بە هەمەحاڵ گرفتی لایەنی مەسرەفم لەو دوو خاڵەوە چار کرا و هاتمەوە بەغدا. حیزب نەیدەزانی باری ئابووریم چۆنە، نامەی گلەیی بۆم ناردم لەسەر بێچالاکیم، هەقیشی بوو منیش عوزرم بە دەستەوە

بوو... بۆ دڵدانەوە سەردانێکی محەمەد عەلی مەحموودم کرد، خوا لێ خۆش بووان ئەحمەدی حەمەد ئەميناغای دزەیی و سەمەدی حاجی محەمەدی بەنناشم لەگەڵدا بوون. عوزرم بۆ هێنایەوە کە لە ئیمکاندا نەبوو داخوازییەکەی بە هەڵبژاردنی، جێ بە جێ بکەین. ئەو گلەیی دەبردەوە سەر کاکە زیاد و دەیگوت ویستبای دەیکردم بە نایب. لە ئاست ئەو هەموو خۆ لە قەبەڵ کردنەی بۆ یارمەتیی لە کاکە زیادەوە، قسەیەکی قورسم کرد کە لێرەدا دوو پاتی ناکەمەوە... دواتر قسەکە تەئویلی خراپی لێ درایەوە بەڵام لە لایەن خۆمەوە ئێستاش حورمەتی ئەو قسەیەم دەگرم.

یەکەم گوتارم لە مەجلیسی نوێنەران دوای گەڕانەوەم لە سەفەری ڕانیە و سندۆڵان لەسەر (تووتن) بوو. ڕێکەوتێکی زۆر لە بار بوو بۆ من کە بابەتێک جێگەی قسە لێوە کردن بێت هەم شارەزای بـم و هەم پەرۆشدار. بە زاری خۆم نەڵێم ئەو گوتارەم نۆبەرەیەک بوو هەرگیز بە تەمای شتی ئەوتۆ نەبووم، مەجلیسیش بە حکومەت و نایبی حکومەتی و موعاریزەوە چاویان تێبڕیم و گوێیان بۆ هەڵخستم بێ ورتە و سرکە و کورکە هەتا دوای تووڵ و تەفسیلێکی بێگرفتی ڕەوانی ئازای گەرموگوڕ، لە لایەن زمانیشەوە عەرەبییەکی وەهام بۆ هات سەد ماشەڵڵای بۆ لێ دەی... پتر لە سی نایبی حکومەت دوای هەڵستانی مەجلیس موبارەک بادییان لێ کردم. موعاریزەکان پێوەم گەشانەوە، بیستم تەلەفۆنیان بۆ برادەرانیان کردبوو لە دەرەوەی مەجلیس گوتووبیان «کسبنا نائب معارض قوي...».

ئێستاش لە چاوم نەقش بەستوو بووە کە لە دەمی کرانەوەی قسەکانم چاوم هەندێ کەس و شتی بەدی دەکرد، لەو کەسانە ڕووی مەرحووم شێخ ڕەزا ئەلشەبیبی کە بە درێژاییی دوانم ڕووی بۆ وەرگێڕابووم وەک تەماشای برازایەکی خۆی بکات وەهای دەنۆڕیمێ... هەڵبەت گوتارەکەم بێ نووسین و بێ ئامادە کردن بوو دەنا نە ئەو دەنگەی دەبوو نە پێشم دەکرا بە نووسین ئەو هەموو قسانە بخەمە گوتارێک کە هەر یەک چارەک سەعات بخایەنێ چونکە نەدەبوو نووسراو لەوەندە کاتە پتر بەردەوام بێت. گوتاری بێ کاغەز بێسنوور بوو.

خوێنەر با لێم گەڕێ نەختێک بە شان و باڵی خۆمدا هەڵبێم. وەک کە دەگوترێ جارێکیان خەلیفەی بەغدا سەردانی بەسرەی کرد، لەو خەڵقەی پێشوازیی لێ کردبوو سوارێک وڵاغی دەهێنا و دەبرد و دەیگوت «نعم القاضي قاضينا- قازیمان باشترین قازییە»، خەلیفە پرسی ئەم کابرایە کێیە هێندە لە قازی ڕازییە، گوتیان قازی خۆیەتی...

ڕووداوێکی بچووکی نامەردانەی ئەو ڕۆژانە دەگێڕمەوە کە ڕووناکی دەیەختە سەر دڵ و دەروونی ئەو خەڵقەی لە کانیاوی پاکییان نەخواردۆتەوە، مدیرەی قوتابخانەیەکی کچانی کۆیێ ناسیاوی خوشکەکانم بوو، بە بۆنەی هەڵبژاردنم شەکر و چوکلاتی بەم و بەو دابوو... شەوێک لە شەوانی پاش هەڵبژاردن لە پەنجەرەی ژوورەکەیەوە کە بە سەر کۆڵانەوە بوو گوللەیان لە کەللەی سەری گرت بەڵام بە سەرینی ژێر سەری کەوت. حکومەت لە جیاتی تۆڵەی بۆ بستێنێ نەقڵی کرد بۆ ڕەواندز. شارەزایانی سیاسەت لە وەزارەتی مەعاریف پێیان گوتم بۆی بە دەنگ نەیەم چاکترە نەکا قۆرتی گەورەتری بۆ هەڵبکەنن...

تەجرەبەیەک هاتە پێش تێی گەیاندم دەستەی حکومەت چ حیسابێکی بۆ موعارز بوونی من دەکەن.

کێشەیەک کەوتە نێوان موعارەزە و حکومەت لەسەر هەرای قوتابیی کۆلێجەکان کە ئێستا چۆنایەتی و چەندایەتییەکەی بە روونی بیر ناکەمەوە. موعارەزە لەو کێشەیەدا قورسترین کەرستەی تەنگەتاو کردنی حکومەتی بەکارهێنا پێی دەگوترا (استیضاح) بریتی بوو لە پرسیارێکی تفت لە لایەن پێنج نایبەوە ئیمزا کرابێت، تا ئەگەر حکومەت نەیتوانی وەڵامێکی دڵنیاکەر بداتەوە دەبێ ئیسیقالە بدات.

لە شتی ئاساندا تاکە نایب «پرسیار» ئاراستەی تاکە وەزیر دەکا. لەمیاندا پرسیار ئاراستەی هەموو حکومەت دەکرێت. من یەکێک بووم لەو پێنج نایبە، تەنها نایبێکی کوردیش بووم لە موعارەزەدا. چەند رۆژەک مەودا هەبوو بۆ لێکۆڵینەوە لەو پرسیارە. بە درێژایی ئەو رۆژانە راسپاردەی حکومەت خەریکم بوو ئیقناعم بکەن ئیمزاکەم بکێشمەوە، لە پاداشدا چ خزمەتێکی لە ئیمکاندا بێت بۆمی راپەڕێنن. تەنانەت بە شێوەیەکی مەیلە و ئاشکرا تێیان دەگەیاندم کە خزمەتی کورد، بە تایبەتی، لە رێگەی ناوەندەوە دەبێت نەک پەرگیری دژی حکومەت، نایبەکانی دیکە هەموو عەرەبن لە جینسی حکومەتن... من گوێم نەدایە ئەوان قسانە. جەمیل ئوورفەلی کە نایبی یەکەمی سەرۆکی مەجلیس بوو، بە پەرۆشەوە، منی جودا کردەوە، هەردوومان لە ژوورێکی مەجلیس چەندین کات وتووێژی دەلایی و هەمەلاییمان کرد بەڵکوو ئیقناع بـم واز لە «استیضاح» بهێنم. دوایین تکای ئەوەبوو گوتی، کە هەر رازی نیت ئیمزات بکێشیتەوە هەر نەبێ رۆژی ئیستیزاحەکە مەیە مەجلیس. ئەمەشم نەسەلماند، کە ئەگەر بە پێوانەی بەرژەوەندی کورد لێکدانەوە کرابایە ئەشەدوبیللا ئەو هەموو پێشنیاز و شاباشەی کە سوودی گشتی خەڵقە بەستەزمانەکەی تێدا بوو دە جاران ئەوەی دەهێنا من لە سوارچاکیی خۆم بەردەوام بـم. حیسابی لێ قەوماوی عەبابەیلێ و شەرانش یەکجار جودایە لە حیسابی ناخیبەکانی ئەلساس و لۆرێن و مانچستەر... بەڵام لە خۆمەوە نەمدەتوانی هەنگاوێکی خۆبەسەر بهاوێژم لە مەسەلەیەکی گشتی بۆ سوودێکی ناوچەیی کە دەزانین بە حیسابی رواڵەتی، شارع ئەبوو نەواس و دەقنەکانی بیتوێن یەک شتن. دوو سەعات قوڕ دەردانی هێنانە دەری ئۆتۆمۆبیل و حەفت سەعات پیادەیی بە شەوی زستانە لە رێگایەکی نێوان کۆیە و هەولێر کەوا ٢٥ ساڵ بوو پێوەی دەمان ناڵاند نابێ و نابێ تێکەڵ بە ئامانجە گەشەکەی بزۆزی قوتابییەکانمان بکرێت!! سەرت نەیەشێنم ئیستیزاحەکە چووە پێش بە چەند قسەیەک لەم نایب و لەو وەزیر پێچرایەوە و چوو بۆ تۆمارخانە و گەنجینەی مێژوو...

بە دوای ئەو دوانە نۆبەرەیەم لەسەر «انحصار- تووتن» زنجیرە گوتارێکی پازدە ئاڵقەییم لەسەر نووسی، رۆژنامەکەی سادق ئەلبەسام «الدفاع» بڵاوی دەکردنەوە. ئەم گوتارانە بە ئەنتیکەیی دەنگیان دایەوە. هێشتان بە رێوە بووم بگێڕی گشتیی ئینحساریان لادا و رۆحێکی تازە کەوتە بەر کاروباری دایەرەکە. مەجلیسی ئیدارەی ئینحساریش سێ ئەندامی تێدا بوون [تۆفیق قەزاز، کاکە زیاد، ڕشید عارف] ئاڵای موعارەزەیان هەڵکردبوو دژی تەنگەتاوکردنی وەرزێر و دەوڵەمەندکردنی خاوەنانی فابریقەی جگەرە. لەو گوتارانەم ژمارە دەیان ژووررووی هەموانەوە بوو تەنانەت رۆژی دەرچوونی کە چوومە مەجلیس نایبی مووسڵ نەجیب ئەلسائیغ کەوا بەراستی و بێفێڵ دۆستی یەکتر و هاوباوەڕیش بووین لە سیاسەتی بەرفرەوان پێمی گوت، دەڵێن نووسینی ئەمرۆکەت «خطیر»، وشەی «خطیر» ی بۆ بەکارهێنا نەک «مهم» خۆی جارێ نەیدیتبوو. لە دوو معاون شورتەی کوردم زانی کە لە لیوای مووسڵ،

نزیک حدوودەوە، کاریان دەکرد گوتیان دانەیەکی ئەو جەریدەیەمان کڕی بە ٢٥٠ فلس، جەریدە ئەوسا بە دە فلس بوو.

ئەو گوتارەم بریتی بوو لە بەگژدا چوونەوەی ئەو سیاسەتە بێڕەحم و بێکەرامەتە کە لە پاش ڕمانی جمهوریەتی مەهاباد لەگەڵ تووتنەوانان کرا، زیاتریش لەوەدا بە سفتوسۆ بوو کە بە جۆرێکی ئانقەست برایە مێشکمانەوە کە خێر و خۆشی هەر لە دەست ئینگلیزدایە.

پێویست بوو بڵێم، دوای کۆبوونەوەی مەجلیس فەریق نوورەددین مەحموود ئیستیقالەی دا و جەمیل مەدفەعی وەزارەتی نوێی دامەزراند. نووری سەعید خۆی کرد بە وەزیری دیفاع هەرچەند زۆرینەی نوێنەران سەر بە حیزبەکەی خۆی (اتحاد دستوري) بوون و هەرچی دەستەڵاتێک هەبوو لە دەست ئەو و عەبدولئیلاهـدا بوو، ڕەنگە لەو دەمانەدا دەسەڵاتی نووری سەعید ڕاشکاوتر بووبێت. نەختێک بە درەنگەوە، واتە چەند مانگێک دوای بوونم بە نایب و ناسرانم لە لای ئەو خەڵقەی گوێ لە قسە ڕادەگرێت و چاو لە نووسراو دەبڕێت ئنجا وەها گونجا کە سەردانی نوورەددین مەحموود بکەم. لەو سەردانەدا باسی هەڵبژاردنەکەی کۆییمان هێنایە پێش. من گوتم نەمانزانی بۆچی حکومەتی کۆیە و هەولێر لە شەڕ پێ فرۆشتنەوە بای دایەوە لای دڵ ڕاگرتنمان پاش ئەوەی کە سندووقەکان شکێنران ئێمە هیچ ئومێدێکمان بە هەڵبژاردنی سەلامەت نەمابوو چ جایی سەرکەوتوو. نوورەددین مەحموود، هەزار ڕەحمەت لە یادی بێت، گوتی سەعید قەزاز بە تەلەفۆن خەبەری دامێ کە هەرا لە کۆیە قەوماوە، موتەسەڕڕیف لە سەر تەلەفۆنە دەڵێ ئەگەر ئارەزۆ بکەن دەتوانین ئینتیخابەکە دوا بخەین وەیا لەغووی بکەین دەنا مەسعوود محەمەد دەردەچێت. گوتی من لە خوام دەخواست کەسانێک لەو مورەشەحانە هەبن گیانی ئەوتۆیان هەبێت حکومەتە تەقلیدییەکە حەزی لێ نەکات. من تۆم نەدەناسی بەڵام لەو قسانەڕا زانیم گیانت پاکە ئیتر بە سەعید قەزازم گوت، موتەسەڕڕیف دەخلی نەبێ بەسەر ئینتیخابەوە لێ بگەڕێ کێ دەردەچێ با دەرچێ، بزانم تەدەخول دەکات هەر ئێستە لە موتەسەڕڕیفایەتی دەکێشمەوە. تومەز ئەو مەتەڵەی ڕۆژەکەی ئینتیخاب لە کۆیێ کە بە کەس هەڵنەدەهات ئەم بڕیارەی نوورەددین مەحموود بوو.

لە نوورەددین مەحموودم پرسی، تۆ کە هەرچی دەسەڵات هەبوو لە دەستتدا بوو بۆچی کەسانێکت نەهێنایە پێش جودا بن لەو نائیبە تەقلیدییانەی کە بەزۆری هەر دەستی «موافق» هەڵدەبڕن. گوتی: براله من مرۆیەکی عەسکەریم لە سیاسەت بەڵەد نیم، شارەزای خەڵقیش نیم، ئەوە بوو بە ڕێکەوت تۆ پەیدا بوویت، پێشم خۆش بوو مەحموود بابان خۆی تەرشیح کردووە... قسەمان لەوەندە بڕایەوە کە پێوەندی بە هەڵبژاردنەوە هەبوو. هەڵبەت دەبوو لەسەرەتاوە بڕیاری لە سەر هەڵبژاردنێک دابایە هێندەی ئازادی تێدابێت گۆڕانێک لە باری سیاسییەوە بهێنێتە دی. ئەوساش دووبەختی دەبوو؛ یان لەبەر ناچاری و ئاژاوەیی «دەسەڵاتی باڵا» پەسەندی دەکرد یان ڕەتی دەکردەوە کە ئیتر هەر هێندە دەمایەوە یەکێکی دی ببێتە سەرەک وەزیران...

نیابەتەکەم بێکەڵک نەبوو، لە سنووری دەستەڵات چی پێم کرا بە زمان و بە نووسین کردم. بێگومان بە بەرمەوە هەبوو پتر بکەم بەڵام چ پێویست بەوە نییە من یان تۆ خەریک بین لافی پاڵەوانەتی لێ بدەین. جیهانەکە لەوەی پتر هەڵنەدەگرت کە کردم.

لێرەدا تەجرەبەیەکی بچووکی ئەو ڕۆژانە دەخەمە بەرچاوی خوێنەرەوە: من لە چەند لیژنەیەک ئەندام بووم. وابزانم کۆبوونەوەی لیژنەی مالیە بوو دەوری سی نائیبێک و شەش – حەفت وەزیر بەشداری یەک لە کۆبوونەوەکانی ڕۆژێک لە ڕۆژانی ئاخر و ئۆخری بەهار بوون. مەسەلەیەکی گرنگ هێنرایە ناو پرۆگرامی کۆبوونەوەکە بریتی بوو لە چاوگێڕانەوەیەک لە پەیمانی نێوان عیراق و بریتانیا بە ئومێدی گۆڕانکارییەکی بەلای چاکەی عیراقدا تێیدا بکرێت... قسەی هەمەجۆری تێدا کرا. منیش بەدەنگ هاتم و خۆشامەدیم لەو کارە کرد بەڵام گوتم: بە مەرجێک ئەو تاکتیکە نەکشێتەوە بۆ لای ئەوەی لە ئاکامدا قومێکی تاڵتر لە موعاهەدەی کۆن بچێتە ئەوکی گەلی عیراق. ڕاستییەکەی قسەکانم بڕندە بوون تا ئەوەی نائیبێکی دیکەی کورد دوای کۆبوونەوەکە گوتبووی: فلانەکەس لە بنی کدوولەی دا... خەلیل کەننە وەزیری زانست (معارف) بوو، داوای قسەی کرد. زۆر لەسەرەخۆ و بە قسەی پێوانە و کێشانەدار ڕای نواند کە مەسئوولییەتی نوێنەر لە هی وەزیر کەمتر نییە... دەبێ هەمیشە ئاگادار بین لە جغزی «اخلاص» بۆ عەرش و بۆ یەکیەتیی عیراق دەرنەچین لەوەی دەیڵێین و دەیکەین. من و ذیبان الغبان و عبدالرزاق الشیخلي داوای قسەمان کرد، بەڵام ئەحمەد موختار بابان نۆرەی لێ بڕینەوە و داوای قسەی کرد. بە پێی مەنهەجی داخلی مەجلیس کە وەزیر داوای قسەی کرد نۆرەی دەدرێتێ، ئەحمەد موختار بابان لە تەنیشت من دانیشتبوو خەلیل کەننە بەلای دەستە ڕاستیدا بوو، ڕەحمەت لە گۆڕی بێ ئەحمەد موختار پشتیوانییەکی وەهای کردم خەلیل کەننە خۆی نەگرت کورسییەکەی لە ڕیزی دانیشتوان کێشایەوە بۆ بن دیواری پشتمانەوە. ئەحمەد موختار گوتی: فلانە کەس مرۆیەکی ناسراوە بە نیشتمانپەروەری و ئاگاداری، نەک خۆی، من باوک و باپیرانیشی دەناسم کە لەسەر ڕێی حەق ڕۆیشتوون. چی گوتی لە نیازی پاکەوە و لە پەرۆشی بەرژەوەندی خاک و میللەتی عیراقەوەی گوت... و ئیتر لەو بابەتە... کە لە قسەکانی بۆوە نۆرەی من هات، سەرۆکی لیژنەکە گوتی: کات بەسەر چوو، کۆبوونەوە خرایە ڕۆژێکی دیکە، مەبەستیش ئاو بە ئاگردا بکات چونکە بێگومان ئەو سێ نائیبە [عبدالرزاق و ذیبان و من] هەرایەکی زلیان بەرپا دەکرد.

ذیبان الغبان لەوانە بوو جارێکیان لە مەجلیس لەسەر بیروڕا لەگەڵ وەزیرێک بە دەمەقاڵ هاتبوو، تێروپڕی لێ دابوو. عبدالرزاق الشیخلي بارەها لە ڕیزی موعاریزانەوە دەستی بەرز دەکردەوە ڕووەو ڕیزی سەرەک وەزیر و وەزیرەکان پەنجەی هەڕەشەی هەڵدەسووڕاند و دەیگوت: «انتم کلکم مصیرکم الشنق» – ئێوە هەمووتان ئاکامتان پەتی خنکاندنە.

پشتگیری کردنی ئەحمەد موختار لە من دژی وەزیرێکی هاوڕێی خۆی هاوتای ئەو هەڵوەستە مەردانەیە بوو کە بەر لە ساڵێک کاکە حەمەی خانەقای پێ ڕزگار کرد لە گیروگرفتی هەرای سەر بە یانەی سەرکەوتن.

ساڵی یەکەمی نیابەتم هەتا گەییشتینە پشووی هاوینە سێ هەڵوەستم لە مەجلیس و یەک هەڵکەوت لە دەرەوەی مەجلیس لەوانەبوون بە سەکۆی لەسەر ڕاوەستان بخوێندرێنەوە. هەڵوەستێکم ئەوە بوو لە بارەی تووتنەوە کردم و گوتم و نووسیم. هەڵوەستی دووەمم دوانێکی گرنگم بوو لە مەجلیس بۆ گێڕانەوەی عەشرەتی بارزان بەرەو شوێنی خۆیان و بەردانی ئەو حەبسە کوردانەی لە ١٩٤٦–١٩٤٧ەوە

لەگەڵ سەرۆکانی ئەو عەشرەتە گیرابوون. ئەو ڕۆژەی دوانەکەم دا لە مەجلیس بوو بە ڕۆژێکی دیار و ئاشکرا لە دەورەی سێزدەمینی پەرلەمان کە منی تێدا بووم بە نایب لایحەی قانوونێک خرایە لێ دوانەوە بۆ پێچانەوەی رووپەڕەی مایسی ١٩٤١، شۆڕشی ڕەشید عالی، بە خۆش بوون لەوانەی تێیدا بەشدار بوون و دانەوەی «اعتبار»» بە مەحکوومەکان... موعارەزە بە گەرمی پێشوازی لێ کرد. منیش کە دەستم کرد بە قسە ڕەزامەندیی بێپایانم لێ دەربڕی بەڵام گوتم کوردیش مەسەلەیەکی ئەوتۆیی هەیە چاوەڕوانە حکومەت بۆی چارەسەر بکات. سەرۆکی کۆبوونەوەی ئەو ڕۆژە (وام لەبیرە جەمیل ئوورفەلی بوو) دەنگی هەڵبڕی گوتی «ارجو عدم الخروج عن الصدد- تکا دەکەم لە بابەت دەرمەچۆ». نایبە موعاریزەکان بە توندی دەستیان لە مێزی بەردەمیان دا و دەنگیان بەرزکردەوە «استمر، استمر- بەردەوام بە». من گوتم لە بابەت دەرنەچووم، حاڵەتێک بە حاڵەتێکی وەکوو خۆی دەگرم، مەجلیسیش با بڕیار بدات ئایا لە «صدد» دەرچووم یان نا. سەرۆکی جەلسە لە نێوان هەرای موعاریزان و بەدی نەکردنی ڕای حکومەت نەختێک بێچار مایەوە و بۆ چەند ترووکەیەک نەیزانی چ بکات (منیش بامایە هەروەها دەبووم). چاوم لێ بوو سەرەک وەزیران و نووری سەعید لە سەرۆکی مەجلیسیان گەیاند ڕێ بدا قسەم تەواو بکەم، مەجلیسیش بە موعاریز و حکومەتییەوە جۆشێک و بێئۆقرەیی پێوە دیار بوو هەتا سەرۆکی جەلسەکە دوای دیتنی هێمای نووری سەعید و جەمیل مەدفەعی پێی گوتم «استمر». دوای من چوار نایبی موعاریز یەک لە دوا یەک پشتگیرییەکی زێدە بە هێزیان لێ کردم، لە مانە دوویان (رفائیل بطی و عارف قفطان) بوون، دووەکەی دیکەش وەک دێتەوە بەر چاوی زەینم (عبدالرزاق الشیخلی و ذیبان الغبان) بوون ڕەحمەت لە ناو و یادی هەر چواریان. سبەینێ (صحافە) سەرلەبەری بە مانشێتی گەورە هەڵوەستی من و ئەو چوار نایبەیان لە ڕووپەڕەی یەکەم چەسپ کردبوو.

مەرحووم عارف قەفتان لە حەد بەدەر خۆشی دەویستم، خۆی بە ساڵادا چووبوو، وەزیفەی بەرزیشی دیتبوو، مەشووریش بوو بە ئازایی و جوامێری. ئەو ڕۆژە لە قسەکانیدا شتێکی پەندامێزی عامیانەی بە سەر زاریدا هات مەجلیسی سەرلەبەر، بە حکومەت و نائیب و تەماشاچیانەوە، خستە سەر قاقایەکی ئەوتۆ ڕەنگە لەوە پێشتر رووی نەدابێت. گوتی: ئەرێ حکومەت پێم ناڵێن بارزان چی کردووە؟ «قابل هذوله خروا بجدر الحکومة» - دەشێ ئەوانە گوویان لە مەنجەڵی حکومەت کردبێت؟. دەگێڕنەوە بەر لە چەند ساڵێک نائیبێکی ئەوسا کە لە هەڵکەوتێکی دەگمەندا کرابوو بە نائیب شکاتی خۆی دژی نائیبێکی دیکە هێنابووە لای عارف قەفتان، گوتبووی: «عارف بیگ تقبل فلان یگول لی گـ... ؟» عارف گوتبووی: ئنجا ئەگەر تۆ گـ... نەبی ئەدی کێ گەوادی بکات؟

وەی کە خۆشە بیبینیت، وەک کە ئەو ڕۆژە من دەمدیت، خورپەی دڵت لە دڵی واقیعی میللەتت دەنگ بداتەوە. گەلێک سپاسنامەی ئەو حەپسانەم بۆ هات کە چەند ساڵێک بوو، ٥-٦ ساڵ، لە بەندیخانە بەسەریان دەبرد. وەهابی حەمە عەلیاغای ڕەواندز کە ناسیاوم بوو زۆر بە دڵ و بە کوڵ بۆی نووسیم، منیش وەڵامم دایەوە و دڵنیام کرد کە کۆڵ نادەم لە بەدواکەوتنی مەسەلەکەیان، خۆیشی لە نامەدا وەهای داوا کردبوو لێم. نەختێکی دیکە بۆ ئەم باسە دێمەوە.

هەڵوەستی سێیەمم لە ئاست هەرای وەرزێرانی هەولێر و مەخموور بوو. کێشەکە وەک لەبیرمە سەری هەڵدا لە ئاکامی بەکارهێنانی تراکتۆر لە لایەن خاوەن موڵکی دزەییەوە کە دەیکێشایەوە بۆ ئەوەی هەر تراکتۆرێک چەند ماڵە وەرزێرێک پەک بیەخیت ئیتر ئەو وەرزێرانەی بەر لە ١٥-٢٠ ساڵ شایەدیی مڵکایەتییان دەدا بۆ خاوەنەکانیان ڕاست بوونەوە دژی تراکتۆر.

لێرەدا پێویستە بگوترێ، لەو ١٥-٢٠ ساڵەدا بیری چینایەتی کەوتبووە مێشکی وەرزێری ئەو هەرێمە کە ئەگەر لە دەمی تەسویەی زەویدا ئەو بیرە بەخەبەر هاتبایە گەلێک فەلاح دەیتوانی زەویەکانی ژێر دەستی خۆی لەسەر خۆی تاپۆ بکات. هۆی بەخەبەر هاتنی چینایەتی لە دەشتی هەولێر و مەخموور کە لە بنەرەتدا بۆ پەیدا بوونی ڕێکخراوی ڕووەو چەپ دەچێتەوە دیسانەوە بەچکە ئاغاکان کە خۆیان بوونە چەپگیر، بەشێکیان نەک هەموویان، دەورێکی سەرەکییان هەبوو لە پێش خستنی ڕۆژی تێک هەڵقژان، دەنا دەبوو ئەو تێک هەڵقژانە لە دەوروبەری کەرکووک زووتر دەست پێ بکات. هەر چونکە لە کۆیە و ڕانیە و پژدەر و ڕەواندز تاقمێک نەبوو جێی ئەو بەچکە ئاغایانە بگرێتەوە بزووتنەوەی فەلاح دژی خاوەن زەوی وەخرا، تەسویەی کۆیە و ڕانیە و ڕەواندز بێ هەرای چینایەتی تێپەڕی، بەڵام لە بەشێکی تەسویەی پژدەر سەری هەڵدا. زۆر بە سەیری زەعیم ڕوکن عومەر عەلی کە موتەسەڕیفی سلێمانی بوو حەزی دەکرد ئاغاکانی پژدەر بە دەست وەرزێرەوە زەبوون بن تا ئەوەی بابەکراغای سەلیماغا شکاتی خۆی لە عومەر عەلی بردە لای عەبدولئیلاهـ... عومەر عەلی بە پێی نەخشەیەکی پێی سپێردرابوو خەریکی بێهێز کردنی ماڵی شێخ مەحموود و ئاغاکانی پژدەر بوو.

لێرەدا جێی خۆیەتی نەختێک ڕووناکی بخەمە سەر وردبینی و سیاسەتمەداریی پژدەریان. بابەکراغای سەلیماغا بۆی گێڕامەوە کە عومەر عەلی تینی بۆ هێنان و سەغڵەتی کردن، شکاتی خۆی دەباتە لای عەبدولئیلاه لە بەغدا. پێی دەڵێ: جەنابی وەسی من و پژدەری لەو سەرهەدە بە مەسرەفی خۆمان و ئەرک و سیلاحی خۆمان خزمەتی وڵاتەکەت بۆ دەکەین و هێمنایی تێدا ڕادەگرین و حدودانت لەبۆ پاس دەکەین. عومەر عەلی هاتووە دەیەوێ بێمڵکمان بکات و هێزمان پێ نەهێڵێ. ئنجا کە نانمان بڕا دێین لە بەغدا سواری مڵکەکانی تۆ دەبین و خۆی پێ بەخێو دەکەین، ئەوی دەمیش فلسێکت بۆ ناکەین. کە قسەکانی دەگێڕاوە لە پێشدا گوتی: خۆم لە وەسی گێل کرد... کەچی کۆمەڵە سیاسییەک، دوای تێفکرین، ڕاوێژ ڕێک بیەخن هێندەی ئەو «خۆ گێل کردنە» ڕێ بەدێیی ناکەن.

من لە مەجلیس دوانێکی پڕ بە پێستی ئەو هەرایەم دا، هەتا بشڵێی حکومەت پێی سەغڵەت بوو لە ترسی ئەوەی کە هەرای وەرزێر بەهۆی باس لێوەکردنی پەرلەمان ڕەنگە بتەنێتەوە چونکە چی لەو ئەنجومەنە دەگوترێ لە لایەن نایبێکەوە هەم هێزی پترە لە نووسینی عادەتی - نایب حەسانەی هەبوو دەیتوانی هەموو شتێک بڵێ لە سنووری قانوون و (نظام داخلي) پەرلەمان - هەم بە ڕەهاییش لە ڕۆژنامەکان بڵاو دەبێتەوە.

ترسی حکومەت لە قسەی نایب پتر بوو لەوەی نەشرەی نهێنی دەیترساند. بەداخەوە ئاغاکان زۆر لە گیانی سەدەی بیستەم دوور بوون و بە هەوای هەزار ساڵ لە خۆیان بە پێشەوە مامڵەتیان لەگەڵ دنیادا

دەکرد. ئەو ڕقەی بەو دوانەم لێیان هەڵگرتم گەلێک زیادی کرد کە گوتارێکی بە هێزوپێز و داک و بابم لە ڕۆژنامەی (صادق البصام)دا لەسەر هەراکە بڵاو کردەوە و حکومەتم بەرپرس دەکرد تێیدا لە دەربەدەر بوونی هەزاران ماڵە فەلاح بە هۆی تراکتۆرەوە. وابزانم تراکتۆر بە فەرمانی حکومەت ڕاگیرا.‹٤٠›

سەدان فەلاح ڕوویان تێکردم لە بەغدا، زۆریان لە بەندیخانە بوون کەوا بە داخەوە نەمدەتوانی هیچ یاریدەیەکیان بدەم. لێرەدا مێژووی ئەو بزووتنەوەیە تۆمار ناکەم، تەنها لە کولانەی نیابەتم کە هەنگاوێکە لە گەشتی ژیانم بۆی چووم. هەرا بەسەرچوو، چەرخ و فەلەک وەک خۆی لە کاردا بوو. هەڵکەوتەکە ئەوەبوو کە سەردانێکی نووری پاشام کرد. لە ئۆتێلی تروکادیرۆی بەغدا دابەزیبووم، ژوورەکەم بەرەو ڕۆژاوا بەسەر تارمەی ئۆتێلەکە و زێی دەجلەیدا دەنۆڕی.

لە بەرەو کۆتاییی بەهار ئێوارەیەک لە خەوی عەسرانە هەڵستام دیتم کۆمەڵەی شێخ حسێنی حاجی سەید و مەحموودی حاجی ڕەسووڵاغای پژدەر وا بە دەوری عەقیدێک (یاخود مقەدەمێک)ەوە لە تارمەکە دانیشتوون. منیش چوومە لایان، زانیم عەقیدەکە مرافقی نووری پاشایە. لە قساندا دەرکەوت کە من بە گفتوگۆ لەگەڵ نووری پاشادا شناسیم نەبووە. گوترا بۆچی سەردانێکی نەکەم؟ گوتم کێ دەڵێ وەرم دەگرێت؟ عەقیدەکە (لە جەنابییەکان بوو) گوتی «فخامة الپاشا یرحب بك». گوتم ڕاستییەکەی حەز دەکەم بچمە لای کێ بێ حەز بەوە نەکات؟

سبەینێ دوای نان خواردن عەقیدەکە بە تەلەفۆن پێی گوتم هەر ئێستا نووری پاشا چاوەنۆڕێت دەکات... کە چووم یەکسەر گەییشتمە لای نووری پاشا. زۆری بەخێر هێنام... دەوری سەعاتێک و پەنجاوپێنج دەقیقە قسەمان کرد... بەشێکی هەرە گرنگی وتووێژەکە هی ئەوە نییە لە بارودۆخی ئێستاکەدا باسی بکرێت‹٤١›. دوای ئەو بەشە کە پتر لە سەعاتێک و نیوی خایاند هاتینە سەر شتی عادەتی کە مامڵەتی ڕۆژانەی سیاسەتە. بە زەردەیەکەوە گوتی، با بزانم چیت خوایشتە «گل لي هسه شترید؟» – ئەو یێەی «ترید» ەکەی درێژ کردەوە، مەبەستی تەگەرە نەهێشتن بوو. با بە خوێنەر بڵێم من لەو دیدەنییەدا هەرگیز پاڵەوان پفیم نەکرد، نەچوومە چاوییەوە، بەوپەڕی ئارامی و ڕێز لێنانەوە دەمدواند تەنانەت لە ئاست «شترید» دا گوتم «فخامة الپاشا» لە لایەن باری شەخسییەوە هیچ تەکلیفم نییە چونکە ئابووریم تێروتەسەلە، ئەگەر پێویستم هەبایە دەمگوت... سێ تەکلیفم لێ کرد. لە پێشەوە داوام لێ کرد ڕێگەی نێوان کۆیە و ڕانیەمان بۆ بکرێتەوە. بێوەخران تەلەفۆنی هەڵگرت لەگەڵ نەدیم پاچەچی وەزیری (اعمار) قسەی کرد گوتی فلانە کەسم لایە دێتە لات بۆ مەسەلەی ڕێی ڕانیە، هەر لەمرۆکەوە دەست بکەن بە کردنەوەی... خوایشتی دووەمم هی تووتن بوو... تەلەفۆنی هەڵگرت لەگەڵ (ضیاء جعفر) قسە بکات کە وەزیری (مواصلات) و وەکیل وەزیری (اقتصاد)یش بوو، تووتن ئەوسا سەر بە (اقتصاد) بوو. (د. ضیاء) لە (مواصلات) دەرچوو بوو. لەگەڵ تەلەفۆنی وەزارەتی (اقتصاد) قسەی کرد، دەرکەوت جارێ نەگەییشتۆتە جێ. پێی گوتم هەتا تۆ لەگەڵ نەدیم قسەت تەواو دەکەیت من (ضیاء)م دیتوە و هەموو شتێکم تێگەیاندووە. مەبەستی سێیەمم چارەسەرکردنی مەسەلەی عەشرەتەکە و گرتووەکان بوو کە بەر لە چەند ڕۆژێک لە مەجلیس داوام کردبوو. گوتی من سبەینێ سەفەر دەکەم بۆ ئەورووپا حەز دەکەی بە ماجد، مەبەستی ماجد مستەفا وەزیری (شؤون اجتماعیة) بوو، دەڵێم لەگەڵت خەریک بێت بۆ خێرایی

کردن لەو مەسەلەیە، گوتم پاشا ماجد بەگ دۆستمە بەلام بەینی لەگەڵ عەشرەتەکە ساز نییە. گوتی بە جەمیل دەڵێم لەگەڵت خەریک بێت، مەبەستی جەمیل مەدفەعی سەرەک وەزیران بوو، گوتم پاشا ڕاستییەکەی لە خۆت بەولاوە کێشەکە بە کەس چار ناکرێ. دەستی ڕاستەی هەڵگرت خستییە سەر شانی چەپەی و گوتی ئەم مەسەلەیە لەسەر منی حیساب بکە... ئیتر بەڵێن لەوە گەورەتر نابێت. بەوەدا دیدەنییەکە کۆتایی هات. پێی ناوێ بڵێم کە چوومە لای نەدیم پاچەچی چۆنی بەخێر هێناوم... بەرەو وەزارەتی (اقتصاد)ەوە چووم، گەیشتمە ژووری سکرتێرەکەی وەزیر دیتم نووری پاشا خۆی هاتۆتە لای... (د. ضیاء) یش وەک نەدیم لە ڕادەبەدەر بەخێری هێنام...

دوای دە ڕۆژێک بوو بە ڕەمەزان، ئێوارەی یەکەم یان دووەم بوو مەلیک فەیسەڵی دووەم داوەتێکی نایب و ئەعیانانی کرد بۆ بەربانگی ڕەمەزان. کە لە (بلاط)ـەکەی کۆن بە ڕاستەی حەوشەی پێشەوەی بەرەو باغچەکەی بام دایەوە و چوومە ژوورێ ڕەحمەتی ئەحمەد مختار بابان لە دوورەوە بە باوەشی کرایەوە بۆم هات و دەستەملانم بوو گوتی موبارەک بێت مەشرووعی قانوونی عەفوی جەماعەتەکە ئەمڕۆکە ئیمزا کرا، وەی کە تەزووی شادیم بە بەدەندا هات تا ئەوەی ئەگەر خۆم نەگرتایە فرمێسکم دەهات. شەش وەزیری دیکە و نایبی سەرەک وەزیران عەلی جەودەت ئەیوبی، وەهام لەبیرە هاتن بۆ موبارەک بادیم و وێنەگریان هێنا چەند وێنەیەکی بیرەوەریمان گرت. لە داوەتەکە خۆم خەبەری هەندێک لە ناسیاوەکانم دا کە قانوونی عەفوو دەرچووە، جارێ نەیانبیستبوو...

دوای گەڕانەوەم بۆ کۆیێ لە پشووی هاوینەی پەرلەماندا شێخ ئەحمەدی بارزانی کە خۆی و چەند کەسێکی دیکە لە بەندیخانە مابوونەوە کاغەزێکی بۆ ناردم (کاغەزەکە ماوە) بە ئەحمەداغای زێباریدا وێڕای سپاسنامە، داوای یارمەتیی دەکرد بۆ بەردانی خۆی و ئەو چەند کەسە. داخوازییەکەی لە کاغەزەکە نەنووسیبوو، هەر ئەوەندەی نووسیبوو کە هەڵگری نامە وەکیلی ئەوە لە هەموو قسەیێکدا، بە داخەوە دوای بەسەرچوونی پشووی هاوینە من خۆم دەرفەتم نەما هەوڵی شتی گەورە بدەم، ئەو کۆمەڵە مانەوە بە حەبسی هەتا ١٤ی تەمووزی ١٩٥٨. لەو هاوینەدا سەردانێکی سلێمانیم کرد بۆ دیدەنی و دوعاخوازی، مێوانی ئەمینی حاجی مەلا محیەددین بووم چەند ڕۆژێکی زێدە خۆشمان لەگەڵ دۆست و ناسیاوی کۆن و نوێدا ڕابوارد. هەر ڕۆژە و هەر شەوە داوەتی دۆستێکمان گەرم دادەهێنا، حەماغای ئاوڕەحمانـاغا نیوەڕۆژەیەکی بەهات و بات و قەڵەباڵغی تەواوەوە لە ماڵ و دیوەخانەکەی نایەوە. خاڵە مچۆل، مستەفا حاجی برایمـاغام، دیتەوە گوتم وا بووم بە نایب هەرچەند تەلاقیشت خواردبوو کە نابـم. گوتی تۆ کەی نایبیت؟ حکومەت دەستەڵاتی نەبوو! تەلاقی من گوناهی چییە؟

لەو هاوینەدا دەست کرا بە نەخشە کێشانی ڕێگەی ڕانیە، ئەندازیارەکان دەیانویست لە لای گوندی (فەقێیان)ەوە کە بەرەو باشووری شار کەوتووە، ڕێگاکە ئاودیوی چیای هەیبەسوڵتان بکەن. جەماهیر نەیسەلماند پێیان داگرت لەسەر ئەوەی کە هەر دەبێ ڕێگاکە لە چنارۆکەوە تێپەڕێت. چەندێکی ویستم ئیقناعیان بکەم کە لایەنی فەننیی ڕێگا بۆ ئەندیازار بەجێ بهێڵن سوودی نەبوو... بە ناچاری و بە حوکمی کوتەکی بازاڕی کۆیێ ڕێگاکە لە سەختترین شوێنی ئەو شاخەوە ئاوای دیوی چنارۆک بوو. هەرچی ڕێی فەقێیانە خاک و نەرمانە، تەنانەت لە سییەکاندا قایمقامێکی مووسڵی لە (دبونی)یەکان و زۆریش نوکتە

ساز بوو بە هەوڵ و ئەرکێکی کەم ئۆتۆمۆبیلی گەیاندە سەرووی چیاکە بە پشتی دێی فەقێیانەوە.

هەر لەو هاوینەدا پەیامنێری ڕۆژنامەی نیویۆرک تایمزی ئەمەریکا هاتە کۆیێ لە ماڵی کاکە زیاد دابەزی دوو ڕۆژ و دوو شەومان لەگەڵدا بوو، یەکجار شتی نوێی لێ بیستین. وابزانم ناوی Robert Dotty بوو. کە گەڕاوە بۆ شوێنی خۆی، وەک بیستمان گوتارێکی درێژی لەسەر هاتنەکەی بۆ عێراق و بۆ کۆیێ نووسیبوو بەڵام حکومەت نەیهێشت دانەی ئەو ژمارەیە بێتە عێراق، نەمانزانی چی نووسیوە بەڵام مادەم حکومەت لەو دەمەدا ڕای لێ نەبووە دیارە شتی چاکی بەلای ئێمەدا نووسیوە.

یەکەم هاوینی دوای دەرچوونم بە نایب ئیتر یان لە سەرەتاکەیدا یان دوای بەسەرچوونی پشووی هاوینەی پەرلەمان بوو لە لایەن ئاشتیخوازانەوە داوەتێک کراین من و کاکە زیاد و سەمەدی حاجی محەمەدی بەننا (حاجی مەنجەڵ)، وابزانم ئەحمەدی حەمەد ئەمینـاغای دزەییش چووین‹٤٢›.

ئەو ئێوارەیە بەدەم مەزگوفێکی مەیلە و هەژارانەوە دوور و درێژ لە بزووتنەکە دواین، قەسەکەرەکەیان چەندێکی ویستی ئیقناعم بکات بەوەی خۆی دەیەویست، من لەبیروباوەڕی خۆمم وازنەهێنا، ئێستاکەش وازم لێی نەهێناوە کە ئەم بزووتنەوەیە ناوەڕۆکی نییە و جۆری خەبات ناگۆڕێت و هیچی بەسەرەوە نانێت، ئەوە نەبێ کە ئاشتیخواز دەبێ بە پێی ئارەزۆی لایەنی چەپ بڕەقسێ و یەخەی دوژمنەکانی بگرێت بۆ حیسابی چەپ، ئاشتیخواز دەبوو یەخەی کۆریای باکوور بگرێت کە وروژمی بردە سەر کۆریای باشوور. ئاشتیخواز دەبوو ئیمزا کۆکاتەوە دژی جەنگ لەو وڵاتانە کە بە لای ئاشتیخوازەوە شەڕ هەڵدەگیرسێنن، چ فایدە سێسەد ملیۆن ئیمزای چینییەکان؟ دەسا من بە پێنجسەد ملیۆنیش ڕازی نیم، چونکە هەموو چین بێئیمزاش لەو جغزەدایە کە ئاشتیخواز بە دەوری خۆیەوەی کێشاوە. چ سوود هەیە لەوەدا بۆ حەرام کردنی گۆشت خواردن مەزبەتە بە مەڕ ئیمزا بکەیت خۆ مەڕ گۆشتخۆر نییە! تۆ بڕۆ ئیمزای گورگم بۆ بێنە! شەوەکەمان ڕابوارد بێسوود بەڵام دوعاخوازیی برادەرانەمان لە یەکدی کرد.

هاوینی دیکە من کە چوومە جغزی ئاشتیخوازی بە ڕا لێ بوون نەبوو، حیزب بڕیاری دا بەشداری بکەم لە یەکەم کۆبوونەوەی ئاشتیخوازان. من و دوو نایبی دیکەی بەرەی نیشتیمانیی یەکگرتوو (ذنون ایوب، خدوری خدوری) بەشدار بووین، زوربەی حیزب و کەسانێکی پێیان دەگوترا (شخصیات وطنية) بێ ئەوەی بەشداری بکەن لەو کۆبوونەوەیە موبارەک بادییان لێ کرد بە نووسین لە ڕۆژنامان... هەموومان دەزانین ئاشتیخوازی و بزووتنەوەی لاوان و ئافرەتان و هەرچی ئەوتۆیی هەبوو لە یەک سەرچاوەی ئاشکراوە شەلەگەیان دەکرایەوە، هەمووی کارتۆنی بوون و لە خۆوە پشتی ملی خۆیانیان نەدەخوراند و چ ڕایەکی سەربەخۆیان نەبوو لە هیچ کارێک، ئەمەش شتێکە بە لای منەوە وەک کفر وایە بە لای خواناسەوە، قەتیش ئەو ڕێکخراوانە بە لای سەر خوارکردنەوە لە کوردانەوە نەچوو هەتا لە ڕێی منەتبارییەوە بە تەئیید چاکەیان بدەینەوە. قسەی بێلزووم لەم بابەتەوە وەک تۆڵەکەی بەهار وایە، هەموومان دەیزانین با چی دی سەری خوێنەری پێ نەیەشێنم...

وا ڕێک کەوت ڕۆژێک لە ڕۆژە خۆش و چالاکەکانی مەجلیسم، مام جەلال، کە وابزانم، تازە لە سانەوی دەرچووبوو، هاتە سەردانی پەرلەمان، وەکوو گوێگرێک لە بالکۆنی گوێگران سەیری بێنە و بەرەی نێوان حکومەت و موعارەزەی دەکرد. لایەحەیەکی قانوونییان هێنا بە کەم کردنەوەی ڕەسمی

هەندێک لە مادەی خۆراک کە گۆیا بە چاکەی کەمدەستانەوە رێک خراوە. لە نۆرە قسەی خۆمدا خۆشامەدیم لە لایەحەکە کرد بەڵام رەخنەم لەوەدا لێ گرت کە ئەو چاکەیە چی ئەوتۆ نییە هەژاری پێ بحەسێتەوە، دوای ئەو هەموو بەڵێن و مزگێنی کە بەینێکە حکومەت ڕای دەگەیەنێ چاوەنۆڕی شتێکی دڵخۆشکەرەوەمان دەکرد کەچی «تمخض الجبل فولد فارا». چەند جاریکی دیکەش لەو رۆژەدا قسەم کرد، وام بۆ هات وشەی «جدّ» لە گوتارەکانمدا بلێمەوە. مام جەلال گوتی: بەڕاستی ئیمرۆکە «نائیب الجد» بوویت. دوای هەڵستانی مەجیلس ئەو رۆژە لە کۆریدۆر لەگەڵ جەمیل المدفعی پێک گەیشتین، نەختێک مەیلەو بە گلەییەوە گوتی: «اخي شنو ولد فارا، ولد جملا...؟» گوتم: صاحب الفخامة! عبرت عن شعوري.

ئەو هاوینەی کۆیەم بە عادەتی سالانی پێشوومم بردە سەر، لەوەندە نەبێ کە تێک هاویشتن و جموجووڵی دەمی هەڵبژاردنەکەی زستانێ جارێ بە ڕووانەوە دیار بوو، خەڵق پتر لە عادەتیان بە گەرمی سلاویان لێ دەکردم. رێکەوتێکی زێدە خۆش ئەوە بوو کە کاک بایز عەبدوڵڵا دزەیی کۆنە برادەری سانەوی و حقوقم و معاون تەسویەی ڕانیە سەرێکی کۆیەی دا منیش بە هەلم زانی و بەڵێنم لێ وەرگرت کە دوای چەند رۆژێک بێتەوە سەردانمان لە چنارۆک... ئەو رۆژانی پێنج شەمۆ و جومعەی بۆ دەست دەدا لە جێی وەزیفەکەی دوور کەوێتەوە. شەوی نێوان چوار شەمۆ و پێنج شەمۆ چوومە چنارۆک، لە بەیانی پێنج شەمۆوە برادەرانی کۆیێ سەرەتایان گەییشتە چنارۆک، کاکە زیاد و سەمەدی حاجی محەمەد (بە سەفەری سەردان لە خزمان هاتبۆوە کۆیێ) و تاقمەکەیان مەیلەو زووتر لە خەڵقەکە گەییشتن. بە هەمە حاڵ کۆمەڵەی کۆیێ و هی ڕانیە (کاک بایز، خاڵە خدرم و کوڕێکی شێخ محەمەد، شێخ حسێن، عەلی بەگی قادر بەگ و تاقمیان) بە یەکەوە نانی سبەینەیان لە چنارۆک خوارد. کۆمەڵێک بووین ئەوەندە گەش و رێک و لێک هاتوو بە جۆرێکیش لە بێ فەرقیدا نوکتەبازی و شۆخی دەکرا، کوردی گوتەنی، ئەستێرە لە عاسمانان هاتبوونە سەیرمان، قسەخۆش و سوحبەتچیی وەکوو میرزای حاجی کەریم و فەتحوڵڵای کشتەک و سەمەدی حاجی مەنجەڵ، تاقمی دڵتەڕی وەکوو ئەحمەدی حەمە مەلا و عومەر عەبدوڵڵا و عەلی گچکە، ناشزانم ساڵح شەمس و مەجیدی حاجی کاک ئەمین و کەریم توفیق و چەندین ناسیاوی دیکە کە هەریەکە بە هەوایەک لێی دەدا و لە هەوایەک دەیقۆستەوە بەر چ جۆرە تاقمێک دەکەون، کاک بایزیش کە بە هەموو عومری خەریکی خەم ڕەواندنەوە و تەگەرە نەهێشتن بوو، ئەو رۆژە و شەوێ و سبەینێ هەتا دەمەو عەسر کە جەماعەتی ڕانیە بەرەو ماڵ بوونەوە لەو مەزرایەی بێ خەم و خەیاڵی و برایەتی و پاکی و شۆخیدا دڵە چاکەخوازەکەی خۆی تێراو دەکرد.

داخم ناچێ رۆژی دووەم پاش جەمی نیوەڕۆژە خەبەریان لە کۆیە هێنا کە سەیدەکانی دێی سێنان لە سەر نۆرە ئاو سێ کەسیان لە یەکتر کوشتووە، مەیتەکانیان وا لە کۆیێ بۆ نازانم چی ... خەبەرەکە لەو دەم و زەمانەدا کە کوشتن زێدە دەگمەن بوو وەک ئاوێکی ساردی لێ هات بەسەر ئەو بەزم و خۆشییەدا کرا... پاش عەسر کۆیی‌یەکانیش دوعاخوازییان کرد، من و میرزای حاجی کەریم شەوێکی دیکەش ماینەوە بۆ بەیانی چووینەوە کۆیێ. ئێستە کە چاوی پەندگیری لەو رۆژە دەبڕم، جۆرەک سەرژماری مەرگ و ژینی تێدا دەکەم، دەبینم لە گرووپی کەیف و شادیی ئەو رۆژگارە کەسانی کە دوای ئەم دێڕە

ناویان دێت هەریەکە بە سەبەبێک و لە کاتێکی جودادا مەرگ پێچانییەوە. لە کۆمەڵی ڕانیە، خالم شێخ خدر و شێخ محەمەدی کوڕی و عەلی بەگی قادر بەگ و حەمە سالحی یاریدەدەری شێخ حسێن... ڕەنگە هی دیکەش مردوون کە من ناویانم لەبیر نییە. لە کۆمەڵەی کۆیێ، ئەحمەدی حەمە مەلا و عەلی گچکە و فەتحوڵلا و مەجیدی حاجی کاک ئەمین و سالح شەمس و کەریم تۆفیق و میرزا و سەمەد و بەکر بەننا، برای سەمەد، ڕەنگە هی دیکەش چونکە نە هەمووم بە بیردا دێنەوە نە دەشزانم ئەو خەڵکە چەند نۆکەر و بەردەستی لەگەڵدا بوو. بەنموونە شەوێ وڵاغەکەی کەریم تۆفیق لە نزیک جێی ڕابواردنی ئەو خەڵکە لە سوولی پاشا بەسترابۆوە پەتی پساند و چوو بۆ لای وڵاغەکانی کۆمەڵەی ڕانیە. کاکەینێ، بێ ئەوەی مەجلیسی ڕەندان ئاگادار بێ، لەو لاپاڵەی بەر کەپرەکانی هۆبەکەی چنارۆکییان کە هەموویان خزم بوون بوو بە شەڕە ئەسپێک پازدە ئەسپ لێکیان ڕادەکێشا... چۆنا و چوونی لێک ترازاندران؟ نازانم! ئەسپ هەبوو بەو شەوە مابنی هەڵبری بۆ ناو ڕەز و چەم و چرگەن و هەڵدێران بە حاڵێک گیرانەوە باس ناکرێت. چاک بوو مانگە شەوێک بوو دەتگوت زیوە دەنا پیادە لەو نغوردانە بە شەوی تاریک ڕێگەی دەرنەدەکرد. گرتنەوەی ئەو وڵاغانە بە ژمارەیەک لە نۆکەران کرا کە هەموو حیسابی ژمارەی زیندوو و مردووان تێک دەدات.

دوای بەسەرچوونی پشووی هاوینەی پارلەمان چوومەوە بەغدا بۆ ئەو ژوورەی تروکادیرۆ کە ساڵی پێشتر تێیدا دەژیام. نوکتەیەکی بچکۆلانەی ئەو دەمانە پێوەندی بە ژوورەکەوە هەیە، یەک لە هاوپۆلەکانی خوێندنی حقوقم ئیبراهیم ئەلغەسبان بووبوو بە موەزەف لە ئینحیسار. چەندی خۆمی دەدیت و چەندی لە خەڵقیش ئەحواڵی دەپرسیم هەر بە (عثمان) ناوی دەبردم، (اشلۆنک عثمان، شنو اخبارک عثمان، سەلمولی علی عثمان). جارێکیان لە جەریدە خوێندبوویەوە کە فلان کەس هاتۆتە بەغدا و لە فلانە ئۆتێل دابەزیوە. کاکە غەسبان بە شوێنی ئەو خەبەرەوە هاتووە بۆ ئۆتێلەکەم لە لەوحەی ناوەکان (مسعود محمد) و نومرەی ژوورەکەی خوێندۆتەوە، کە هاتە ژوورەوە بە گوڕ بۆ دەستگوشینم هات و گوتی: «اهلا بالاخ عثمان...» سەفەری کۆیەی کردبوو، من لەوێ نەبووم، کە گەڕامەوە بەغدا و دیتمی گوتی: «اروح ازور کویسنجق و ما اشوف عثمان؟»، بەڵام جارێ ماویەتی، ڕۆژێکیان لە کاکە زیادی پرسیبوو: «عثمان شلونه!» پێی گوتبوو: تۆ چتەوە عوسمان عوسمانت بە دەمەوە گرتووە... ئەمە فلانە عوسمان نییە... هاتە لام لە ئۆتێل ئەحمەدی حەمەدەمیناغام لابوو، بە چاوێکی شەرمنانەوە گوتی «اخاف حچایة عثمان زعلتك» تێیگەیاندم کە بە «عثمان الجليلي» مووسڵم لێ حاڵی بووە، کەچی لە کۆیێ بەتەمابوو بم بینێ. دڵم دایەوە و دانیشتبووین ئەحمەداغای دزەیی خەریک بوو تێپەڕێت، غەسبان بۆی ڕاست بۆوە، لێی قریواند: «تفضل عبد الصمد»... تومەز بە سەمەدی حاجی مەنجەڵی تێگەیی بوو. من و ئەحمەد دامانە پێکەنینێک غەسبان سەری لێ سووڕما.

پاش بوونم بە نایب و بڵاوبوونەوەی دوانەکان و گوتارەکانم ئاڵقەی ناسراویم لە لایەن خوێندەوارانی بەغدا و دەرەوەی بەغداش زۆری فەرق کرد. لەگەڵ کۆمەڵەی ڕۆشنبیرانی ناوەڕاست و حیزبە دیمۆکراتییەکاندا پێوەندیم بەهێزتر بوو، دیدەنم لەگەڵیاندا زیادی کرد. کامل چادرچی، سەد ڕەحمەت لە گۆڕی، باوەڕی پێم هەبوو حورمەتی نیابەتەکەشمی دەگرت، کە بەهێزی میللەت هاتووم. لە نموونەی ئەم

باوەڕ و حورمەتە شتێک دەگێڕمەوە: ڕۆژێکیان تەلەفۆنی بۆ کردم و گوتی: قسەم پێت هەیە دەترسم شوێنەکەی تۆ کە ئۆتێلە ڕێ بە مەحرەمیی قسان نەدات دەنا خۆم دەهاتمە لات... چوومە لای. گوتی: کوڕێکم لە بەندیخانەی ئەبوو غرێب گیراوە، سەردانیم کرد دیتم وەزعی ئەو گرتووانە یەکجار ناراحەتە. هەرچەند بە بۆنەی گیرانی کوڕمەوە بەندیخانەکەم دیت بەڵام خواهیشتم لێت بۆ کوڕی خۆم و هەموو حەپسەکانیشە. حەزدەکەم بەو جۆرەی بۆت دەلوێت لەگەڵ حکومەت بدوێیت بۆ چارەسەرکردنی وەزعی ئەو گرتووانە. بشزانە لە خۆت بەولاوە تەکلیفی ئەوتۆ لە هیچ کەسێک ناکەم با ئەندامی (وطني ديمقراطي)ش بێت.

چوومە لای وەزیری داخلیە، مەرحووم (حسام الدين جمعة)، پێم گوت: من حەز لە هەراوەزاد ناکەم، ئەگەر چارەی ئەو بەندیخانەیە دەکەیت بەچاکتردا زۆرت مەمنوون دەبم دەنا بم بەخشە مەسەلەکە لە مەجلیس باس دەکەم. گوتی: یەک دوو ڕۆژم لێ ڕاوەستە و بەس. دواتر کامل چادرچی خۆی پێی گوتم کە وەزعی بەندیخانەکە زۆری فەرق کردووە.

سیاسەتمەدارانی دەوڵەت کە لە سەروویانەوە عبدولئیلاهـ بوو، دەیزانی لەبەر گەلێ حیسابی دەرەوە و ناوەوە پێویستە گۆڕانێک بەسەر وەزعی ڕامیاریی عێراقدا بێت. نووری سەعید، وەک لەبیرمە، جارێ لە دەرەوە بوو، (د. فاضل جمالي) بوو بە سەرەک وەزیران، وەزارەتێکی هەمەڕەنگی پێک هێنا بەشێکی دیاری ئەندامەکانی سەر بە حیزبی نووری سەعید بوون. سێ نائیبی (معارض)ی کرد بە وەزیر، (رفائيل بطی) بۆ وەزارەتی (ارشاد)، (حسن عبدالرحمن)، وەک دێتەوە بیرم، بۆ (شؤون اجتماعية) و (عبدالرحمن الجليلي) بۆ (اقتصاد). هەندێک کەسایەتیی سەربەخۆ بەشدارییان کرد. لەوانە (د. عبدالمجيد القصاب) بۆ مەعارف. (د. عبدالرحمن الجليلي) داوای کردم کە لەگەڵی بدوێم لەسەر مەسەلەی تووتن. من لە ڕانیە بووم کە وەڵامەکەی هات... بەداخەوە لەگەڵ هەموو گەرموگوڕی دەمی نیابەتمان و متمانەیەکی بە یەکدیمان دەکرد، بێبەختی وەهای کرد لە یەکەم کۆبوونەوەمان ساردایی بکەوێتە نێوانمانەوە، ئەویش نەختێک خەتای من بوو لەبەکارهێنانی وشەیەکی مەیلەو نالەبار، هێندێکیش بێتەحەمولیی ئەو کە دەبوو بزانێ مەبەستێکی خراپم نییە... بە هەمەحاڵ تا ڕادەیەک بە چاکەی تووتن کردەوە بوون... هەل هاتە پێش، لە تۆڵی نەقڵ کردنی ئەو مدیرەی کچان کە دەمانچەیان پێوەنا و لە بەر داخوازی واقعیش ڕووی تەکلیفم لە (د.عبدالمجيد القصاب) نا بۆ لادانی مدیری سانەوی. بێ ئەوەی سەر لە کاغەز بەرز کاتەوە و ئەو چاوەی بڕیبووبیەوە ئەوراقی بەردەمی هەڵی نەبڕیەوە ئەمری نەقڵی ئەو مدیرەی ئیمزا کرد...

نفووس سەر بە (شؤون) بوو، مەئمووری نفووس کە پورزاشم بوو زۆر بێلزووم ناحەزایەتیی کردین و بەردەوامیش بوو لەو پیشەیە. حەسەن عەبدوڕڕەحمانیش بێ سێ و دوو لە کۆیەی دوورخستەوە... چەندێکی هەولێر ویستی بڕیارەکان بگۆڕێن بێسوود بوو. بەو نەقڵانە سفتی و گرژی لە وەزعی حکومەتی کۆیە زۆری کەم کرد... ڕاستە نەقڵی دوو کەس باری عێراق و کورد ڕاست ناکاتەوە بەڵام نەقڵ نەکردنیشیان چ سوودی بۆ عێراق و کورد نەبوو وەکوو دڕکیش لە چاو دەچەقین جگە لەوە کە نەقڵی دۆستی حکومەت سەرکەوتنە بۆ ئەوەی حکومەت نییە کە دەکاتەوە بەرەی خۆمان.

هاتنی د. جەلیلی و حەسەن عەبدوڕڕەحمان پتر لە وەزیری دیکە ڕاگەیەن بوو چونکە هەردوویان ئەندامی حیزبی (جبهة شعبية) بوون کە لە لایەن ژمارەیەکی زۆر لە ناوداران و خاوەن پایە و خوێندەواری بەغدا و شوێنی دیکە پێک هاتبوو لەمانە: (طة الهاشمي، شيخ رضا الشبيبي، صادق البصام، نصرت الفارسي، ذيبان الغبان، عبدالرزاق الشيخلي، نجيب الصائغ) و هی دیکەش لەم بابەتە. دیارە حیزبی ئەوتۆیی بێ وەرگرتنی بەڵێن بە گۆڕینی سیاسەت، تێکەڵ بە حکومەت نابێ. خێرا عورفی هەڵستا و ڕۆژنامە ئازاد بوو و ڕەهاییەکی هەست پێ کراو لە نێوان تێکڕای خەڵق، بەتایبەتی ئەوەی سەروکارێکی بە سیاسەتەوە هەیە، بە دی دەکرا. بە نموونە: گوتارێکم لە ڕۆژنامەکەی (صادق البصام) بڵاو نەکرایەوە خێرا بە خێرا لە ڕۆژنامەی (رفائيل بطي) خۆی کە وەزیر بوو بڵاوکرایەوە. ڕۆژنامە هەبوون داخرابوون کەوتنەوە دەرچوون. (فاضل الجمالي) ڕۆژنامەیەکی تایبەت بە سیاسەتی خۆی دەرکرد وابزانم ناوی (العمل) بوو، دەمودووی جودا بوو لە ڕۆژنامە تەقلیدییەکانی حکومەت.

بەیانییەک جارێ بە تەواوی خەبەرم نەبووبۆوە بروسکەیەکیان دامێ بە ئیمزای چەند کۆیی‌یەکی ناسیاوی خۆم کە خزمێکیشمیان لە نێواندا بوو، بە ناوی جەماهیری موزاهەرە کردووی کۆیە داوای چارەسەرکردنی بێ ڕێی شارەکە دەکەن کە ئەوسا بە زەحمەت زستانان ئۆتۆمۆبیل لە کەرکووک و هەولێرەوە دەگەییشتە کۆیێ. من کەم و زۆر ئاگام لەو کارە نەبوو، بەو بروسکەیە زانیم موزاهەرە لە کۆیێ کراوە. لە دەرگەی مەجلیس تووشی سەعید قەزاز، وەزیری داخلیە هاتم. بێ سێ و دوو پەلاماری دام بە قسە لەسەر ئەو موزاهەرەیە. من نەمزانی بۆچی بەدوا پەلامارەکەیدا گوتی: حەمە زیاد و تۆ حەقە هەر یەکەتان حەوت ساڵ حەبس بکرێن... دواتر زانیم ئیدارەی کۆیێ لە بەغدای گەیاندووە کە موزاهەرەکە بە تەئسیری (نواب كويسنجق في بغداد) کراوە. لە وشەی (نواب) مەبەستیان ئەوە بوو کە حکومەت بزانێ کاکە زیادیش مەبەستە نەک هەر تەنها مەسعوود محەمەد. من وەڵامێکی لە سەرەخۆ و پڕ بە پێستی ئەو دەمەم دایەوە بەڵام لە هەمان کاتدا بڕیارم دا شکاتی خۆم لە سەعید قەزاز لەسەر ئەو قسە قورسانەی ببەمە لای سەرەک وەزیران.

چوومە لای (رفائيل بطي) کە ژوورەکەی لە قاتی ژێر ژوورەکەی د. فازیل جەمالی بوو، باوەشی بۆم کردەوە و بە گەرمی بەخێری هێنام، پێم گوت کە خەبەرم بۆ بداتە د. فازیل بچمە لای تا شکات لە وەزیری داخلیە بکەم... حیکایەتەکەم بۆ گێڕایەوە. بە بینینی ئەو مەسەلەکە لە ناکاو و چاوەڕوان نەکراویش بوو. جارێ قاوەم نەخواردبۆوە سەعید قەزاز هاتە ژوورەوە، من لە بەری هەڵستام بە ڕووی گرژەوە، ڕەفائیل بۆی چوو زۆر بە پەرۆشەوە پێی گوت کە هەرگیز بەتەما نەبووە من گلەیی لە سەعید قەزاز بکەم... کە ئەمەی بیست سەعید قەزاز بۆم هات گوتی: کوڕە چۆن لە تووە گلەیی بۆ من ڕەوایە تۆ خۆشەویست... و... و... نازانم چی منی. هەر لەگەڵ ئەمەدا دەستی خستە ملمەوە منیش پێم گوت کە بەتەما بووم بچمە لای سەرەک وەزیران بۆ شکات. بەمەندە گرژیی نێوانمان ڕەوییەوە ئیتر دەستی گرتم بە قادرمەیەکی نێوان ژووری د. فازیل و بەشی مەحرەمانەی ئەو بینایەی لێی بوو سەری خستم هەتا بە دەستی خۆی دەرگەی د. فازیلی کردەوە بۆم. چەندی گوتم با داوای چوونە ژوور بکەم نەیسەلماند. منی گەیاندە ناو ژوورەکە، بایی ئەوەی د.فازیل ئەویش ببینێ ئیتر کشایەوە من وەهام ڕانواند کە تەنها بۆ

سەردانی موجامەلە چوومەتە لای بە ئیزنی خوێنەر لە نموونەی ڕەفتاری ئەو جیلەی کە من پێی ڕاهاتووم شتێکم لەو سەردانە دەگێڕمەوە: کە هەڵستام بۆ دەرچوون د. فازیل لەگەڵم هات هەتا دەرگای ژوورەکە خۆیشی دەرگاکەی کردەوە. من خەریک بووم پاڵتۆم لەبەرکەم تومەز تەقەڵی (بطانە)ی هەڵوەشابوو دەستم چووە ناو کەلێنی هەڵوەشاوەکە، دەستم کێشایەوە و ڕەپێشم کردەوە دیسان بۆ جاری دووەم و سێیەمیش هەر چۆوە ڕێی هەڵە. د. فازیل کە بە مامم دەشیا و لە مەرتەبەی مامۆستام بوو قاپووتەکەمی لێ ستاندم، چەندێکی ویستم نەیەڵم قاپووتەکەم بۆ ڕابگرێت نەیبیست و بە ئیلحاحەوە قاپووتەکەی لەبەر کردم. خوێنەر لێم بسەلمێنێ کە دەڵێم ئەوسا و ئێستاکەش تەزووی شەرمم پێدا دەهات و دێتەوە.

ئەم حیکایەتۆکە هەڵوێستێکی زووترم بە بیر دەهێنێتەوە: کە دوای بوونم بە نایب ناوێکم پەیدا کرد چوومە زیارەتی مەلیک و عەبدولئیلاهـ. مەلیک جارێ لە ژێر (وصاية) بوو، هی ئەوە نەبوو لە غەیری ڕێزلێنان هیچی دیکەی لە گوێ بچرپێنیت. بەڵام لای عەبدولئیلاهـ چەند قسەیەکی پەندامێزم بۆ بەرژەوەندی نیابەتەکەم کرد کە گوتم: لەوانەیە مرۆ سەهو بکات وەیا باشترین ڕەفتار فەرامۆش بکات وەیا لە تەعبیر سەرکەوتوو نەبێت بەڵام دەمەوێ خاوەن بەرزیی عەبدولئیلاهـ دڵنیابێت مەبەستم چاکەی ئەم خاک و میللەتەیە. لە وەڵامدا گوتی: «اخي كل انسان معرض للخطأ هسة اذا اني اگول ما اخطأ بمعني انا مجنون...» ئەمە دەقی قسەی خۆیەتی.

من لە گۆشەی تێوەڕامانی خۆمەوە بەلامەوە لە تیشکی نیوەڕۆژەی هاوین ئاشکراتر بوو کە مانەوەی د. فازیل لە حوکم جەژنی موعارەزەیە چونکە زوربەی نایبان هی حیزبێکن (حزب الاتحاد الدستوري) کە هی ئەو نییە، چاری ناچارە دەبێ لەگەڵ موعارەزە ڕێبەدێیی بکات. کەسێکی مەجلیسی بەدواوە بوو چ ترسێکی ئەوتۆی نابێ لە ١٠ – ١٥ موعاریز، ئەوسا ژمارەی نایبان دەوری ١٤٠ کەس بوو. من لەبەر تیشکی ئەم ڕاستییە سەرەتاییەدا زمانی خۆم گرت لە موعارەزە، هەندێک لە موعاریزەکان، بەتایبەتی خوالێخۆشبووی (عبدالجبار الجومرد)، بوو بە ئاگر و لە عومری وەزارەتی جەمالی هەڵگەڕا: ئێوە چن؟ نوێنەری کێن؟ کوا پشت و پەناتان؟ بۆچی چاوبەستەکێ دەکەن لەگەڵ میللەت؟ کوا مەجلیسی نیابیتان، کوا ئەکسەریەتتان؟ ئیتر هەر ڕۆژە جۆرێک سووژناژۆیی دکتۆر جەمالیی دەکرد. ڕاستییەکەی د. جۆمرد بە وەزیرایەتیی د. عەبدوڕڕەحمان ئەلجەلیلی کە هەردوویان مووسڵی بوون یەکجار تێک چوو تا ئەوەی ڕۆژێکیان گوتی: بەسە تا کەی لەقەبی (صاحب المعالي) ڕەوای وەزیران بدیترێت. خوا هەڵناگرێ هەتا عەبدوڕڕەحمان ئەلجەلیلی نەبوو بە (صاحب المعالي) د. جۆمرد چ لاریی نەبوو لەو لەقەبە... لەگەڵ نەجیب ئەلسائیغ بە یەکەوە خەفەتمان لەو غافڵییەی د. جۆمرد و موعاریزەکانی دیکەش دەخوارد کە بە دەستی خۆیان قەبر بۆ موعارەزە هەڵدەکەنن.

لە ئاست ئەو هەموو تێوەژەنینەی ڕەخنەگرتن لە وەزارەت کە پاڵپشتی نییە لە مەجلیس یەک دوو جاران یەک لە وەزیرەکانی سەر بە حیزبی ئیتیحادی دەستووری گوتی: هەبوونی وەزیری وەکوو من کە دەستووریم بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە حیزب پاڵپشتی وەزارەتە. مامۆستا خەلیل کەننە سکرتێری حیزبی ئیتیحادی دەستووری کە بەشداریی نەکردبوو لە وەزارەت، ڕۆژێکیان ڕاست بۆوە و گوتی: نەمدەویست بە دەنگ بێم بەڵام واپێ دەچێ حیزب لەو وتووێژانەدا بە (كمية مهملة) دادەنرێت و هەر کەسە بەکەیفی خۆی

لێی دەدویێ. حیزب جارێ هەڵوەستی خۆی لە ئاست وەزارەت دەرنەبڕیوە چونکە سەرۆکی حیزب، نووری پاشا، لە ئەورووپایە هەتا ئەو نەیەتەوە و سیاسەتی حیزب ڕەنگرێژ نەکات بەرانبەر حکومەت کەس مافی نییە لە جیاتی حیزب قسە بکات... ئەمەی گوت و سیاسەتی عێراق شەختەی کرد نە حکومەت نە پەرلەمان نە (بلاط) نە هیچ کەس و لایەنێک شتێکی بە دەسەوە ما بڵێت و یا بکات... سەرلەبەریان چاویان بڕیە ڕێگەی نووری سەعید کە لە ئەورووپا بێتەوە. موعارەزەی عێراق لەو ڕۆژەوە نەفەسی بڕا و سەرقەبر نەبۆوە. بە کەوتنی د. جەمالی موعارەزەش کەوت.

نازانم لە پاش پەردە چ ئاڵوێرێک کرا بۆ هاتنەوەی نووری پاشا، بەڵام لەم سەر تا ئەوسەری عێراق گێژی چاونۆڕکێی هاتنەوەی بوو. لە هەموو لایەکەوە پێشوازیکەران ڕژانە بەغدا دەتگوت لە نۆژەن حکومەت بنیات دەنرێ. بە پەنجەی دەستان هەستت دەکرد نووری سەعید هەموو شتێکە وەک کە هەستی نەرمی و ڕقی دەکەیت. ئەو چەند نایبە موعاریزەی وەک جۆمرد و عەبدوڕڕەزاق ئەلشێخلی بێ ئەوەی ئاگایان لە خۆ بێت خزمەتێکی نووری سەعیدیان کرد بە خەیاڵی کتێبگرەوەشدا نەدەهات.

وەک گوتم من موعارەزەی خۆمم وەستاندبوو لە دەمی وەزارەتی د. جەمالی تا ئەو ڕۆژەی لە موزاهەرەی کرێکاری بەسرە عورفی لێ ئیعلان کرا و کرێکارێک کوژرا و د.عەبدوڕڕەحمان ئەلـجەلیلی و حەسەن عەبدوڕڕەحمان ئیستیقالەیان دا. بەهەمەحاڵ باری سیاسی وەهای لێ هات موعارەزە بایەخی نەمێنێت چونکە وەک دەرکەوت بەرژەوەندبینان خەریکی هەنگاوێک بوون گۆڕانی تێدا بێت. مەجلیسی نوێنەران هەڵوەشێنرا و سەرەک وەزیرانێکی غەیری جەمالییان هێنا هەڵبژاردنێکی تازە بۆ مەجلیسێکی نوێ بابەت ڕاپەڕێنێت. من چ ئاگام لەوە نییە بەرەیەکی ڕێکوپێکی پان و پۆڕ لەناو پارتی و بەدەوری چەند و چۆنی کاروبارییەوە پێکهاتووە دژی من و نیابەتەکەم و ڕەفتاری سیاسیم. ئێمە تا ئەو دەمەی مەجلیس هەڵوەشا بە زاهیر لێک ڕازی و هاوڕێ و برادەر بووین چەندێکی لە بەغدا بووبین شەوانە و ڕۆژانە لەگەڵ یەکترمان ڕادەبوارد، خۆ ئەگەر ناجایەزەیەکیشی تێدا بێت دەڵێم شەوێک کاکە زیاد و شەوێک من مەسرەفی دانیشتنەکانی شەوانەمان دەکرد ئنجا ئەگەر من ئەو نالەبارەم کە شیروتیرم لێ هەڵبگیرێت ئەو هەموو برادەرییە و بەیەکەوە بوونە لە کوێوە دەهات!

حیزب بڕیاری دا یەکێکی دیکە تەرشیح بکات. هەرچەند لە دڵدا تا بڵێی خۆم بە مەغدوور دەزانی چونکە هەڵوەستەکە تاوانبارکردنی منی تێدا بوو نەک لەبەر خودی تەرشیح نەکردنم دیسانەوە بایی موویەک بەسەر خۆم نەهێنا و بڕیاری (حیزب)م سەلماند وەک کە هیچی ناڕەوای تێدا نەبێت. لە قساندا کاکە زیاد گوتی: منیش پار لەسەر بڕیاری حیزب وازم لە تەرشیح هێنا. پێم گوتەوە: ئەوەی تۆ بۆت بە چاکە و پیاوەتی حیساب کرا، ئەمەی من تاوانبار کردنە فەرقیان زۆرە.

پێویست نابینم ئەو کێشەیە خورد بکەمەوە و کۆنە برینی پێ بکولێنمەوە هەر ئەوەندە دەڵێم دنیاکە وەها سووڕا کە لە کۆتایی تەکلیف لە خۆم کرا ببمەوە (مرشح) تەرشیحەکەشم بە بڕیاری هەردوو حیزبەکەی کۆیە بوو کە لەو هەڵبژاردنەدا هاریکاری هەبوو لە نێوانیاندا. حکومەت یەکێکی بە (منافس) هێنا بۆ تەرشیح بەڵام قانوون تەرشیحەکەی ڕەت کردەوە من لە کۆیێ بە تزکیە دەرچووم. حکومەتی هەولێر ئاگادار نەبوو کە مرەشەحەکەی ڕەت بۆتەوە، لە نکاو زانی من دەرچووم بە نایب. لەسەر ئەم

خەبەر نەدانەی هەولێر لە لایەن قەزاوە قایمقامی کۆیە، ڕەشید غەفووریان تەقاعود کرد. ڕەشید ئەفەندی بەم بۆنەوە دەیگوت: (كل نفس ذائق الموت و الفنيش...) ڕاستییەکەی بۆی بە پەرۆش بووم بەڵام چ چار!

ئەو ساڵە بۆ ئامانجی هاریکاری لە هەڵبژاردن بەرەیەکی یەکگرتووی نیشتیمانی پێک هاتبوو. لە کۆیێ دوای دەرچوونم بە تزکیە نوێنەری چەپ گوتی حەق وایە بچیتە پاڵ بەرەی یەکگرتوو. منیش ڕایەکەم پەسەند کرد بروسکەیەکم بۆ بەغدا لێ دا کە خۆم بە ئەندامی بەرەی یەکگرتوو لە قەڵەم دەدەم. دەبێ بڵێم بەر لە چەند ساڵێک کە لە تەلەفیزیۆنی بەغدا لە بەرنامەی (سيرة وذكريات) گوتم لە خۆوە وەهام پەسەند کرد بچمە جەبهەوە ڕاستییەکەی لەبیرم نەبوو کە فاتح ڕەسووڵ ئەو پێشنیازەی هێنایە پێش وا لێرەدا سەهوەکەم ڕاست کردەوە.

حیزب ناچاری کردم خۆم لە ڕانیەش بپاڵێوم. هەرچەند ئەم کارە لە هیچی نەدەکرد قسەی حیزبم هەڵگرتەوە... لەگەڵ نوێنەری حیزب عەلی عەبدوڵلا دوای دەرچوونم بە نایب لە کۆیێ بۆ ڕانیە چووین لە مەخفەری (قەسرۆک) نوێنەرەکەیان گەڕاندەوە کۆیێ منیش چوومە ڕانیە. حاکمی ڕانیە بە بۆنەی دەرچوونم لە کۆیێ تەرشیحەکەی ڕانیەمی ڕەت کردەوە و مەسەلە لەوەندەدا ڕاوەستا... بەهانەی ئەم لایەنە لەو کارە بەرەواژەدا ئەوە بوو کە ئەگەر من لە ڕانیە دەربچم کۆیێ بەجێ دەهێڵم بۆ یەکێکی دیکە و بەمەدا پارتی نایبێک قازانج دەکات بەڵام ئەم ڕاوێژە هیچی بەسەر هیچەوە نەبوو چونکە دەشیا یەکێکی دیکەی غەیری من بۆ ڕانیە بێت و حیزب دەریبچوێنێت وەک کە دەبوو منیش دەرچووینێت. لە حیزب هی وەها هەبوو بۆ ڕانیە لە من چاکتر بێت... شەوێکیان نوێنەرانی هەردوو حیزب کۆبوونەوەیەکیان لەگەڵ کردم بە ناوی موبارەکبادی و لێکدی حاڵی بوون... ئامۆژگاریی ئەو شتانەیان کردم کە پێویستیان دەزانی من لە مەجلیس پێڕەوی بکەم... پێم گوتنەوە براینە لێرەوە هیچ پلانێک داناندرێت بۆ ڕەفتارم لە مەجلیس، جارێ دەبێ بزانین دەستوور هەیە ناشێ بایی موو لێی لادەم. ئنجا قانوونی دیکەی جنائی و مەدەنی هەیە سەرپێچی لێ کردنی مومکین نییە. هەر پێشنیازێکی لە منەوە و غەیری منەوە بێت دەبێ بە ڕێی خۆی لە جغزی قانوونی ئینتیخابات و (نظام داخلی)دا بڕوات و لە دەنگداندا زۆرینەی دەنگ وەربگرێت... لەمانەش بترازێین، من چەندم هەر هەندم هەزار جار دنەم بدەن لەوە تێپەڕ ناکەم کە دەیتوانم. لەوانەیە لائیحەی قانوون بێت هەر تێی نەگەم... لەوانەم بەسەر بابەتێکدا بکەوم باشی لێ حاڵی نەبووبم وەیا عەرەبییەکەم گرفت بهێنێ... لەوانەم شەرم دام بگرێت و زمانم بگیرێ. گەلێک قسەی دیکەشم لەو بارەوە کرد کە ئەوسا وا پێ دەچوو قەناعەتیان پێی دەهێنا. برایانە و دۆستانە دوعاخوازیمان لە یەکدی کرد...

ڕۆژی کرانەوەی دەورەی چواردەمین مەجلیس چووم بۆ خانەی پەرلەمان. لە پێشەوە ماجد مستەفا، بووبووە نایبی سلێمانی، و حەسەن تاڵەبانی (مدير دعايه عام)م دیت. چەند نوکتە و لەتیفەمان لێکدی گرت و چوومە لای نایبەکانی بەرەی یەکگرتوو، کامل چادرچی تازە دەگەییشتە پەرلەمان چاک و چۆنیمان کرد و گوتی لەبیرم نەماوە موعاریز لە کوێ دەحەسێنەوە... من ڕێگەم بۆ دەرکرد تا ئەو ژوورەی بە عادەت موعاریزەکان لێی کۆ دەبوونەوە. کامل پێمی گوت کەوا ساڵح جەبر وەڵامی بۆ هەناردووە لە جغزی چالاکیی ناو مەجلیس بۆ چەسپاندنی ئەو شتانەی بە چاکی دەزانین هاریکاری لەگەڵ یەکتردا بکەین. گوتی تۆ دەڵێی چی، گوتم من دەڵێم چ زەرەر لەوە ناکەین بۆ بەرژەوەندی گشتی هەر جارە لە

(تصويت) ٢٢ دەنگی (أمة اشتراكية ـ حيزبەكەی صالح جبر) بۆ خۆمان ڕابكێشین. ڕایەكەی من لەوەوە بوو نایب هاتووە بۆ جێگەیەک هەرچی چاكەی تێیدا بە خەیاڵدا بێت بەندە بە تەسویتەوە خۆ پەرلەمان جێی موزاهەرە و مانگرتن نییە، بەڵام كامل دەستی ڕاستەی نەختێک بەرزكردەوە گوتی: (لا مو الی هذا الحد).

ئەم تەجرەبەیەی وا لێرەدا باسم كرد وێڕای تەجرەبەی دیكەم لەگەڵ چادرچی وەهای كرد كە لە ئالقەیەكی (الـجذور)ی ئەم ساڵەی ١٩٨٧ لە ڕۆژنامەی (الثوره) كامل چادرچی بە (متزمت) دابنێم.

كۆبوونەوەی ئەو ڕۆژەی مەجلیس تاقانە بوو، چی دیكەی بە دوادا نەهات. لە كۆتاییی كۆبوونەوە بڕیار درا كۆبوونەوەی داهاتوو بوەخرێ تا خەبەرمان لێ دەگێڕدرێتەوە... دوو ڕۆژێكی دیكە مامەوە، بە شەمەندەفەر گەڕامەوە بۆ كەركووک بە ڕێكەوت لەگەڵ جەلالی حامد بەگی جاف كە بووبووە نایب لە واغۆنێكدا بووین. ئەوەی جەلال لەو شەوەدا بۆی گێڕامەوە ڕێک دەهات لەگەڵ چی لە بەغدام زانیبوو لە بارەی پڕ بوونی كاسەی حكومەت بەرانبەر موعارەزە لە ژوورەوە و دەرەوەی پەرلەمان.

دەرچوونی دە نایب لە بەرەی یەكگرتوو بە لای حكومەتی ئەوسای عێراق خەتەرێكی كوشندە بوو لەو ڕووەوە كە قسەی یەكێک وەكوو كامل چادرچی و محەمەد مەهدی كوببە و هاوڕێكانیان لە پەرلەماندا بێ پەردە و پێچ و پەنا دەگاتە جادە و بازاڕ كە لە خۆوە گەرم ڕاهاتووە وەها دەكات ئاگری تێبەربێت. لەو پێوانە و كێشانەی كە حكومەتی (عبدالاله) دژی ڕەئی نووری سەعیدی كرد و مەجلیسی هەڵوەشاند پێشبینییەكانی نووری بە هاتنی ئەو دە نایبە بە ڕاست گەڕا نووری ڕازی نەبوو مەجلیسی دەورەی سێزدەمین هەڵوەشێت، كە هەڵوەشا بە تووڕەیی چۆوە ئەوروپا. دوای هەڵبژاردن و ئەو تاكە كۆبوونەوەیە، بانگهێشتنی نووری كرا كە بێتەوە بۆ چارەسەركردنی حاڵ و باری تازە. وەک لەبیرمە هەتا عبدولئیلاهـ بە دوایدا نەچوو هەموو مەرجەكانیشی نەسەلماند ڕێی هاتنەوەی نەگرتە بەر، مەرجی یەكەم، هەڵوەشاندنەوەی ئەو مەجلیسە بوو... من لەگەڵ جەلال شەوێک لە هاوینەهەواری سەلاحەددین بووم، دوای چوونەوەم بۆ كۆیێ بە یەک دوو ڕۆژ مەرسوومی هەڵوەشاندنی مەجلیس دەرچوو.

هەموو عومری ئەو دەورەیەی ١٤ تەنها ٨ ڕۆژ بوو... نووری پاشا هاتەوە بە سەرۆكایەتیی وەزیران. دەست كرا بە ئامادەكردنی هەل و مەرجی هەڵبژاردنی مەجلیسی پازدەم... موعارەزە لە هەموو عێراق دروشمی موقاتەعەی هەڵبژاردنی بەرز كردەوە بۆ بێتالعی تەنها لە كۆیەكەی خۆمان بیروڕا بەرەو بەشداری كردن لە هەڵبژاردن بوو. چەپڕۆیەكان گوتیان ئەگەر مەسعوود محەمەد مورەشەح بێت ئەوان بەشداری دەكەن لە هەڵبژاردن...

لە سەرەتاكانی خۆ ئامادەكردندا، حكومەت ئەندامە هەرە چالاكەكانی هەردوو لایەنی گرتن و بردنی بۆ بەندیخانەی هەولێر. كاكە زیاد بێ ئەوەی حەپس بێ بردرا بۆ هەولێر ئنجا تەكلیف لە منیش كرا كە كۆیێ جێبهێڵم. جارێ خۆم تەرشیح نەكردبوو نەشم دەویست بە هیچ كلۆجێک بە تەرشیح بوونم ئاگری هەرا بەرز بكەمەوە، بێسود بوو. حیزب بە ڕەسمی داوای لێ كردم خۆ پاڵاوتە بكەم... دەبوو سەد دینار بارمتەی تەرشیح دابنێم لە گیرفانمدا نەبوو چووم لە فایق نادرم قەرز كرد خۆزیا نەیدابامێ... بەڵام ماڵی ئاوابێ... هەر وەک من دەترسام لە ئاكامی هەرا موتەسەڕریفی ئەو دەمە ئیسماعیل حەقی ڕەسوڵیش

ترسی زۆر بوو. پێم گوت ڕێ بده بچمه بەغدا بەڵکوو چارەیەک دەدۆزمەوە. یەکجاری پێ خۆش بوو من دەمزانی چوونم بۆ بەغدا بایەخی چارەکردنی پێوە نییە، دەمەویست دەنگمان بە دنیادا بگەیەنم، لە بەغدا ئەوەی پێویست و ڕوونکەرەوە بوو لە ڕۆژنامەی (صوت الاهالي)ی حیزبی وەتەنی دیمۆقراتی بڵاوم کردەوە. بە ڕێکەوت لە کتێبخانەی مەکەنزی هی کەریم مرادی بە ڕەحمەت شاد، سەعید قەزازم دیت، بێ قووڵ بوونەوە و هەروا سەر زارەکی ناچاری چەند قسەیەکی ڕێبوارانەمان لە بارەی حاڵ و باری ئەو هەڵبژاردنەوە کرد... گوتی ئەمە ئەنجامێکی ئاسایی تیژڕۆییە... دیتم عەبدوڕڕەزاق شێخلی تێی ئاڵا بۆ ئیقناع کردنی کە دەست بۆ مەنتیقەی ئەو درێژ نەکەن، چ سوودی نەبوو. تاکێک لە نایبە موعاریزەکان ڕێی دەرچوونیان پێ نەدرا.

دوای بڵاوبوونەوەی نووسینەکەم، لە هەولێرەوە داوا کرا کە بم نێرنەوە بۆ ئەوێ لە ئۆتێل خێرەومەندێکی شورتە یاخود تەحقیقات کە کوردیش بوو دەشمناسی هات و بوو بە هاوڕێم هەتا هەولێر، لە هەوەڵەوە بردمی بۆ کارگێڕیی شورتەی بەغدا.

لە هەولێر نشیمەنی دەست بەسەریم بۆ ماوەی چوار ڕۆژ لە مەرکەزی شورتەی خانەقا بوو. کاکە زیاد لە مەرکەزێکی دیکە دابەزێندرابوو، برادەرانی دیکەی هەردوو حیزب لە حەپسخانە بەیەکەوە بوون... من لەو ڕۆژانەدا تەواو حەسایەوە بووم، لە برادەرانی هەولێرمەوە ڕۆژانە باشترین خواردن و میوەم بۆ دەهات کە بەشی شورتەکانیشی دەکرد، هەمیشەش سەردانیان دەکردم. مەرحوم زەیدی ئەحمەد ئەفەندی و چەند برادەرێک زوو هاتنە لام، زەید قسەیەکی خۆمی کرد بە نوکتەی زمان حاڵی ئەو دەمە گوتی: پیاو پیاو بێ حەپس و مەبس چییە... حیزب سوور بوو لەسەر بەردەوام بوون لە مانەوەم بە مورەشەح هەتا کۆتاییی هەرای ئەو بەزمە، من لەو باوەڕەدا نەبووم کە هەڵبژاردن شتێکە بەرەو کوشتن و کوژران و ماڵ کاولی خەڵقەوە بڕوات. داوام کرد لە حکومەت ڕێ بدات کە ئەو برادەرانەی حەپسخانە ببینم. دەرحاڵ ڕێ درا و چوومە لایان.

پارتی لە زاری نوێنەریەوە ڕای گەیاند کە بڕیاری حیزب بەردەوام بوونە. نوێنەری چەپ گوتی هەتا تۆ مورەشەح بیت ئێمە تێداین. چەپڕۆیەکان بەهۆی ئەوەی کەوا بەر لە دوو سێ هەفتە ناوم دەرچووبوو لە یەکەم کۆبوونەوەی ئاشتیخوازان پتر لە عادەت پشتگیرییان لێ کردم. پێم گوتن ئەم هەڵبژاردنە قەسابخانە دەردەچێت. لە بەغدا بیستبووم کە بەر لەوەی سەعید قەزاز بگاتە وەزارەتی داخلیە (لە دەرەوەی وڵات بوو) وەکیلەکەی کە وەزیرێکی هەرە بەهێزی حکومەت و حیزبی ئیتیحادی دەستووری بوو گوتبووی ئەگەر کۆیەمان ژێر بەرەوژوور کردبێت نابێ مەسعوود محەمەد دەرچێت... لە ئاکامدا گوتم من لەسەر بەرپرس بوونی خۆم تەرشیحەکەم دەکێشمەوە حیزبیش چ بڕیارێک لەوە دەدات پێی ڕازیم. چوومە لای مدیری شورتە گوتم موژدە بێ هاتووم خۆم دەکێشمەوە، زەردەیەکی حەسانەوەی هاتێ لا لغاوەکانی گەییشتنەوە بنا گوێیانی دەرحاڵ تەلەفۆنی هەڵگرت بە موتەسەرڕیفی گوت، لە خۆشیان بە تورکیشی قسە کرد لەبیریشی چوو موجامەلە بکات گوتی: مەسعوود بیتدی واتە، مەسعوود تەواو بوو... کەچی خۆی و موتەسەرڕیفیش تەواو بوون مەسعوود هەر ما. لەوە بەولاوە تەنها بۆ وەرگرتنەوەی جانتاکەم چوومەوە مەرکەز شورتەی خانەقا، پۆلیس و ئامیرەکەشیان هەتا جادە لەگەڵم هاتن کاکە زیادیش بەردرا،

بەندییەکانی دیکەش پێ بە پێ دەرچوون. دواتر حیزب بڕیاری دا کە خۆ کێشانەوەم هەنگاوێکی ڕاست و دروست بووە بەڵام با ئەوە بڵێم کە من لە خۆ کێشانەوەم ڕەچاوی ئەوەم کرد مەلا حەوێزاغا کە نوێنەری حکومەت بوو، قازانج بکات چونکە حکومەت و خەڵکیش بیستیانەوە مەلا حەوێزاغا گوتبووی ئامادەم ئەگەر داوام لێ بکەن خۆم دەکێشمەوە با فلانەکەس دەرچێت.

حکومەت لە ئاست ئەم ئیحتیمالەدا شەفیقی عەولاغای حاجی تاهیراغای حەوێزی کرد بە یەدەگ تا ئەگەر مەلا حوێزاغا خۆ بکێشێتەوە شەفیقاغا خۆ بپاڵێوێ. من بەر لەوەی کژی قانوونی خۆپاڵاوتە کردن بەسەر بچێت خۆم کێشایەوە، وەهام نەکردایە شەفیقاغا خۆی دەپاڵاوت نەکا حەوێزاغا فێڵ لە حکومەت بکات. پاش بەینێک تێگەیەندرام کە لەوانە بوو ئەگەر من بەردەوام بـم لەسەر بەشداری کردن لە هەڵبژاردن جانفیدایەکی حیزب مورەشەحی حکومەتی دەکوشت ئیتر من لە بەندیخانەش بـم بە (تزکیە) دەردەچم... چاکتر بوو نەک تەنها چاک بوو کە خۆم کێشایەوە دەنا بە کوژرانی مورەشەحی حکومەت ئەم دنیایە بە کەیفی ئێمە نەدەگەڕا، بە پێچەوانە، هەزار و یەک کەروێشکی لە ژێر شەپقەکەی دەردەهێنا، وەکوو ساحیر، هەریەکەی چەندین بەڵای ناگەهانی پێوە بێت...

نرخاندنم بۆ نیابەتەکەم لە کولانەی بەرژەوەندی گشتییەوە: مەبەستم ئەوە نییە خۆم هەڵسەنگێنم ئایا نایبێکی چاک بووم یان نا چونکە سەنگی من و پلەی دەرچوونم و کەوتنم لەو ئەزموونەدا ناچێتەوە جەرگەی سوودی گشتی میللەت، مەبەستم ئەوەیە ئایا ئەو نیابەتە کەوا یەکەم هەل بوو لە هەموو مێژووی کوردستانەکەی خۆماندا توانیبێتی بە هەرا و مەزاد نوێنەری گەیاندبێتە پەرلەمان، یەکەم نوێنەریشی بوو لە ناو کورداندا دوابێت و نووسی بێت و بارتاقەی نوێنەرانی عەرەب دەنگی بەرز کردبێتەوە، ئا ئەم نیابەتە لە باشترین ڕێگە و لە بارترین تاکتیکدا ڕۆیشت؟ دامنا یەکێکی دیکە بوو من نەبووم، ئایا ئەگەر هەمان ڕێگەی منی گرتبایە بەر کە موعارەزەی خەست و خۆڵ بوو تا ئەوەی یەکجارەکی ڕێی بەشدار بوون لە وەزارەتم لە خۆم کوێر کردبۆوە ئایا بەو ڕێگەیەدا خزمەتی گەورەی کوردی دەکرد؟

خەباتگێران چەند بنگەیەکی ئایدیۆلۆجییان کردبوو بە ئنجیل کە نەدەشیا هیچ خەباتگێڕێک لێی لا بدات وەک ئەرکانی نوێژ و نیکاح و تەڵاق، لە زۆر حاڵ و باردا ئەو بنگە ئایدۆلۆجییانە لەگەڵ بەرژەوەندی کورد کە میللەتێکی زەدەی مێژووە یەکدی ناگرنەوە. ئەو بنگانە سەر دەکێشنەوە بۆ بەرژەوەندی هەموو مرۆڤایەتی کە لە کولانەی ئینتەرناشناڵ و خەباتی چینایەتییەوە سەیری دەکرێت. کوردی هەژار لە هیچ دەفتەرێکی ئەو تەرزە بنگانەدا ناو و نیشانی نەبووە، بایی ئاردی ناو دڕکیش خێر و بەرەکەتی لێ وەرنەگرتووە، بۆ خۆشی بە بەریەوە نییە هەستە و پیتاک بە دنیادا بڵاو بکاتەوە وەیا قوربانی لە پێناو ئامانجی بنی دنیا بدات کە هەر نازانێ کورد چییە.

ئێمەی بەستەزمان ئیفلاس دەکەین کە دێین لە خۆوە بۆ خۆمان بیتاقەی دەعوەت بۆ بەزمی خواپێداوان دەردەکەین و ڕێشمان پێ نادرێ بچین بۆ سەرمێزی خواردن، وەک ئەو ساڵەی کە نوێنەرانی کورد لە کۆبوونەوەی گەلانی ئاسیایی ئەفەریقایی لە قاهیرە دەرکران، کەچی نوێنەرانی قوڵی ئەمەریکا، کەوا نە میللەتن نە ئەفەریقایی و نە ئاسیایی، بە چەپڵەڕێزان چوونە سەر داوەتەکە...

کورد نابێ بە هەوای ناو نەزەرییان خۆ بکاتە مەسیحی سەدەی بیستەم و بیستویەکەم لە پێناو سەلامەتیی جیهانی بێپایان و سەروبن. خۆ ئەوەی ڕاستی بێت من و غەیری من کە دێین لە خۆمانەوە دەبین بە وەکیلی میللەتی کورد بۆ قوربانی دان و سەر بەقوڕی چ ئیمزامان لەو میللەتە وەرنەگرتووە تا فتوای بە پەتەوە بوونی دەرچوێنین. ئێمەی هەژاری کەساسی بێپەنا ئەگەر بتوانین بەرە شرەی خۆمان لە ئاو دەربهێنین، کە پێشمان دەرنایەت، ئەوپەڕی ئامانجی مومکینمان جێبەجێ کردووە، کە پێشمان ناکرێت. لەو سەردەمەدا پارتایەتی خۆی سیفەتی قانوونیی نەبوو ئینجا وەرە بۆ سەربار تۆمەتی ئینترناشنالیزمیشی لێ بار بکا. من چیمە بەسەر بزووتنەوەیەکی ئاشتیخوازی کە لە دوو لاوە ڕێی منی بۆ نەدەڕۆیشت، لایەکیان ئەوەیە ئەم بزووتنەوەیە لە نەزەر حکومەتدا بێقانوونی بوو چونکە سەر بە ڕاڕەوێکە ڕووی لە دەرەوەی عێراقە. من نەتوانم پارتایەتیی خۆم ئاشکرا بکەم لە ترسی گیران و ماڵوێرانی بۆچی وەها ئازابم لە ئاشتیخوازیدا بچمە چاوی حکومەتەوە بانگی بۆ ڕابهێڵم، عسعس ماڕابگیر! کە تۆمەتی خۆڕاییم درایە پاڵ و هەڵوەستی قانوونیم بێهێز بوو لەبەر شتێکی نە کوردایەتیی تێدایە و نە کەسیشی پێ مەمنوون دەبێ لە کورد کام پەڵە دەغڵم درووەتەوە! کام دیوارم ڕاست کردۆتەوە بۆ لێقەوماوێکی کورد! کام بنگەی مافی نەتەوایەتی وەیا چینایەتیی کوردم چەسپاندووە! لە زەرەری خۆم و کورد بەولاوە چ بەرهەمێکم پێشکەش بە کوردستان کردووە؟

لای دووەمی ئەوەیە کە وا بە ڕادەی پەرەستاندنی ئەو بزووتنەوەیە لە کوردەواریدا پارتایەتی و بزووتنەوەی کوردایەتی لە ئاست خاوەنانی ئاشتیخوازیدا بێهێز دەبوو، لەوە هەر بگەڕێ کە پاراستنی ئاشتی لە هەڕەشەی شەڕ بەو بۆمبا ئاتۆمیانەی ڕووس دەکرێ کە پارسەنگی ئاتۆمیەکانی ئەمەریکا دەداتەوە و بە پێچەوانەش... ئیمزای کاکە ئازاد و قامکی خاڵۆ مراد بەسەر ئەرزوحاڵی ئاشتیخوازییەوە لەوە تێپەڕناکات کە پێوەندییەکی بەردەستانە لەو دوو کەسەوە بۆ خاوەنانی ئاشتیخوازی، کە بەرەی هەرە چەپە، هەڵدەنێت. ئاشتیخوازی و هەموو ڕێکخراوەکانی دیکەی کە دیتمان دوای شۆڕشی چواردەی تەمووز کوردستانی تەنییەوە تا ئەوەی (علمای احرار)یش بۆ لایەنی دین هەڵنرا، سەرلەبەریان ڕوخساری جۆراجۆری چەپایەتی بوون و فریان بەسەر پارتایەتی و کوردایەتی و کوردستانایەتییەوە نەبوو. هەر وەک لە نەزەر باوەڕی مادیدا نوێژ و حەج خزمەتی گەل ناکەن هەروەهاش لە نەزەر ڕاستیدا خۆماندووکردنی کوردێک بە غەیری سوودی پاتەوپاتی خۆی و میللەتەکەی ڕەنج بەخەسارییە و بەس.

من کە نایب بووم دەبوو بزانم و لێشم بسەلمێندرێت، هەوڵدان و سەرکەوتنم بۆ کردنەوەی قوتابخانەیەک لە لادێیەکی کوردستان هەزاران هەزار جار بۆ کورد سوودمەندەرتر و بەشەرەفترە لە ناز و فیزی شانۆگەرانەی قسەقەڵەوی پف هەڵدراوی تاوانبارکردنی پەیمانی ئەتلانتیک لە ئاست پەیمانی وارسۆدا.

ئاکرێ کارەبای لێ هەڵکرابایە هەزاران هەزار ئەو قەسیدانەی دەهێنا بۆ کۆریای شیمالی و بوولبولی ڕەش هەڵدەبەستران. دوو گەشتەکەی گۆران بۆ هەورامان و قۆپی هەموو ئەو بەشەی دەهێنا لە دیوانەکەی کە خەریکی چەپایەتییە. چوونم بۆ لای نووری سەعید کەوا ڕەنگە بە لای چەپڕۆیەکەوە ناجایەز بێت هەموو هەڵوەست و گوتار و دووانێکم دەهێنێت کە بە دڵگەرمی و بێ ئامانجی واقعی لە من

کەوتوونەتەوە چونکە عەشرەتێکی کوردی گێڕایەوە بۆ شوێنی خۆی و کۆمەڵێک حەپسی چەند ساڵەی ڕەها کرد.

لەو گوتارەی کە بۆ پشتگیری کردن لە فەلاحی دژەییم نووسی لێکدانەوەیەکم خستە پێش حکومەت کە هەر بە مەنتیقی خۆی ناچاری سەلماندنی دەبوو، گوتم ئەو هەزاران هەزار ماڵە فەلاحەی لە ئاکامی دەرهێنانی زەوییەکانیان لە دەستیان، ناچاری پەڕاگەندەیی دەبن بۆ گوزەران چۆناوچۆنی حکومەت و وەزیری (داخلیە) دەتوانێ لە باری وەهادا ئاسایش بپارێزێت؟ چۆن ئەو پەڕاگەندانە تێر دەکات؟ لە کوێیان دادەمەزرێنێتەوە؟ (ئەگەر ئەمانە دەقاودەقیش نەبن گوتارەکەم شتی وەهای تێدا بوو). دۆستم هەبوو لە داخلیە پێمی گوت: دوای گوتارەکەت یەکسەر وزەیری داخلیە فەرمانی دا بە هەولێر تراکتۆر ڕابگیرێت. ئەمەت وەها کەچی برادەرێکم دوورخرابۆوە بۆ ڕمادی بە تەلەفۆن پێی گوتم کە گوتارەکە (توفیقی)یە واتە شۆڕشگێڕانە نییە. کە چووشمەوە کۆیێ نوێنەری چەپ هەمان تێبینی برادەرەکەمی دەربڕی. نەدەکرا لەگەڵ برادەرەکەم بە تەلەفۆن درێژە بدەم بەڵام بەوم گوت، من کە بتوانم بە مەنتیقی حکومەت خۆی پەکی بیەخەم چ لزووم هەیە هانا ببمە بەر نەزەرییەی نەرم و توندی ناو کتێبان وەک ئەوەی کە من داوای خانوویەک لە کابرایەک بکەم ئەویش لە مەحکەمە دان بە حەقمدا بهێنێ چ لزووم دەکا سەنەدی تاپۆ دەربهێنم؟ مەبەست حەسانەوەی فەلاحە خۆ شەڕی جیهانی چینایەتی بەرپا ناکەم! قسە لە زۆر لاوە هەڵدەستێت بەڵام بە دوو نوختە دەیبڕمەوە، مەبەستیش چەند و چۆنی چاکە و ناچاکەی نایبێکی ئەوسا نوێنەری میللەت بوایە، نوختەی یەکەم: نەدەشیا و ئێستاش ناشێ نوێنەر دژی قانوون بڕوات و یا بنگە بنەڕەتییەکانی ڕژێم بلەرزێنێ چونکە پێی بێهێز دەبێ. نوختەی دووەم: چاو ببڕێتە سوودی ئەو خەڵقە هەناسەساردەی لە ئاهـ و نزادایە بۆ پاروێ نان، نەختێ داد، کمێک حەسانەوە دەنا کەڵکی لێ دەبڕێت.

خوێنەر بمبەخشێت لەوەدا کە درێژەم بە باسی نیابەتەکەم دا هەرچەند بەلای خۆمەوە جارێ زۆری ماوە لێی ببمەوە بەڵام وا پەسەند دەکەم چیدی لەسەر نەڕۆم بەڵکوو نۆرە دەگاتە ڕووپەڕەی دیکەی ژیانم کەوا ڕەنگە ئەویش تروسکەیەک بخاتە سەر ئەو دەوروبەر و هەڵکەوتەی تێیدا ژیاوم و پێیدا تێپەڕیوم. لەم ناوەدا خەریک بوونم بە نیابەتەوە ڕێی لە دوو ڕووداوی ئەو سەردەمە گرت کە باسیان بکەم، یەکیان تەتویجی مەلیک فەیسەڵی دووەم، ئەوی دیکەشیان بەشداری کردنم لە یەکەم کۆبوونەوەی ئاشتیخوازان لە سەرەتاکانی هاوینی ١٩٥٤ لە بەغدا. دەبێ بۆیان بگەڕێمەوە لە ئاڵقەی داهاتوودا هەرچەند بە کورتیش بێت.

ئاڵقەی یازدەیەم

لە ئاڵقەی پێشووتر بەڵێنم دا، بە کورتیش بێت، باسێکی تەتویجی مەلیک فەیسەڵی دووەم و هی کۆبوونەوەی ئاشتیخوازان لە بەغداد بکەم.

هەرچەند خەڵق بە تێکڕایی دەیانزانی، بە تاج لەسەر نان، نە باری سیاسەت و هیچ شتێکی دیکە دەگۆڕێت، نە فەیسەڵیش لەو قەفەسەی کە عەبدولئیلاهـ دەوری پێ گرتووە لێی دەردەچێت، دیسانەوە تەتویج خۆی لە خۆیدا ڕووداوێکی سیاسی و هەمەگیرە. هەروەک بە هاتنی جەژنی ڕەمەزان ئەوەی بە ڕۆژوویش نەبووە خۆی بۆ ئامادە دەکات و ڕەنگە جلکی نوێشی بۆ سازبدات، هەروەهاش حکومەت و میللەت و سیاسییە موعاریزەکان بە ناچاری چاویان بڕیبووە ئەو ڕۆژەی کە دەوری (وصایە)ی عەبدولئیلاهـ بە ڕواڵەت و (لە لایەن دەستووریشەوە) لەسەر مەلیک هەڵدەستێت. هەموو ئەوانەی بەتەما بوون، یاخود ئاواتەخواز بوون دەرفەتێک پەیدا بێت بۆ تێخستنی کەلێنێک لە تامانی سفت و پتەوی سیاسەتی نووری سەعید بە دەوری ناوک و ناوەڕۆکی حوکمەوە، بەڵکوو ئاسانتر بگەن بە دەسکەگوڵی وەزیرایەتی، وەیا سەرۆکایەتیی وەزیران، وردە حیسابێکی خۆشکەڵەیان بە دڵدا دەهات لەوەدا کەوا ڕەنگە بەدەم ڕۆژگارەوە مەلیک فەیسەڵیش پێ لەسەر دڵخوازێکی خۆی دابگرێت و دەستەوتاقمێکی تایبەت بە خۆی بژاردە بکات، بەمەشدا دوو کوچکە دەسەڵاتی نووری سەعید و عەبدولئیلاهـ ببێت بە سێ کوچکە و چانسی تێهەڵکشین لە دوو شیمانەوە (شیمان - احتمال) ببێت بە سێ، چونکە هەتا شاباشدەر پتر بێ شاباش وەرگر قازانج دەکات.

موعارەزەش لە لای خۆیەوە بەسەرچوونی دەوری وسایەتی ناحەزانەی عەبدولئیلاهی بە هەلێک دادەنا، هەر نەبێ لە ڕووی ئەوەوە کەوا تەجرەبەی تاڵ و تفتیان لەگەڵ عەبدولئیلاهدا وەهای لێ کردبوون ڕووی لێ نەنێن مەگەر لەوپەڕی ناچارییەوە بێت. بە عادەت و بەپێی داخوازی باری قانوونی و دەستووریش، کە موعارەزە لەگەڵ حکومەت پووشکەی پساند و سەلام لە نێواندا نەما ڕوو لە سەرۆکایەتیی دەوڵەت دەکات بۆ دەربڕینی داد و بڕۆی خۆی. ئنجا کە هات سەرۆکی دەوڵەت، وەیا جێگیری ئەو سەرۆکەش (کە ئەوسا عەبدولئیلاهـ بوو) گرێ پچکەی خستە پێوەندیی خۆی بە موعارەزەوە هەموو ڕێگەیەک لە پێش موعارەزەدا کوێر دەبێتەوە بۆ چالاکیی سیاسی لەو مەیدانەدا کە قانوون و دەستوور بە ڕەوای داناوە. ئیتر جموجووڵەکەی باری نهێنی و پلانگێڕی وەردەگرێت. مەبەستم لە موعارەزە هی ناو مەجلیسی نیابی نییە، مەبەستم لە جیهانی بەرفراوانی دەرەوەی مەجلیسە، کە ئەوسا حیزبی وەتەنی دیموقراتی و حیزبی ئیستیقلال دوو دەوری سەلمێندراوی ئاشکرای موعارەزە بوون، من لە هەردوو لایەنم دەبیست، بە هەناسەیەکی حەسانەوەوە و خۆشامەدی کردن باسی تەتویجیان دەکرد. هەر ئەو موناسەبەیە خۆی هەلێکی باش بوو موعارەزە بیکات بە هۆی داواکردنی گۆڕینی سیاسەت.

هەرچی میللەت بوو، کە حیسابی جودایە لە سیاسی و ڕۆشنبیر و ئەهلی وشە و مەهارەت، لێکدانەوەشی زۆر دوورە لە هی ئەو کۆمەڵە خوولیادارە، چ ناحەزایەتیی پێوە دیار نەبوو دژی تەتویج و بنەماڵەی مەلیک من ئاگاداری شاری بەغداد بووم. ڕۆژێ مەلیک بە شەقامی ڕەشیددا بردرا بۆ پەرلەمان

تا سوێند بخوات و تاج لەسەر بنێت من چونکە جلکی ڕەسمیم نەبوو پێی بچمە ئەو کۆبوونەوەیەی کە دەمزانی هیچی دیکەی وەک خۆی بە دوادا نایەت، بەینێک لە شەقامی ڕەشید خولامەوە هەتا دەستەودایەرەی مەلیک تێپەڕی.

شەقام مۆنجەی دەهات، هەزاران هەزار لە بەرەبەیانییەوە شوێنی خۆیانیان گرتبۆوە نەکا دواتر بکەونە ڕیزەکانی پشتەوە. خوا هەڵناگرێ ئەو خەڵقە بە دڵ بەزەیی و خۆشەویستیی خۆیانیان دەردەبڕی. لەگەڵ چەپڵەڕێزانی ئاپۆرەی خەڵک بەشی زۆری ئافرەتان بە دەنگ بۆ (بێباوکی و بێدایکی)ی مەلیک دەگریان و بە سەدەقەی دەبوون. تۆ بڵێی ئەگەر ئەو ئافرەتانە لە گۆشەیەکی غەیبەوە تێگەییشتبانایە کە دوای پێنج ساڵ و دوو مانگێک ئا ئەم بێ دایک و بابە لە ڕەگوڕیشەوە هەڵدەکەندرێت دەبوو چ بڵێن و چ بکەن؟ ئەوەی ڕاستی بێت خۆم لەو دەمەدا کە مەوکیبی بەرەو پەرلەمان دەکشی هەستی بەزەییم دەکرد، ئەو دەمەش کە لە ڕۆژی چواردەی تەمووزی ساڵی ١٩٥٨ زانیم کوژرا، نەک هەر پێم ناخۆش بوو بگرە ڕەشبینییەکی خەست دایگرتم، دواتریش کە گوێم لە ڕادیۆ دەبوو دەیگوت جەماوەر وا خەریکە کەلەشراکێشی دەکات هەرچی هەستی شیرنایی و خۆشی بوو لە ناخمدا کپ بوو.

خەڵقێک دڵی بچێتە سەر ڕاکێشانی لاشەی خوێناوی و بە نوێژی نیوەڕۆی گەرمای چواردەی تەمووزی بەغدا، کە ئەو ساڵە لە ڕادەبەدەر گەرم بوو، بە ئاسانی بادەداتەوە سەر کوشتنی برادەری خۆی کە بزانێت دوو قرووش قازانج، وەیا یەک هەنگاو بەرەوپێش چوونی تێدایە. مرۆ ناشێ ببێتە گورگ...

بۆ داوەتی شەو کە لە (قصر الرحاب) بەرپابوو جلکی کوردیم لە جوانەمەرگ ئەحمەدی حەمەد ئەمیناغای دزەیی خواستەوە... ئنجا یەکێکی ئەو وێنەیەمی دیتبێ کە لە ئالقەیەکی (الجذور) بە جلکی کوردییەوەم لەو داوەتەدا نیشان دەدات با بزانێت زێدە کوردایەتیم جلکەکەی پێ لەبەر نەکردبووم بەڵکوو بێچارەیی‌ی نەبوونی جلکی ڕەسمی لێمی داواکردبوو.

گوتەیەکی میسری هەیە دەڵێ: (يدي الحلق للي بلا ودان) واتە: گوارە بە یەکێکی بێ گوێ دەدات، ئا ئەمە بۆ من ڕەخسا وەک بۆتی دەگێڕمەوە. پێداویست وەهای داخوازی کرد چەند ڕۆژێکان هاموشۆ بە شەقامی ڕەشیددا تەنها بۆ ئەو ئۆتۆمۆبیلانە بێت کە نیشانەیەکی تایبەتی پێوە بێت. من سەیارەم نەبوو بەڵام نیشانەکەم بۆ هاتبوو. وا ڕێککەوت لەو ڕۆژانەدا حەمە تەیباغای تاهیراغای حەوێزی، خاوەنی مەعمەلی جگەرە، کە یەکێک بوو لە دەوڵەمەندەکانی ئەوسای بەغدا داوەتی فراڤینی کردم و بەو بۆنەوە لە جەماعەتێکی هەرە دەوڵەمەندی بەغداشی گێڕابۆوە وەک، (عبدالعزيز البغدادي، عبدالهادي الچلبي، داميرچي، حافظ القاضي...) بە دەم باسی تەتویجەوە، حافیز قازی کە ئۆفیسی لەسەر (شارع الرشيد) بوو گوتی، لەو چەند ڕۆژەدا لەبەر مەنعی ئۆتۆمۆبیل هەتا دەگەمە ئۆفیسەکەم ماندوو دەبم، نیشانەم نییە بە سەیارەی خۆمییەوە بکەم. گوتم، تۆ سەیارەت هەیە بێ نیشانە منیش نیشانەم هەیە بێ سەیارە، خۆ ناشێ بڵێم سەیارەکەت بۆ من بێت، با نیشانەکەم بۆ تۆ بێت... دواتر برادەرێکم کە زانی نیشانەم بە حافیز داوە گلەیی‌ی کرد کە چۆن ئەوم لەبیر کردووە (لە ماڵەوە سەغڵەتیان کردبوو). دڵیم دایەوە بەوەی کە نیشانەی نایبی پژدەر، عومەری خدری حاجیاغام بۆ وەرگرت... لەو داوەتە قازی عەبدولحەمید

ئەترووشیش بانگهێشتن کرابوو کە پێشتر شناساییمان هەبوو... دوای ڕۆیشتنی خەڵقەکە جارێ من مابوومەوە (فخری جمیل پاشا)ش هەتا هەڵستام باسی مەلا ئەفەندی و باوکمی بۆ گێڕامەوە... لە قسەدا بوو هەناسەیەکی هەڵکێشا و گوتی، (من بعد ملا افندی انحرمت من لبن اربیل...) کە گەییشتمەوە ئۆتێلەکەی خۆم دیتم لە هەولێرەوە دوو کیسە ماستی شاهانەم بۆ هاتووە. خێرا بە تەلەفۆن قسەم لەگەڵ حەمە تەیباغادا کرد کە سایقەکەی بنێرێتەوە بۆ ئەو دوو کیسە ماستە، یەکێک بۆ فەخری پاشا ئەوی دیکەش بۆ خۆی... چەند ڕۆژێکی دیکە فەخری پاشا داوەتێکی فتاری ڕەمەزانی کردم هەمان گرووپی داوەتی پێشوو بەشدار بوون... هەر ئەوە بوو هیچی دیکەی بە دوادا نەهات، زۆریشی نەبرد من لە پشووی هاوینە بۆ کۆیێ گەڕامەوە.

فەخری پاشا لە پیاوە ناودارەکان و مەزنی بنەماڵەی (جمیل) و لە دۆستانی مەلیک فەیسەڵی یەکەم بوو. بووبوو بە وەزیر و سەرەکی مەجلیسی نەواب و (عین)، ئاکاری مەردانەی لە قسە و ڕەوشتی دیار بوو. ڕێکەوتێکی خۆش بوو لەو دیتنانەدا کەوا لە باس کردنی ڕۆژگارانی بەسەرچوودا قسەمان گەییشتە ئەو پێوەندیی دۆستایەتییەی لە ساڵی ١٢٩٣ک ١٨٧٦ز لە نێوان باپیرم، حاجی مەلا عەبدوڵلا، و مەزنی ئەوسای بنەماڵەی (جمیل)دا کە (محمد الجمیل) بووە پەیدا بووە، باپیرم گەلێک باسی لە مەردایەتیی ئەو (محمد الجمیل)ـە گێڕابۆوە، تەنانەت لە هەموو ئیش و کار و موراجەعەی ڕەسمی بۆ لای خاوەن پایەبەرزەکانی ئەو سەردەمە یارمەتیدەر و ڕێزپارێزی بووە. تەمەنی پێوەندییەکە لە سەردەمی باپیرم تا ئەو ڕۆژەی من ناسیاویم لەگەڵ فەخری پاشادا پەیدا بوو ٧٧ ساڵی ڕێک بوو...

من بەر لە تەتویج، مەلیک فەیسەڵم دیتبوو، دواتریش پتر لە جارێک چوومە خزمەتی. مرۆیەکی سافی دڵپاک بوو. ئەگەر دەسەڵاتی هەبوایە لە چاکەی خەرج دەکرد. مەرگ هەلی نەدایێ بزانین دوای قاڵ بوونەوە و چەپ و ڕاستی خۆناسین چۆن دەبوو...

بێمە سەر یەکەم کۆبوونەوەی ئاشتیخوازانی عێراق کە لە هاوینی ١٩٥٤ لە شاری بەغدادا گیرا و تێیدا بەشدار بووم، ڕاستییەکەی ئەگەر بڕیاری حیزب نەبوایە لەوانە نەبووم بۆی بچم، کە بڕیاری حیزبیشم پێڕەوی لێ کرد بۆیە بوو کە دەرچوونم بە نایب بۆ جاری دووەم بە مجێزی حیزب نەبوو، نەدەشیا لە باری وەهادا نافەرمانی بکەم چونکە دەبووە بەهانەی دەوام دان بە ناکۆکی و دڵشکان. سەد فەلسەفەم بەکارهێنابایە بۆ ئەوەی کە هەڵوەستم لە ئاست ئاشتیخوازی هی قەناعەتە بایی فلسێک بوو. لە موناسەبەدا دەڵێم، جارێکیان لەگەڵ ئەندامێکی زێدە دەسەڵاتداری حیزب کەوتینە باسی ئەوتۆیی، من گوتم نەدەبوو ئاشتیخواز لە دەستدرێژیی کۆریای باکوور بەرانبەر کۆریای باشوور خامۆش بێت. لە وەلامدا زۆر بە هەناسەی سوارەوە گوتی کۆریای سەروو کە برامە دەڵێ کۆریای خواروو لە هەوەڵەوە دەستدرێژیی کرد تۆش بە عەکسەوە دەڵێیت. ڕاست وەکوو مەلا گوتی بە زەڕەی کەر بڕوا دەکەیت بە قسەی مەلا بڕوا ناکەیت. من لە سەرەخۆ گوتم بڵێم چی کەرەکە ڕاست دەکات و مەلا درۆزنە... وەک لەبیرمە کۆبوونەوەکە لە ماڵی فارووق پرتەو گیرا. پاش گفت و لفت و گوتار سێ کۆترەی زێڕینی بچووک بە سێ کەس درا لە بری خزمەتیان بە ئاشتی، یەکێکیان ئیبراهیم ئەحمەد بوو.

بە لای باوەڕی منەوە کە ڕەنگدانەوەی واقیعی بێفێڵە، ڕێکخراوی وەک ئاشتیخوازی، نیقابەی هەر

پیشەیەک بێت، کۆمەڵەی وەرزێران، مافی ئافرەت... هی قوتابی... هی دین و دنیا بێت پێویستە لە لایەن خەڵقەکە خۆیەوە بە پێی داخوازی بەرژەوەند و باوەڕیان ڕسکا بێت نەک حکومەت سازاندبێتی چونکە ئەوسا کە بوو بە داروەکازی حکومەت لە خواز و خوایشتی ئەندامانی دەشۆرێت و ڕەنگە بە زۆریش وەها برەقسێت کە دژی ئەو بنەمایە بێت کە لە سەری هەڵستاوە. ئەگەر ئاشتیخوازی بە پێی ڕواڵەتی زێدە ئاشکرای واتاکەی لە عێراق، یان لە شوێنێکی دیکە ڕسکابایە دەبوو نەک هەر یەخەی حکومەتی خۆی وەیا ئەمەریکا بگرێت بەڵکوو باداتەوە سەر چین و رووسیاش لەو حاڵەتانەدا کە ڕەفتاری ڕووەو جەنگیان کردبایە. من کە بە دەم دەربەگدا بێمەوە لە ئاست ئەو دەستدرێژیەی لە وەرزێری دەکات دەبێ ڕەخنەی نارەزایی لە حیزبەکەی خۆم و غەیری خۆشم بگرم کە بە تەمابێ خەڵق بە گوریس ڕابکێشێت، وەیا بە کەیفە بیانخاتە زیندانی ئەشکەنجەوە. کە ڕێکخراوەکەم هی حکومەتی خۆم، یان هی دەرەوە بوو دەبێ چاوەنۆڕی فەتوا لەوەوە، لە حکومەتەوە، دەرچێت بۆ نارازی بوونم کە ئیتر ڕەنگە بە پێی تەبیاتی خاوەنی فەتواکە بە گژ شتێکدا بێمەوە کە زۆری حەز لێ دەکەم. من ئەگەر کۆترەی زێرم پێ درابایە دەهاتم لە ساڵی ١٩٦١ کە کەریم قاسم بە فرۆکەی مێگ کوردستانی بۆمباردمان دەکرد ئەو کۆترەیەم بۆ بەرەی ئاشتیخوازانی جیهانی دەنارد و دەمگوت: ماڵی قەڵب سەر بە ساحێبی...

ئەو ڕێکخراوانەی کە حکومەتان سازیان دەدەن هەرگیزا و هەرگیز خەریکی کارێک نابن کە لە ژێر سایەیاندا و بە ناوی ئەوەوە هەڵنراون بە تایبەتی لەو وڵاتانەدا کە (دروشم)ی بێناوەڕۆک بایەخدارترە بۆ ڕازاندنەوەی ئامانجی سیاسی لەو بەرهەمەی کە دەبوو هەڵگرانی دروشمەکە بە میللەتی بدەن. ئەو لایەنەی کە دەیەوێ لە ڕێی نمایشت و تێکهاویشتن و بێئۆقرەییەوە بە دەسەڵات بگات چ مەبەستی نییە پەتاتە دەڕوێ یاخود کارگە ئیش دەکات. کوردی گوتەنی، ئەو لایەنە بەزمێکی دەیزانێ سێپێییە و هیچی تر... دەوجا نە حەز لە سێپێی دەکەم نە بەرژەوەندیشی بۆ کورد و بۆ جەماوەر تێدا دەبینم نە ئەنجامێکی لێشی چاوەڕوان دەکرێ ئەو هەموو جانفیدایی و خەڵق بە کوشت دانە دەهێنێت. لوکسەمبوورگ هەناسەشی سوار نەبووە و زۆریش تێروتەسەلە... بە هەمە حاڵ فایەلم لە تەحقیقاتی جینائی تۆمەتی ئاشتیخوازیشی خرایە سەر... دواتر، وەک بۆتی دەگێڕمەوە، ئەو تۆمەتەم بە چاوی خۆم خوێندەوە...

پاش بەسەرچوونی هەرای هەڵبژاردنە باسکراوەکەی ناوتوێژی ئالقەی هەشتەمی ئەم یاداشتانە خەڵقەکەی بەندی کرابوون و دوور خرابوونەوە ڕێیان پێ درا بگەڕێنەوە بۆ ماڵی خۆیان. من لە ئیستیراحەتخانەی ئیستگەی شەمەندەفەر دابەزیبووم، لە حکومەتی هەولێرەوە چ سەر و سۆراغێکی گەڕانەوەم بۆ کوێ دەرنەکەوت. کاغەزێکم بۆ وەزیری داخلیە، سەعید قەزاز، نووسی کە ئەگەر چی دیکە بەندم بکەن لە هەولێر، یەخەی حکومەت دەگرم لە دادگا بۆ زەرەر و مەسرەفێکی لە کیسم دەچێت... هەر کاغەزم گەییشتە بەغدا موتەسەرریف پێوەندی پێوە کردم کە دەتوانم بچمەوە کۆیێ و وەزیر دەڵێ ئەو بەینەش بە چاکەی خۆی – نەکا لە کۆیێ ناڕاحەت بێ – لە هەولێر هێڵراوەتەوە.

چەند قسەیەکم هەیە دەیکەم ئەمجار بە ڕێگەی گەشتەکەمدا دەڕۆم. هەرچەند پێویستیش بێ بیروڕا بە بەڵگە بچەسپێت، لێرەدا مەودای بەڵگەکاری و چەسپاندنی زانستی و هەڵوەشاندنی پۆسپۆڕانە بە دەستەوە نییە، ناچارم بە کورتی لە نیشاندانی بیروڕای خۆم ببمەوە. بە شێوەیەکی گشتی ئەوانەی لەم

جیهانەی سێیەمدا خەریکی سیاسەتن بابای سەر بە تیۆری و وشەسازی و بەلاغەت و دروشم هەڵکردن و چشتی ئەوتۆیین بە تایبەت لە نێوان بەرەی بەرهەڵستی حکومەت کە بەشێکی زێدە بەرچاویان لە بنەڕەتدا بەرپرسی خێزان بەخێو کردنیش نین، تەنانەت بربرە و کۆڵەکەی ئەغڵەب بزووتنەوەی توندوتیژ قوتابیی پلەی ناوەندی و بەرەژوورترن کە خۆیان بارن بەسەر باوکیانەوە. تاکێک لەو حیزبانەی بەیداغی نیشتیمانپەروەرییان هەڵگرتوە و هەڵگرتبوو ئەگەر ڕێکەوت کردی بە حکومەت، نازانێ چ بکات چونکە پرۆژەی بۆ چارەسەرکردنی هیچ کێشەیەک ساز نەداوە. هیچیان سەرەدەری لە بازاڕ و شەمەندەفەر و مەرەزەی برنج و کێڵگەی گەنم و جۆ و توتن و تیجارەتی دەرەوە و ناوەوە... ناکەن.

هەرچی بەرهەمهێنی ڕاستەقینەیە خەریکی کەسبی خۆیەتی و نە دەزانێ خوتبە بدات و نە گوتاری ئاگرین بنووسێت و نە هوتاف لێ بدات و نە دروشم هەڵبگرێت. نیشتیمانپەروەر تەنها لە گەپی (بژی، بمرێ) پسپۆڕە و وەک دەستی لەسەر پەلاپیتکە بێت وەها ئازا و ئامادەیە هەرچی بەرژەوەندی لە دەستدایە و خەڵقی پێ دەژیت سەرەوبنی بکات بە تۆمەتی خوێنمژی و چەوساندنەوە و بۆرجوازیەتی و دەرەبەگایەتی و سەر بە ئیمپریالیزمی و جنۆکەپەرستی. تا ڕۆژی ئەمڕۆکەی ١٩٨٨/٢/١ لە سەدی یەکێکی ئەفەندییە سیاسییەکانی بەرەی هوتاف و دروشم و بژی و بمرێ نەهاتۆتە سەر ڕامان لە ڕەوابوون و ڕەوانەبوونی ئەو قازانجەی (صراف)، وەیا بانک لە خەڵقی وەردەگرێت و بە خەڵقی دەدات... خوا دەست بە عومرمانەوە بگرێت، لە پەنجاکاندا هەر بینایەکی حکومەت بیکردایە پڕ بە دڵ داوای ڕمانیمان دەکرد چونکە وامان دەزانی کە بۆ سپای ئەمەریکا دروست دەکرێت... سەددی دوکان تەیارەخانەی دەریایی بوو... خولاسە نیشتیمانپەروەر لە نێوان چوار دیوارەی خەیاڵ و خەون و وڕێنەی خۆیدا دەخولایەوە. هەرگیز ئەو چاوەی لێ نەڕسکا سەیری باری ڕاستەقینەی بازاڕ و کوچە و گەڕەک و مزگەوت و ڕەز و باغ و پاوان و کەرخ و پاراوی مەرەزەی پێ بکات و تێی بگات.

سەقافەتی نەزەری، ڕۆشنبیری دنیای سێیەمی لە خۆی و لە خەڵق ترازاندبوو. لەبیرمە کوڕی خزمێکم لە مەکتەب دەرکرا سەبەب بە کەوتنی دوو ساڵ لە سەریەکی. یەخەی باوکی گرت و هێنایە حەمیلکان کە لە عەسکەری بیکرێتەوە دەیگوت، من ئیستیعمار هۆی کەوتنمە دەبێ بمکرێیەوە. باوکەکە دەیگوت ڕۆڵە خۆ من ئیستیعمار نیم... هیچیشی نەبوو بیکاتە بەدەلی عەسکەری. ئەم خزمەی من نموونەی ملوێنەها تێکۆشەرانی جیهانی سێیەمە. لە نموونەدا دەڵێم، توتن مایەی ژیانی سەدان هەزار کوردی عێراق بوو، دەسا پێم بڕوا بکەن تاکە یەک کادری پارتی، وەیا شیوعی نەبوو پرۆژەی چارەکردنی کێشەی توتنی گەلالە کردبێت، تێکۆشەران هەر ئەوەندە لە خوایشتەکانی جەماوەریان دەتۆژیەوە کە بیکەن بە هۆی قەپ و قیر و سەغڵەت کردنی حکومەت.

ئەم وێنە سەرپێییەی حاڵی بزووتنەوەی نیشتیمانیی بەر لە شۆڕشی ١٩٥٨ تروسکێکە لەو ڕۆژگارەوە بۆ دوارۆژ تێبڕ دەکات و دەشیا لەو ڕۆژەوە چاوی بینا مەجهوولی دوای چەندین ساڵی دانەهاتووی پێ ببینێت چونکە وەک دەگوترێ: مانگەشەو سەر لە ئێوارێوە دیارە.

من لەبەر زۆر هۆی تایبەت بە خۆم ئەو تیژڕۆیە و پەڕگیرە نەبووم کە لێرەدا لێی دەدوێم. چ لە لایەن تەبیات و مجێزەوە بێت و چ لە لایەن جۆری تێفکرین و عەیارەی چاکە و خراپە و سوود و زەرەرەوە بێت

هەمیشە بە لای تێکگەییشتن و مەسڵەتی و پێکەوە ژیان و هاریکارییەوە بوومەتەوە. هەرگیزاوهەرگیز لەوانە نەبووم دڵم بۆ قوربانی دانی خۆڕایی و بێئەنجام چووبێت، وەیا لە کولانەی دووبەرەکی و سێبەرەکییەوە بەتەمای سوودی گشتیی میللەت بووبێتم. لە خەون و وڕێنەشدا باوەڕم بەوە نەبووە کە ڕووت و ڕەجاڵی کوردەواری بە گرتنی بینەقاقای یەکدی لە ژێر سایەی دروشمی شەڕ بە دنیا فرۆشەوە پاڵ دەداتەوە لە ناو بەهەشتی شیر و هەنگوین.

مەجلیسی (یەک کۆبوونەوە و هەشت ڕۆژ تەمەن) مەرسوومی هەڵوەشاندنەوەی دەرچوو. هەر خۆشییەکی سەرکەوتنە بچکۆلانەکەی بەرەی یەکگرتووی نیشتیمانی بەخشیبووی بەسەر لێوانەوە وشک بۆوە. کەسانێکی نەختێک لە نزیکەوە ئاگاداری پرۆژە سیاسییەکەی نووری سەعید بوون دەیانزانی هەویری ئەم جارە یەکجار ئاوخوازە.

لێرەدا یەک تێبینی بنجیم هەیە لەبارەی زێدە تیژ بوونی حکومەت لە ئاست هەرچی پێی دەڵێن بەرهەڵستی کردن لە سیاسەتی نووری سەعید کە نوێنەری دێرین و کلاسیکی ڕووکار و ڕاڕەوی عێراقی پاش عوسمانییەکان بوو. من نامەوێ و ناش پەرژێم سیاسەتی نووری سەعید بنرخێنم چونکە خەریکی گەشتی ژیانی خۆمم نەک هی ئەو، لەو گەشتەشدا هەر ئەوەندە ڕێگەیەم دەبێ بەسەر سیاسەتی ئەو مرۆڤەوە کە لە گەشتی مندا تیشکی دابێتەوە. من دەمەوێ ڕەفتاری بەرەی بزووتنەوەی نیشتیمانی هەڵسەنگێنم کەوا بێگومان دەخلی هەبوو بەسەر ئەو سیاسەتەی پێرەوی دەکرا لە لایەن حکومەتی عێراقەوە چونکە لە ئاشکرا ئاشکراترە، بایی زێدە تینووسانی لایەنێکی ملانێ لایەکەی دیکەش تێدەنووسێ مادەم هێزی پێوە مابێت. بزووتنەوەی نیشتیمانی عێراق لە هەموو عومریدا نە خۆی ناسی (چەند دەخوات و چەند دەبەزێت) نە توانیشی هەڵمەتەکانی خۆی لە چارچێوەی (مومکین) بگونجێنێت، نە ڕۆژەک لە ڕۆژان خەریک بوو بزانێ میللەتی عێراق چی دەوێت.

لە لایەن خۆنەناسینەوە، قسە کورت دەکەمەوە و دەڵێم، ئەگەر نیشتمانپەروەران خۆیانیان بناسیبایە دەبوو هێندی منداڵی شەڕەگەڕەکێ واقیع بین بوونایە کە لە ئاست دوژمنی دەسەڵاتداردا پێویستە یەک دڵ و یەک هەنگاو بن کەچی لە ناو بەندیخانەشدا یەخەی یەکتریان دەگرت. لە پاش ڕاپەڕینەکەی (وثبە) ساڵی ١٩٤٨یشەوە پەڕگیری و لەخۆبایی بوونێکی ئەوەندە ساوایانە زوربەی خوێنگەرمەکانی هوتاف لێدان و نمایشت گێڕان و سینگ دەرپەڕاندنی وەها گرتبۆوە هەموو سنوورێکی زرەهۆش و شکستە گوتەن (منطق)ی بەزاندبوو. وەتەنییەکان وەهایان دەدایە بەرداس دەتگوت ڕۆژی حەشرە و بەهەشتی و جەهەندەمی لە یەکدی جودا دەکرێنەوە ئیتر نەک هەر دەستەودایەرەی حکومەت و ئیقتاع و بورجوازی و ڕەجعییەکان، بگرە ئەوەی کاکڵی کاکڵ نەبێت لەم جیهانە و لە بەهەشتیشدا جێی نابێتەوە. من خۆم ئەو ڕۆژانە و ئەو بۆچوونانە و ئەو شالاوە فێ گرتوانەم دیتوە و تێیدا ژیاوم، لە بەشێکیشی، بە ناچاری، بەشداریم کردووە. دوای وەسبە وەتەنیەکان وەها یەخەی یەکدییان گرت لزووم نەمابوو حکومەت پێیانەوە خەریک بێت... وای لەو خەرمانە بێکۆزەرەی دەمانکوتایەوە!!

لە لایەن خۆنەبەستنەوە بە مومکینەوە، کە پەڕگیری (تطرف) ڕابەر بوو تەلاق دانی ئامانجی مومکین و کۆشان بۆ نامومکین دەبێتە سێبەرت و لێت نابێتەوە، واتە لە خۆتەوە خەریکی نامومکین دەبیت بێ ئەوەی

زەینت بە دوا مەبەستی سەخت و ڕەقوتەق و شەقوپەقدا بگێڕێت. لە نموونەی خۆماڵی دەڵێم، کە حیزب بەیاننامەی هەڵبژاردنی بۆم دەرچواند سێ ئامانجی سەرەکیی تێیدا:

١-تەئمیمی نەوت، ٢- قبوڵ کردنی چین لە نەتەوە یەک(نە)گرتووەکان، ٣- لەغو کردنی مەجلیسی ئەعیان، بوو...

براینە چەند سەیرە جەنابی کاکە مەسعوود محەمەد، چینی شەعبی، شریت پێچ بکات و بە دەم گوتاری ناو مەجلیسی نوێنەرانی عێراقەوە ڕایکێشێت بۆ سەر کورسییە ڕەواکەی خۆی لە نێوان پێنج کورسییە دائیمییەکەی مەجلیسی ئەمن... سێبەرێکی ئەم پاڵەوان پفییە لە بەشێکی حیکایەتی (فسۆس پاڵەوان) دەبیسرێت... تەئمیم دەفەرموویت؟ دەسا بە تەپەوتۆزی تەیەموومی بێ ئاو و زەوادی بێ پێخور سوێند دەخۆم، حکومەتی نووری سەعید خۆشی لە سێدارە دابایە بۆی نەدەچووە سەر نەوت تەئمیم بکات نەک جەنابی من بیکەم!!

لە لایەن هەستنەکردن بە دڵخوازیی تێکڕای میللەتەوە: جەماوەر، میللەت، خەڵقی شار و دێ و عەشرەت، خەڵقوڵڵا و هەرچی ناوێکی لێی دەنێیت بە پێی هەر عەیارەیەکی بەرژەوەندی پێ تاقی بکەینەوە، خۆشی بێت و ترشی بێت، بە دوا گوزەران و ماڵ و منداڵ بەخێوکردندا دەگەڕێت، چاری ناچارە دەبێت دەست بۆ شتێک ببات کە جەمی ڕۆژانەی پێ دابین بکات، ئەگەر سەرشێت نەکرێ، وەک کە سۆفیی تەریقەت سەر شێت دەکرێت. خەتە جووتی گاڕەش بەجێ ناهێڵێ بۆ نمایشتی خوێنگەرمانە، یەخەی حکومەت ناگرێت لە پێناو ئامانجێکی نانی تێدا نەبێت. گوزەرانی خۆی بە قوربانی شاپەڕە ژەنگارەکانی کۆترەی درۆزن و ڕاستگۆ ناکات... بە کورتی ژیانی کولەمەرگیی کۆمەڵگەی وەکوو کوردەواریی سییەکان و چلەکان و پەنجاکان ئەوە نەبوو هەناسە ساردێکی ئەو ڕۆژانە بەرەو ئامانجی دووردەست و ئاسۆی بەرزی چارەنووسی هەموو مرۆڤەوە ببات کە بووبووە خەیاڵ و خوتخوتە و خوولیای تێکۆشەری کورد تا ئەوەی وەهای لێ هاتبوو خەریک بوون بە دەسکەوتی مومکینەوە تاوانبار بکات گۆیا ئامانجی ئەوتۆیی میللەت بەرەو چارەسەری (اصلاحی)یەوە دەبات و لە نیازە بنەڕەتیەکانی پرۆلیتاریای دوور دەخاتەوە.

تێکۆشەری کورد و تێکڕای عێراق بە شانازییەوە لە پێناو مانگرتنی کرێکارانی واقلواق ئامادەی خۆبەختکردن بوو، یەخەی حکومەتیشی بۆ دەگرت، بەڵام بەلایەوە مردەنی بوو ئەگەر لە پێناو بەرژەوەندی گوزەرانی ڕەش و ڕووتی وڵاتی خۆی بە نەرمی لەگەڵ حکومەت بدوێت. هەتا بۆی لوابایە بۆ ڕیسوا کردنی حکومەت حەزی بە هەرا و مەزاد و تێک هاویشتن و نمایشت و نازانم چی دەکرد هەرچەندە بەوەشدا نانی ڕۆژانەی عەمباڵ و کرێکار و چەوسایەوە و ئەهلی بازاڕی شارەکەی خۆی دەبڕی. پێی وابوو هەرچی بە لای حکومەتەوە چاک بێت دەبێ ڕووڕەش بکرێت با لە حەقیقەتیشدا چاکەی پێوە بێت.

تێکۆشەر پێی وابوو نووری سەعید و برادەرانی دەرگەی خەزێنەی بێ بڕانەوەیان لێ بەستووە. هەر برمێن میللەت لە تێرییان دەدرێت ئیتر مانای چی خۆ بە شتی (اصلاحی) کەم بایەخەوە خەریک بکات، لە هەموو کەس ڕوون بوو بزووتنەوەی نیشتمانی ڕازی نییە بە چارەیەک کەمتر بێت لە ڕماندنی ڕێجیمی بەر لە ١٤ی تەمووز. ئنجا کە ئەمە وەها بێت ئەو ڕێجیمە چی دەکات لەوە کەمتر بێ کە خۆی پێ

بپارێزێ. وەک دیتمان کار گەییشتە ئەوەی کە پارتی سێ و دووی نەکرد لە خۆ دانە پاڵ ئاشتیخوازی کە لە نەزەر حکومەتدا ناجایەز بوو هەرچەند جارێ هەبوونی خۆیشی لە لایەن قانوونەوە دانی پێ نەهێندرابوو، واتە دەیزانی خۆگیری بکات لە خۆ ئاشکراکردن بەڵام چاو نەترووکێنێ لە دەربڕینی لایەنگیریی خۆی لە بزووتنەوەی ئاشتیخوازی سەر بە ئینتەرناشنالیزم، کە ئەمە حاڵی تێکۆشەری کورد بوو، هی غەیری کوردیش هەر وەها بوو. هەرچەند حیزبە ئاشکراکانی وەکوو وەتەنی دیمۆقراتی و ئیستیقلال (جەبهەی شەعبیش کە پتر کۆمەڵەی پیاوماقوولان بوو لەوەی حیزب بێت) لە کۆبوونەوەی یەکەمی ئاشتیخوازان بە نوێنەری بەرچاو بەشدارییان نەکرد بەڵام لە جەریدەکانیان بە گەرمی خۆشامەدییان لێ کرد، جگە لەوەی کە پێشتر مەعلووم بوو دانوویان لەگەڵ حکومەت ناکوڵێ و ئەگەر مەجلیس بەردەوام بێت هەرای کوشندە دژی ڕژێم دەنێنەوە. بەرەی نیشتیمانی بەو دە نایبەی گەیاندنیە مەجلیسی نوێنەران هەڕەشەیەکی ڕیشەهەڵکەنی لە ڕژێم دەکرد.

نووری سەعید باوەڕی هەرچۆنێک بووبێت بەرانبەر چاک و خراپەی سیاسەتی خۆی و غەیری خۆی لێی چاوەڕوان نەدەکرا سەر دانەوێنێ بۆ ئەو هەڕەشەیە، بەرەی نیشتیمانیش دەسەڵاتی خۆپاراستنی نەبوو لە ئاست هێرشێکی دڕندانەدا کە دەزانین -دواتر لە ١٤ی تەمووز دیتیشمان- هێرش بۆ سەر ڕژێمی شایەتی لە لایەن ناحەزانییەوە چۆن بوو! هەر بێهێزیی موعارەزەی سیاسییەکانیش بوو چەپارەی دان لە توندوتیژی کەللەتەزێنی گەردەن پەڕێنی ڕژێم کە لەوەندەی تێپەڕ نەکرد چەند کەسانێکی لە وڵات دەرکرد و هێندێکیشی بۆ ماوەیەک خستە بەندیخانە و لە هەڵبژاردنیشی گێڕانەوە دەنا ئەگەر ململانێی دوو لایەنی هاوهێز بایە دەبوو سەدان سەری تێدا بێ کڵاو مابایەوە، یاخود کڵاوەکان بێ سەر دەمانەوە. من مەبەستم نییە بە شان و باڵی کەسدا هەڵبڵێم هەر ئەوەندەم دەوێ باوەڕی خۆم لە ئاست کارە ساوایانەکانی جەماوەری تێکۆشەران دەربڕم کە لە هەمان کاتیشدا تەفسیری هەڵوەست و ڕەفتاری حکومەتی بەر لە تەمووز دەکات. ئەو ساواییيە لە ساڵانی پاش تەمووزدا مەیدانی بۆ چۆڵ بوو هەتا تێکۆشەران تێراو و مەست بوون لە نۆشینی خوێنی خۆیان. ئەم ڕستەیەی هەرە کۆتاییی قسەکانم لزوومی نەهێشت بڵێم، دۆڕاندنی شەڕەدندووکێی ساڵانی ١٩٥٣ و ١٩٥٤ لە لایەن تێکۆشەرانەوە بایی تۆسکاڵێک بە لای لێکدانەوەی ژیرانە و هەنگاوی واقیع بینییەوە نەبردن.

هەرچۆنێک بێت گەشتەکەی ژیانی من بە ناو ئەو چرگەنانەدا گەییشتە نێوەندی ساڵی ١٩٥٤. لە میراتی ئەو دوو دەورەیەی نیابەت زیاد بوونی ئەرک و مەسرەف و بەرپرسیم بوو لەچاو ساڵانی بەر لەو نیابەتە. زیادکردنی مەسرەف وەهای کرد پتر خەریکی نان پەیدا کردن و گوزەراندن بـم کە کێشایەوە بۆ قۆڵ و باسک هەڵماڵین لە محامات کە دوای نەختێک بۆی دەچمەوە.

لەو ڕۆژانەدا کە کوردی گوتەنی ئەستێرەمان کزبوو، خێرەومەندە زمانلووسە خۆڕەپێشکەرەکان کە زوربەیان پێشتر بە دەورمانەوە بوون کەوتنە فیتنەبازی و خەبەر لێدان. چەند کەسانێکیان لە خزم و دۆستەکان نان بڕاو کرد، هێندێکیان بە نەقڵ کردن دان و خەریکیش بوون تێکۆشن بۆ بە گرتن دانی هی دیکەش، ئەگەر موتەسەڕڕیف ئیسماعیل حەقی ڕەسووڵ، لە دڵدا دۆست نەبوایە سەغڵەتی پتر تاوی بۆ

دەهێناین. لە نموونەدا دەڵێم، لە هەولێر بووم کاک مەجیدی ئامۆزام کە کارگێڕی قوتابخانەی (حاجی قادر) بوو لە کۆیێ ئیخباریی لێ درابوو لە لایەن پیاوچاکانەوە نەقڵ کرابوو بۆ گوێڕ. بە ڕێکەوت دەچووم بۆ لای موتەسەڕریف کاک مەجید پێم گەییشت گوتی ماڵ و منداڵ لە ناو سەیارەن و لۆریش بە بارەوە ڕاوەستاوە کە برۆین بۆ گوێڕ، داخوا ڕێ نابێ لە هەولێر بمێنمەوە؟ کە چوومە لای موتەسەڕریف، ڕەحمەت لە گۆڕی، بەر لە دانیشتنم گوتم فلانەکەس، وا ئامۆزام لەو وەزعەدایە... دەرلەحزە ئەو ئەرزوحاڵەی لێ وەرگرتم کە خۆم بە کاک مەجیدم نووسیبوو، لەسەری نووسی بۆ مدیری مەعاریف کە خاوەن عەریزە لە قوتابخانەیەکی هەولێر دادەمەزرێ، ئەگەر جێ نەبوو یەکێکی دیکە نەقڵ بکەن تا ئەمیان لە هەولێر بێت... سەد خۆشی، هەر لەو ڕۆژەدا خانووشیان دەست کەوت و باروبینگەی نامزەدی گوێڕ، لە گەڕەکی خانەقای هەولێردا خسترا... لزوومیش نەبوو کەسی دیکە نەقڵ بکرێت چونکە شاغیر هەبوو.

هەر لەو ڕۆژانەدا ئیشێکی دیکەم بە موتەسەڕریف، ئیسماعیل حەقی ڕەسووڵ، بوو. مەلای دێیەکی دەوروپشتی کۆیێ بەراوێکی هەبوو تەماعکارێک لە بنەوە لەگەڵ مەئمووری تاپۆ ڕێک کەوتبوو کە بە فێڵ ئەو بەراوەی لەسەر تاپۆ بکات، بە ڕێنموونی مەئمووری تاپۆ سەنەدێکی بە توێکڵیان پێ ئیمزا کرد، دەبوو کە بتوانرێ نەقڵی خاوەنایەتیی زەوییەکەی پێوە مومکین بێت بۆ سەر ناوی قۆڵبڕەکە. چوومە لای موتەسەڕریف حیکایەتەکەم تێگەیاند کە ئەگەر فریای نەکەوێ بە مەحکەمە دۆڕاوە... گوتی، ئەم مەئمووری تاپۆیە دەناسم، لە ئاکرێ، یان لە قەزایەکی دیکە بوو، ئەدەبخانەی مزگەوتێکی بە پارە قووت دا... مەئموورەکەی نەقڵ کرد و چاوێکی وەهاشی لە تەماعکارەکە سوور کردەوە وازی هێنا لە مامڵەتەکە بێ ئەوەی بوێرێ داوای ئەوەندە پارەیە بکاتەوە کە لە بەیعی (عربون)ی مامڵەتەکەدا بە مەلای دابوو. مەلا پیاوەکی زۆر قسەخۆش بوو، ئەگەرنا ئەو پێنج دینارەی کە بۆ مەسرەف پێی دام و منیش دڵیم نەشکاند و لێم وەرگرت بەشی نیوەی سەفەرێکمی نەدەکرد لەو ڕۆژانەدا...

لە چالاکیی محاماتدا بێ ئەوەی سەنەد و مەنەد ئیمزا بکەین لەگەڵ مامۆستا بەکر ئیسماعیل بەیەکەوە دەکۆشاین. لە سەرەتاوە کە جارێ ڕێی ڕانیە گەلاڵە نەکرابوو ئۆتۆمۆبیل پێیدا بڕوات، جغزی تێدا سووڕانەوەمان زۆر فرەوان نەبوو، دواتر کە ڕێگاکە کراوە، ڕانیە و قەڵادزەمان لێ بوو بە بەشێکی کۆیێ. من لە سەیداوا و بۆسکینی نزیک ڕانیە و لە سندۆڵانی پژدەر قۆناغم ماڵە خاڵەکانم بوو، لە قەڵادزەش حاجی ئەحمەدی حەمەدەمین، کوڕەخاڵی کاک بەکر، بە خزمی منیش حیساب دەکرا. ئیتر هەردوو قەزا بۆ هەردووکمان وەک کۆیە وابوو بگرە لە زۆر ڕووەوە لێمان خۆشتر دەهات... گیانی عەشیرەتگەری و مێوان نەوازی لەو تەرزە جێگایانە تا بڵێی جودایە لە شاری داخراو.

لەو ساڵەی ١٩٥٤ کە تێشکاوی ئینتیخابات بووین دەعوایەکی تەسویەی یەکجار گرنگمان بە دەستەوە بوو لە دوو دێی (کانیوەتمان و شێخ مەسووریان)ی دۆڵی شاڵەبەگی سەر بە مەحاڵی خەلەکان... مەلا حەوێزاغای تازە نایبمان، پازدە ساڵێک دەبوو بە براگەورەیی ساڵانە ملکانەی لە زوربەی خەڵقەکە دەستاند. بەر لەوە بە دەعواکە ڕابگەین، هەر لە کەشفی تەسویەی هەوەڵ جارەوە ئاغلەب فەلاح و ئاودێرەکان دانیان هێنابوو بەوەدا کە ملکانەیان داوە، بەڵام گوتبووشیان ملکی خۆمانە. دەعوایەکە لە ڕووی قانوونەوە زۆر بێهێز بوو، ناچار بووم بە موافەقەی کاک بەکر، بیدەمە بەر تەئجیل... باریکە

ڕێگەیەکم لەوەدا دۆزییەوە کە داوا بکەم سەر لە نوێ کەشفی ئەو دوو دێیە بکرێتەوە... معاونی تەسوویەی ڕانیە کاک بایز عەبدوڵڵا سەلماندی و ڕۆژی کەشفی دیاری کرد... لە کۆیە بە سواری هاتین بۆ دێی کانیوەتمان، تاقمی ئێمە و هی مەلا حەوێزاغا قەڵەباڵغییەکی بەرچاوی پێک هێنابوو. محامی مەلا حەوێزاغا، سددیق نەققاش، کە دەمێک بوو وەڕز بووبوو لە تەئجیل و تەئجیل و ئەم جارەیان کە سێ سەعات بە سواری ولاغ لەو شاخ و داخە سەرەژوور و سەرەژێر بۆوە بە جارێک بێتاقەت بوو.

سەرت نەیەشێنم دوای دوو ڕۆژ کەشف و شایەدی و نازانم چی گوتی لە ڕاهی خوا قوتارم بکەن، وەرن با ڕەئیسی تەسویە بکەین بە حەکەم چ بڕیارێکی دا پێی ڕازی بین... من و کاک بەکر لە خوامان دەویست بەڵام لە ڕواڵەتدا بە خاترانە تەکلیفەکەمان قبووڵ کرد... سێ شەو لە ماڵی کوێخای دێی کانیوەتمان ماینەوە ئەوەندەی خزمەتی ئێمە و جەماعەتی مەلا حەوێزاغاش کرد کە بە موجامەلە و بۆ دڵدانەوەی سددیق نەققاشیش کە ڕەفاقەتی ئێمەی پێ خۆش بوو بە زۆری جەمی نیوەڕۆژەیان لە ماڵی کوێخا دەبوو. هەر لەبیرمە، ڕۆژێکیان گوێم دابووە ڕادیۆی قاهیرە کە سەرۆک جەمال عەبدولناسر خەریکی دوان بوو لە مەیدانی (منشیە). لە گەرمەی حەماسەتدا بوو کە تەقەی لێ کرا. من تەقەکانیشم بیست. ماڵم حەقە جەمال نەشێوا و دەنگی نەلەرزی... گرمەی هوتافی ئەو هەزاران هەزار خەڵقە و تێک هاویشتنیان و سمرسمرەی خەڵقوڵڵا لە دوورەوە دەهشەتی بۆ دڵی گوێگر دەهێنا. سەرۆک جەمال کەوتە حاڵەتێکی مەجزووبانە، بە دەنگی بەرزی دلێر دەیگوت و دەیگوتەوە «یا شباب، یا رجال...»

بۆ سبەینێ، وەها بزانم ڕێکەوتی ٢٩ی ئەیلوول بوو، گەڕاینەوە کۆیێ... هەر لەبیرمە، هەوری پڕ بوو، ڕشێنەش باریبوو. کە بە سەر هەیبەسوڵتان کەوتم نواڕیمە قەندیل، لە کەلێنی هەورانەوە دیار بوو دەوروبەری لووتکی (قووچ باش) سپی بووبوو...

ئەم دەعوایە پاش چەند مانگێک بڕیاری تێدا دەرچوو. ڕەئیسی تەسویە یەک بستە ئەرزی بە مەلاحەوێزاغا نەدا. کەم موژدەی وەها خۆشم بیستوە چونکە لە کاتێکدا بوو تازە نەختێک بەسەر دەرهاتنم لە حەپسی پازدە ڕۆژەی نێوان ٢٦ی شوبات و ١٢ی مارتی ١٩٥٥ تێپەڕیبوو. ناوچەی دۆڵی شاڵەبەگ لە دەسەڵاتی (ئاغا) دەرچوو... سددیق نەققاش دەعواکەی ئیستیئناف کرد لە سەرۆکایەتیی ئیستیئنافی تەسویەی سلێمانی کە ئەوسا مامۆستا فایەق هوشیار سەرۆکی بوو. خەریک بوو بچێتە ناو دەعواکەوە، گوتم ئێمە هەردوو لا ڕەئیس تەسویەمان بە حەکەم داناوە کە بە بڕیاری ڕازی بین. مامۆستا فایق کە (تحکیم)ەکەی دیت یەکسەر کۆتاییی بە دەعوا هێنا و بڕیاری دا بە ڕەددی داخوازییەکانی مەلاحەوێزاغا... من ئەو بەیانییە گەیشتبوومە سلێمانی، بێوەخران گەڕامەوە بۆ کۆیێ کە لەو چەند مانگەدا ڕێگاکەی بەرەو ڕانیەی گەیشتبووە جادەی نێوان دوکان و ڕانیە... لە نزیک دێی شێخ مەسوورییانەوە خەبەرم بۆ خەڵقەکە نارد کە دەعواکەیان یەکجارەکی بە سەرکەوتوویی بنەبڕ بوو. ئەوسا هاتوچۆی ئەم سەر و ئەو سەری نێوان کۆیە و سلێمانی بە ئۆتۆمۆبیلی خسووسی دە دیناری دەخوارد...

پێویستە بڵێم لە دوای تێشکانمان لە هەڵبژاردنەکەی ١٩٥٤ سەفەرێکی ڕانیەم کرد. کاکە فەوزی سائیب قایمقام بوو. هەر کە بیستی لە ماڵی خاڵە خدرم دابەزیوم بە خۆی و دەستەودایەرەی حکومەتی ڕانیە هاتە بەخێرهێنانم. مرۆ نابێ مەردایەتیی مەردان بن لێو بخات. لەو سەفەرەدا حکومەتی ڕانیە

وەهای ڕێز لێنام ئەگەر لێ قەوماو نەبام زاتی نەدەکرد وەهام شیرن بکات. کاکە فەوزی وەهای کرد کە لەو دەمەدا بڵێم، بەڕاستی دۆڕاندنی ئینتیخاباتی ئەوتۆیی خۆشترە لە بردنەوە...

بچمەوە بۆ سەروکاری ئەو پازدە ڕۆژەی گرتوویم، هەرچەند کەینوبەینی توندوتیژی حکومەت لە هەڵبژاردنەکەی دواییندا چاوی خەڵقی شکاندبوو، ماکی بێئۆقرەیی و بزۆزی هەم لە شێوەی زانەوەی ئاساییدا و هەم بە هۆی هاندانە بێوچانەکەی ڕادیۆی (صوت العرب) لە لایەن ئەحمەد سەعیدەوە کەوا بەڕاستی هێندەی (یونس بحری)یەکەی ڕادیۆی بەرلینی سەردەمی جەنگی دووەم کاریگەر بوو، ئا ئەو ماکە، مانگ لە دوای مانگ، پتری هەست پێ دەکرا تا ڕادەیەک حەزکردنی ئەو خەڵقەش لە بیستنەوەی دەنگ و ناوی خۆی لە ڕادیۆی میسر. وەک کە ڕۆژانە ڕاپۆرتی نمایشت و نارەزامەندی و تووڕەیی کەسان و شوێنان و میللەتانی دەخوێندەوە وەهای کرد کە زوربەی خەباتگێڕانی کۆیێ، بە تایبەتی هی سەر بە چەپ کە دەیویست یەک نەوا بێت لەگەڵ دەنگ و ڕەنگ و سەنگی بەرەی یەکیەتی سۆڤیەت، وەهای کرد بکەونە ڕێکخستنی موزاهەرە.

ئەم نیازە لە ڕۆژی ١٩٥٥/٢/٢٥ پێکهێنرا، من لە زوییێکەوە زانیم و زۆریشم پێ ناخۆش بوو شتی وەها بێسەمەرە قوربانی بۆ بدرێت، گۆیا چ سوودێک بە کورد و ئادەمیزاد دەگات بەوەدا ئەحمەد سەعید بڵێ کۆیەی تێکۆشەر وەهاو وەهای کرد! پاش نوێژی جومعە دەست کرا بە موزاهەرە لە دەوروبەری بازاڕەوە بەرەو سەرای حکومەت. خۆ و تاڵع هێزی پۆلیس لە دەست سەعیدی حەماغای ڕانیە بوو کە خۆی کۆیی بوو هەتا توانی پۆلیسەکانی بەرەو پاش کشاندەوە بێ ئەوەی دەست بوەشێنن. لە ئاکامی ناچاری چەند تەقەیەک کرا، یەکێکی زامدار کرد بەڵام دەردەست نەکرا. من لەماڵەوە دەرنەچووم، دەشم زانی حکومەت لێمان وسکت نابێ...

سبەینێ بەرچاییم دەخوارد، خەریک بووین فەحسی تووتنمان بۆ بکرێت، لە قایمقامەوە داواکرام بۆ سەرا... سەرت نەیەشێنم من و کاکە زیاد و عەلی عەبدوڵڵا نێردراین بۆ هەولێر بە سەیارەی خۆڕایی. خراینە قاوشێکی بەندیخانە لەگەڵ حەبسی عادەتی. تێکڕامان چل کەسێک دەبووین. گرتووەکان کە هێندێکیان لەسەر هیچەش گیرابوون، ئەوەندە پیاوانە بەخێریان هێناین و وەها ڕێزیان ڕاگرتین بە قسە ناگوترێ. ئەوەندەی فەقێ لە دەرس خوێندنی لای مامۆستاکەی بە ئەدەب و وێڵ و تەرتیبە ئەو گرتووانە وەها و بەولاتریشەوە بوون.

خەبەری گیرانمان زوو بە زوو زاندرا و بە هەولێردا بڵاوبۆوە ئیتر لە سبەینێوە ڕیزی برادەران بۆ سەر لێدانمان شریتەی بەست و نەپسانەوە. هەر ڕۆژە لە ماڵی برادەرێکەوە نان و پاتی بەگزادانەمان بۆ دەهات. بە هەموو عومرم ئەوەندە سێو و پرتەقاڵم بە دەوری خۆمەوە نەدیتوە وەک لەو ڕۆژانەدا دەمدیت. د. مەردان عەلی ڕەئیس سیححە هەموو ڕۆژە بە ناوی تەفتیش دەهاتە لامان وەهای کرد هەموو شتێکی حەپسخانەکەمان لە هی ماڵەکانمان خاوێنتر بێ. چەند ڕۆژان لەگەڵ ئەو برادەرە گیراوانە و سەرلێدەرەکانمان بە کامەرانی بردمانە سەر هەتا د. مەردان وەهای کرد بگوێزرێینەوە بۆ ژووری (تضمید). باوەڕم پێ بکەن غەریبیی هاورێکانی قاوشە عمومیەکەمان دەکرد. لەبیرمە شەوێکیان چوار گەنجی ١٧–١٨ ساڵەیی قۆز کە سەر بە بارزان بوون گەپێکی خۆ وڵاتی خۆیانیان کرد بە گۆرانیی تایبەت

بەو گەپەوە. ئەم چەند دێڕەم لەو گۆرانیە بەبیر ماوە:

وەی ئەز هاتم ئەز هاتم

حەپکۆلانێ حەلهاتم

یارێ پمەمکا نخافتم

تومەز (نخافتن) بە واتای (داپۆشین) بوو لەگەڵ (نهفتن)ی فارسی کە نهێنی کوردییە یەک دەگرنەوە.

دەبێ بڵێم نوورەددینـاغای حاجی ڕەشیداغا هەموو بەیانییەک سینییەکی ڕازاوەی بەرچایی دەنارد و لە هەوەڵەوە هەموو نیوەڕۆژێکیش خواردنی شاهانەی دەنارد کە بایی برادەرە حەپسەکانیشی دەکرد، هەتا بە ئیلحاحی ئێمە نیوەڕۆژەکەی ڕاگرت چونکە هەر ڕۆژە برادەرێک بەڵکوو پتر لە یەکێک نانی بۆ دەناردین بەو جۆرەی کە باس ناکرێ، دیسانەوە لە سێ ڕۆژانەدا ڕۆژێک خواردنی بێحیسابی بۆ دەناردین...

دوای چەند ڕۆژێک لە گیرانمان بە ڕا لێ بوونی خۆمان و دۆستان و ئەو خزمانەی لە کۆیە و ڕانیەوە – خاڵەکانم – هاتبوون نامەیەکم نووسی بۆ خوا لێ خۆش بووی ئەحمەد موختار بابان کە چۆن لە خۆڕایی گیراوین. ئەو جوانمەردە لە دەمی کە کاغەزەکەی پێ گەییشتبوو کەوتبووە تەلاشی بێوچان، بەو حورمەتەی کە هەیبوو لە هەمان ڕۆژدا وەهای کرد حکومەت بسەلمێنێ بەڕەڵلا بکرێین. عەلیاغای حاجی ئەحمەداغا، نایبی هەولێر، لە بەغداوە بە سەردان گەڕابووە هەولێر هاتە لامان گوتی: ئەمری بەردانتان لە ڕێگایە بە پۆستە دەگاتە موتەسەڕریف. سەیر لەوەدایە، کابرایەکی ڕۆتەڵەی بۆرەپیاو خرابووە قاوشەکەمانەوە وامانزانی جاسووسە بەسەرمانەوە، کتێبی دەگرتەوە و خەبەراتی بە خەڵکەکە دەدا. سەغڵەتیان کرد بەوەدا پێیان گوت قسەکانت درۆن، ئەویش سوورهەڵگەڕا و سوێندی خوارد لەسەر هێندی کە سێ ڕۆژی دیکە ئێمە هەرسێکمان لە حەپسخانە رزگار دەبین. کە ئەمەی گوت جارێ عەلیاغا نەهاتبۆوە. وەها دەرچوو کە دوای سێ ڕۆژ ئەمری بەردانمان گەییشتە هەولێر بەڵام دەرچوونمان کەوتە ڕۆژی چوارەم، چونکە ئەو ڕۆژە دەوام بەسەرچووبوو... دەبوو بڵێم من و کاکە زیاد کاغەزمان ئیمزا کرد بۆ ئەحمەد موختار بابان...

حکومەتی بەغدا بە حکومەتی هەولێری ڕاگەیاندبوو کە بە تۆمەتی بەشداری کردن لە موزاهەرەی چەکدار بدرێینە مەحکەمە... دوای بەربوونمان لەگەڵ کاکە زیاد بۆ بەغدا چووین. بە شێوەیەکی بەربڵاو خەبەری گیرانمان زانرابوو لە بەغداد... چووینە سپاسگوزاری ئەحمەد موختار لە ماڵەکەی و بە عادەتی خۆمان سەردانی دۆستانمان کرد. لای (صادق البصام) بووین بە ڕێکەوت حیکمەت سلێمانیش هات. بە نوکتە گوتی، چاوەڕوانم دەکرد (حلاوە مسکت – مسقط) بخۆن لە بەندیخانە، زوویان بەردان. گوتم دوو حەلاوەی مەشوور هەیە یەکیان ئەوەی فەرمووت حەلاوەت مەسکەت بەشی ئێمەی تێدا نەبوو، ئەوی دیکەیان (من السليمانية – گەزۆی سلێمانی) فەخامەتتان چانستان هەبوو لێتان خوارد... بوو بە پێکەنینێکی خۆش. گوتی (يا اخي خلوني بغرفة الاعدام وأني ما ادري شنو هيه المسألة).

چەند مانگێک هاموشۆی هەولێرمان کرد بۆ دادگەی جەزایی کە سەیری دەعواکەی ئێمەی دەکرد.

عومەری مام عەلی لە سەرینایی پشتگیری کردنم لە زەوی و زاری بەرەی ماڵی کوێخا محەمەدی پێبازۆک کە عومەر تەمای لێ نابوو، دوو شایەدی درۆی ڕاست کردەوە لێم کە بە تەسادوف هەردووکیان لە سوێندی درۆ پێشتر حوکم درابوون. لە هەوەڵ جەلسە عومەر بۆم تێکۆشا گوتی، جەنابی حاکم ئەم کابرایە سەرۆکی شیوعی هەموو دنیایەیە ئەمەش دەلیل. بەیاننامەی ئینتیخابیمی لە باخەڵی دەرهێنا و دایە دەست حاکم گوتی، بیخوێنەوە هەموو شتی تێدایە. دوو شایەدەکەشی کە هەر پێبازۆکی بوون دەستیان بە قورئاندا دا کە ئەم کابرایە لە پێش موزاهەرەوە دەڕۆیی و هانی خەڵقی دەدا بۆ ئاژاوە. شایەد بۆ عەلی عەبدوڵلاش پەیدا کرا... لە ئاکامدا من و کاکە زیاد تەبریە بووین. عەلی عەبدوڵلا دە مانگ حوکم درا. حاکمەکەی کە ئەم حوکمەی دا زۆر عەیبدار بوو چونکە لە کەشفی جێگەی (حادثە) مەعلووم بوو کە شایەدەکان مومکین نییە ئەو کابرایەیان لە موزاهەرە دیبێت چونکە لەو شوێنەوە موزاهەرە هەر نەدەدیترا جگە لەوەی مەودای دوور بوو. من مامەوە هەتا قەرارەکەی مەحکەمەم بۆ ئەو نوێنەرە ئیستیئناف کرد. لە کەرکووک دادگای ئیستیئناف حوکمەکەی هەڵوەشاندەوە و برادەرەکە دەرهات. زۆری نەبرد ڕۆژێکیان عومەری مام عەلی بەگەڵ دەستە برادەرێکم کەوت و هاتە لام. لە دوورەوە عوزرخوای کرد و پەشیمانیی خۆی دەربڕی. من لە باری وەها کوردی گوتەنی ملم لە موویەک باریکترە. کێشەی ئێمە لەگەڵ ڕۆژگار گەلێک بەولای ئەوەیە حیسابی ورد و قووڵ بخەمە کارەوە بۆ بابایەکی ئەوتۆیی کە وەکوو هەزاران بێدەسەلات بایەک دەیهێنێت و دەیبات. پاش ئەم مەسەلەیە عومەری مام عەلی هەتا مردنی بە دۆست مایەوە. گەردەنی ئازاد بێ. یەکێک لە دوو شایەدەکان لە قوڕولیتەی لافاوێکدا خنکا، ئەو دیکەیان نازانم سەری بە چی گەییشت.

ئەو مڵکانەی بەرەبابی ماڵی کوێخا محەمەد کە من تێیدا خەریکی پارێزگاری بووم بەر زەمانی ڕەئیس تەسوییەیەکی کورد کەوت کە جێی متمانەم نەبوو هەرچەند ناسیاوی کۆنینەمان بوو، بە جۆرێکی ئاشکراش ویستی ترسم نەهێڵێ لە نەتیجەی دەعواکە چونکە زانی من هەر جارە بە بەهانەیەک موحاکەمەی ئەو زەوییانە دەوەخرێنم. من هیچ شتێکم لە ڕووی ئەو ڕەئیس تەسوییەیە نەدا بەڵام دڵیشم ئاوی نەخواردەوە بە بەڵێنەکەی. هەتا نەقڵ نەبوو کۆتاییم بە موحاکەمەکە نەهێنا. چاک بوو زەوییەکان سەلامەت دەرچوون.

لێرەدا بە باشی دەزانم تەپوتۆزێک بڕەوێنمەوە کە لەو ساڵانەدا بە دەوری محاماتی منەوە پەیدا کرا گۆیا من مڵکی ئاغا و مڵکداران دەپارێزم. هەڵبەت قسەی ئەوتۆیی لە بوختانێکی ڕەجاڵ بەو لاوە نییە. جارێ دەبێ بڵێم کەسم نەدیت لەو محامیانەی کوردپەروەر و چینپەروەر دیفاعی لە قاتل و لە خاوەن مڵک نەکردبێت کەسیشیان ناوی کەسیان نەدەهێنا کەچی لە ئاست مندا جۆرێکی دیکە بوون. لە نموونەدا دەڵێم، بەرەبابێکی سەر بە تایەفەی مەحموداغای پژدەر من و مامۆستا بەکریان کرد بە محامی بۆ ساغ کردنەوەی مڵکەکانیان لە تەسویە. محامیەکی بەرپرسی گەورەی حیزبێک لە وتووێژدا ڕەخنەی لێ گرتم کە وەکالەتی (اقطاع) دەکەم. دواتر کاغەزی ئەو محامیەم دیت بۆ ئەو بەرەبابەی نووسیبوو دەڵێ حەز دەکەم وەکیلی ئێوە بم، ئنجا لە ماوەیەکی چەند ڕۆژدا ئەگەر لەگەڵم ڕێک نەکەون گلەییم لێ مەکەن دەبمە وەکیلی موددەعییەکانتان. (من خۆم لە برسانیش بمرم ڕێگەی وەها ناکوتمەوە م.م). من کە محاماتم

دەکرد فەلسەفەم لە لاوە بۆ نەدەخواستەوە، کە خۆم ڕازی بم ملّکدار بم دەبێ ڕازیش بم بە ملّکداریی خەڵق ئەمەش حەقیقەتێکە لە ناوەڕۆکی محاماتەوە هەڵدەقوڵێ نەک لە فەلسەفەی لاوەکییەوە. بەشێکی دەعوەکانمان هی فەلاح بوون بەشێکیشی هی ملّکدار. بەش بە حاڵی خۆم هیچ بەتەماش نەبووم هەلی تەسوییە بکەم بە هۆی نانەوەی شۆڕشی چینایەتی. لە دێیەک هەرا پەیدا بوو لە نێوان فەلاح و ملّکدارەکە، چەندێکی کۆشان تێیدا محامی بم نەمسەلماند چونکە هەموو پژدەرم درابایێ ئەوەی نەدەهێنا خوێن لە لووتی کەس بێت.

لە نموونەی چالاکی ئەو ڕۆژانەم دوو ڕووداوت بۆ دەگێڕمەوە، یەکەمیان ئەوە بوو مینەی عەلیاغای گەناو داوای کردم بۆ مەحکەمەی قەڵادزە لە تۆمەتی قەتلی ڕزگار بکەم. لە بۆسکینەوە، سبەینەی ئەو ڕۆژەی تەحقیق لە دەعواکە دەکرا چووم بۆ قەڵادزە. میناغا و کوڕێکی لە لایەن بۆرەپیاوێکەوە شکاتیان لێ کرابوو کە گۆیا کوڕێکی مێردمنداڵەی ئەویان کوشتووە. دەعواکە درۆیەکی زڕە درۆی هەڵبەستراو بوو، بە پارە ئەو کابرایە و شەش شایەد، ڕاست کرابوونەوە بۆ لەناوبردنی میناغا کە کابرایەکی فێڵبازی تەماعکار مرخی خۆی لە موڵکەکانی میناغا خۆش کردبوو بە هەویای ئەوەی لە دەمی تەسویەدا بتوانێ بۆ خۆیانی ساغ بکاتەوە. ڕۆژ ڕەمەزان بوو منیش بەڕۆژوو. باوکێک و شەش شایەد ڕەپەیان لە قورئان هێنا بە تەمایەکی کەم بۆ خاتری فێڵبازێکی بێویژدان. دیاربوو محامییەک دەرسی دابوون چۆناچۆنی شایەدی بدەن. دوو شایەد گوتیان دیتمان میناغا و کوڕەکەی ئەو جحێڵەیان لە شاخی هەڵداشت. دوو شایەد گوتیان بەر لە مردنی گەییشتینە سەری، ئیقراری دا کە میناغا و کوڕەکەی کوشتیانم. دوو شایەد گوتیان ئەو کوڕەمان چەند ڕۆژێک پێشتر بە پەشۆکاوی دیت تێیگەیاندین کە میناغا بەتەمایە لەسەر نامووس بیکوژێت. خولاسە دەعواکە پەرچەم کرابوو کە ئاو نەدەلێنێ. خوای لە سەران مرۆ چۆن دەزانێ وەها بەرەواژ بێتەوە بۆ دەروون پیسی و بێویژدانی!! من جارێ وەکالەتیشم بۆ میناغا و کوڕەکەی دەرنەکردبوو بەڵام حاکمم تێگەیاند کە دەبمە وەکیلیان. پاش ئەو شایەدیانە، بە حاکمم گوت مەحکەمە لە خەڵق چۆڵ بکە قسەم لەگەڵتدا هەیە، هەتا لە قسەشم دەبمەوە نابێ لە غەیری قایمقام ڕێ بە کەس بدرێ بێتە ژوورەوە، قایمقامیش بۆیە هەقی هاتنی هەیە چونکە قسەکانم پێوەندی بە وەزیفەی ئەویشەوە هەیە.

مەحکەمە چۆڵ کرا و دەرگا داخرا ماینەوە من و حاکم، پێم باوەڕ بکە خوێنەری خۆشەویست، ئامادە بووم لەو ژوورەدا بە تێلا لە حاکم بدەم ئەگەر قسەی لێ نەسەلماندبامایە. کوردی دەڵێ «لە دین دەرچووبووم». گوتم فلانەکەس شتێکت پێ دەڵێم هی ئەوە نییە ڕەتی بکەیتەوە، دەبێ بێ دوویات کردنەوە جێبەجێ بکرێ، واتە لێمی بسەلمێنی، هێشتا زاری نەکردبۆوە بپرسێ چم مەبەستە لەسەر قسەم ڕۆیشتم و گوتم، میناغا و کوڕەکە تەوقیف ناکرێن... ئەو حاکمە ماڵی بە خانەی خوا بێ، بێجووڵە گوتی تەوقیفیان ناکەم. ئنجا گوتم با پێت بڵێم بۆچی وەها لە حەد دەرچووم، هەموو پژدەر بە دیار ئەم مەحکەمەیە گوێ قوت بووە، ئەگەر میناغا تەوقیف بکرێ لە ماوەی حەفتەیەکدا سەد دەعوای وەهات بۆ دێت، چەند شایەدێک ڕەپە لە قورئان دێنێت و ملّکدارە ناحەزەکە بە گرتن دەدات بە تەمای ملّکەکانی. ئەوساش هەرایەک پەیدا دەبێت نە بە مەحکەمە و نە بە قایمقام و نە بە عومەر عەلی (موتەسەڕریفی ئەوسای سلێمانی) چارەسەر ناکرێت کەسیش سەرەدەری لە ئاکامەکەی ناکات بە چ لایەکدا دەکەوێت. عومەر

عەلی لەو ڕۆژانەدا دژی ئاغاکانی پژدەر بوو.

کە دەرچووم لە ژووری مەحکەمە ئەو ناوە مونجەی دەدا لە قەڵەباڵغی. میناغا و کوڕەکەی وەکوو مەلی بەرباران بە کزی ڕاوەستابوون. کە زاندرا میناغا تەوقیف ناکرێ خەڵقەکە وەک تەلی کەهرەبایان گرتبێ ورووژان. میناغا گوتی، فلان، ناموسی لێ دەرچێت هەرچی خوا بە منی داوە هی تۆیە. پێم گوتەوە، هەموو پژدەرم پێ بدەیت نامەوێ. من شەڕی سەر و ناموسم بۆ کردوویت، خۆ فلسێکم نەخستۆتە سەر سامانت. پاش بەرپابوونی هەرا لە سەردەمی عەبدولکەریم قاسم کە هەمووی چوار ساڵێک لەو موحاکەمەیە دواکەوت، ماڵی میناغا بوو بە قۆناغی حەسانەوەی سەدان لەو کەسانەی خواخوایان بوو میناغا لەو موحاکەمەیەدا بە پەتەوە بکرێ.

ئەو ڕۆژە دەوری عەسر کە گەڕامەوە بۆ بۆسکێن، لای شێخ حسێنی حاجی سەیید، لەسەر قەیاغی دەربەندرا دیتم شێخ حسێن هاتووە کە بەیەکەوە بۆ بۆسکێن بگەڕێینەوە هەر کە دیتمی گوتی ڕەنگت گۆڕاوە دەڵێی ڕۆژوو تینی بۆ هێناوی، منیش باسی چەند و چۆنی ئەو دەعوایەم بۆ گێڕایەوە کە چەند بە دەست سوێندی درۆزنانەی شەش شاهید و باوکی (مقتول) سەغڵەت بووم. کەسێکی وەها بزانێ کە درۆی جاری ئەوها پشتگیری کردنە لە هەژار دژی زۆردار، ئەو کەسە خۆی دەخافڵێنێ و لە هەمان کاتیشدا ڕێ خۆش دەکات بۆ خۆی کە لە هەلدا درۆی ئەوتۆیی بکات بە تەپکەی تەماع.

بابەکری سەلیماغا کە گەورەی ئەو تایەفە بوو میناغای پێ دەناسرا کە زانی هەڵوەستم لەو دەعوایەدا چۆن بووە گوتبووی لێرە بە دواوە با کەس پرس بە من نەکا بچنە لای فلان. بابەکراغا ساردایی هەبوو لەگەڵ خاڵەکانم و لەگەڵ تایەفەی مەحموداغاش کە خاڵوانی خاڵەکانمن و دۆستی خۆیشم بوون، بە پێی عادەت و بەرژەوەندی قاڵب بەستوو چاوەڕوانی نەدەکرد من هێندە بە پەرۆش بم بۆ خزمێکی ئەو، بێ تەماعیش. من جگە لە شەخسی میناغا کەوا زۆر زۆر دەیانویست لە هیچە بە پەتیەوە بکەن، بۆ هەموو پژدەر لە پەرۆشدا بووم کە لەسەرینایی دەعوای وەها ناحەق و بوختانکەر و چرووک باری بشێوێت و قەسابخانەی تێدا بەرپا بێت. ئەم مەسەلەیە گەلێک لایەنی دیکەی بە سفتوسۆی تێدایە، من بە لامەوە لێ دوانی پەسەند نییە.

ڕووداوی دیکە ئەوەبوو کە لە دەعوای دێی مەمەنداوا کە تێیدا وەکیلی بابەکراغا بووین کەشفی تەسویە (وضع الید)ی بۆ بابەکراغا دانا. فەلاحەکان خۆیان بە مەغدوور زانی، ڕەنگە مەغدووریش بووبن، چوون پەنایان بردە بەر عومەر عەلی، موتەسەڕیفی سلێمانی. کاغەزێکی ڕەسمی لە عومەر عەلییەوە بۆ سەرۆکی تەسویە هات داوای لێ دەکات کە خۆی بچێ بۆ دووپات کردنەوەی کەشفەکە. سەرۆک تەسویە، خەڵقی سلێمانی بوو، لە وەڵامدا بۆی نووسییەوە (نزولا عند رغبة سعادتكم قررت إعادة الكشف في المقاطعة المذكورة بنفسي). ئەگەر هاتبایە لە خۆوە بڕیاری دابایە کەشفەکە هەڵوەشێنێتەوە چ گلەییم نەدەبوو بەڵام وەها پاتەوپات بە خاترانەی موتەسەڕیف قانوون ژێر پێ بیەخێت هی سەلماندن نەبوو. تازە چ متمانە دەمێنێ بە داد و حەق و ناحەق. چوومە لای، ویستی موجامەلە بکات گوتم نە چایە نە ئاویشت دەخۆمەوە من لەم دەمەڕا لێت دەچمە شکات. چەندێکی هەوڵی دا گوێی خۆم نەدایێ. مامۆستا عەبدوڕڕەحمان نوورجان، معاون تەسویە بوو، خەریک بوو شەڕەکە بکات بە شەڕی خۆی، پێم گوت تۆ

دەخلت بە مەوزووعەوە نییە هەر چونکە کۆنە مامۆستاشمی لێت بەدەنگ نایەم (لە دەعوایەک دژی ئێمە بێقانوونییەکی کردبوو، ئەویش بە ئەمری سەرۆک تەسویە، هی ئەوە بوو ئەگەر لێی بکۆڵرێتەوە دووچاری سەغڵەتییەکی زۆر بێت.

من هەم لەبەر مامۆستایەتییەکەی و هەم لەبەر بێدەسەڵاتییەکەی هیچم تێدا نەگوت، هەروەهاش کاک بەکر). یەکسەر چوومە بەغداد، هەوەڵ جار سەردانی (مكي جميل) کارگێڕی گشتی تەسویەم کرد کە ناسیاو و کۆنە ئاشنا بوو، زاتی نەکرد هیچ بکات گوتی (اخی عمر علی فد عفریت منو یگدر له...) ئنجا چوومە لای ئەحمەد موختار بابان، وەزیری مالیە بوو. من وەزیری عەدل (عبدالجبار التكرلي)م نەدەناسی، مەسەلەکەم لە ئەحمەد موختار گەیاند، تەلەفۆنی لەگەڵ وەزیری عەدل کرد هەموو قورسایی خۆی هاویشتە سەر مەسەلەکە نەک تەنها چونکە خاتری منی دەویست بەڵکوو وەک خۆی گوتی، (هذا اخلال خطير بالقضاء والعدالة). کە گەییشتمە عەدلیە (مكي جميل) چاوەڕوانم بوو، خێرا بە خێرا لە ژووری مدیر (عەدلی عام)ەوە بۆ ژووری وەزیری بردم لێم نەگەڕا سەلامیش لە مدیر عام بکەم کە ناسیارم بوو. گوتم با خەبەری وەزیر بدەین، گوتی (أخي الوزير ينتظرك على جمر...) دەرگای نێوان ژووری مدیر عام و وەزیری کردەوە منی پاڵ پێوەنا و خۆی گەڕایەوە دواوە. مامۆستا تەکەرلی پیاوانە وەریگرتم، لە حەد بەدەر موجامەلەی نواند. جارێ لە پێشەوە بانگی (مكي جميل)ی کرد و گوتی هەر بە تەلەفۆن، لە پێش چاوی فلانەکەس لە ڕەئیس تەسویەی ڕانیە بگەیەنە کە دەست بۆ هیچ ئەوراقەک درێژ نەکات... مەکی جەمیل چاوەنۆڕی کردم لای مدیر عام... وەزیر دوای قسە و لەتیفە ڕووی تەکلیفی لێ نام و گوتی، دەزانم خۆت حەز ناکەیت لە وەزیفە ئەمما پیاوی ڕاست و پاکی کوردم بۆ ئیقناع بکە مەسئوولیەتی ئەو ناوچانەی پێ بدەم بەڵکوو لەو تەرزە ڕەئیس تەسویانە قوتار دەبین.

وەزیر نومرەی تەلەفۆنی وەزارەت و ماڵەوەی دامێ کە هەر کاتێک نامزەدم دەست کەوت پێوەندی پێوە بکەم. کە گەڕامەوە بۆ کۆیێ، لە کەرکووک ئیبراهیم ئەحمەدم دیت و تەکلیفەکەی وەزیرم پێ گوت بەڵکوو خۆی ڕازی بێت سەرۆکایەتی ئیستیئنافی تەسویەی هەموو کوردستان بە ئەستۆوە بگرێت. لە وەرامدا گوتی: دەزانم ئەو وەزیفەیەم لە دەستدا بێت بە ئاسانی دەتوانم موشکیلەی فەلاح و زەوی و زار لە هەموو کوردەواریدا برەوێنمەوە، ئینجا هەر بە سیارەی حکومەت نەشرەی پارتی بێ ترس لە کوردستاندا بڵاوبکەمەوە، بەڵام چ بڵێم بە بەرەی چەپ و ناحەز کە وەزیفە قبوڵ کردنم لەسەر حیساب بکەن بە ڕێگە گۆڕی...؟ وەرامم بۆ وەزیر ناردەوە کەوا کەسم نەدۆزییەوە هەم ڕازی بێت و هەم بە قانوون بشێ بکرێتە سەرەک ئیستیئنافی تەسویەی سێ لیوا.

لەگەڵ مەکی جەمیل چووینەوە تەسویەی عامە. بە تەلەفۆن لە سەرەک تەسویەی ڕانیەی ڕاخوڕی «لاتتحرك من غرفتك، لاتلمس ورقة، لاتطلع في كشف، كلشي ماتسوي الى ان تجيك اوامر...» بۆ سبەینێ ئەمر دەرچوو بە لادانی لە سەرۆکایەتیی تەسویە و دابەزاندنی بۆ معاون تەسویە و نەقڵیش کرا بۆ شوێنێکی وەکوو قەرەداغ، دەربەندیخان... ناوی شوێنەکەم لەبیر نەماوە. بەڵام کە ئەمەیان کرد پێشتر بۆیان ڕوون بۆوە کە سەرۆکی تەسویە کاغەزەکەی بۆ موتەسەڕریفی سلێمانی نووسیوە، ئەویش بە تەلەفۆن مەعلووم کرا چونکە ژمارە و تەئریخی ئەو کاغەزەم لابوو...

وێنەی ئەوتۆیی لە تەجرەبەی پارێزەری بە بەریەوە هەیە نیگای خوێنەری بیست سی ساڵەیی بەسەر دیمەنێکی قانوونی ڕۆژگاری بەر لە خۆیدا بکاتەوە کەوا ڕەنگە بە تەمای نەبووبێت. من موعاریزێک بووم موراقەبەم بە سەرەوە بوو. لە دەمی (عدوان ثلاثي) بۆ سەر میسر، بۆ هەر کەشفێکی تەسویە وەیا لە دەعوای دیکەدا چووبامایە دەستەی ڕەسمی لە هەندێ کاتب و پۆلیس و فەراشانیان ڕادەسپارد ئاگایەکیان لە هەڵستان و دانیشتنم هەبێ. کە چووم بۆ کەشفی گەناو مەخفەری شورتە و معاوینی تەسویەش ڕاسپێردران بۆ ئەم لایەنە. لەگەڵ ئەمەشدا ڕێزم دەپارێزرا و قسەم دەبیسترا وەک تازە گوتم ڕەئیس تەسویەیان لەسەر موراجەعەی من هەڵداشت.

ئەو خەڵقەی پێش شۆڕشی تەمووز گورگ و دڕندە نەبوون. لە دەستیان هاتبایە حەزیان دەکرد خەڵقیان لێ مەمنوون بێت. مرۆ کە ڕەفتار و ئاکاری بە پاکی ڕسکابێت لە هەموو دەورانێکدا مەردایەتیی خۆی دەنوێنێت، کە دەروونیشی کرمێ بوو دیسانەوە لە هەموو دەورانێکدا چڵکنی خۆی بەدەر دەداتەوە.

لە یادی ڕەوی سێ قۆڵی بریتانیا و فەرەنسە و ئیسرائیل بۆ سەر میسر دێتەوە بیرم کە خەبەرەکە لە ڕادیۆ بیسترا من لە هەولێر بووم. ئیشی محامات بردمی بۆ قەڵادزە، شەوان لەماڵی حاجی ئەحمەدی خاڵۆزای کاک بەکر دەنووستین. هەموو عالەم بە دڵ بۆ میسر لە پەرۆشدا بوو، ئێمەی سەر بە سیاسەتیش پتر لە عالەم بەو ڕووداوەوە دڵگەرم بووبووین چونکە تێشکانی میسر دەیکێشایەوە بۆ کەمتر بوونەوەی ئۆمێد بە لاچوونی توندوتیژیی سیاسەتی حکومەتی عێراق.

شەوێکیان بە درەنگەوە کەوتینە ناو جێگە، کاک بەکر خەوی لێ کەوت من جارێ بزەی چاوم دەهات. ڕادیۆم بەسەر ئیستگەی میسرەوە کردبۆوە لە ناکاو خەبەری ئینزارەکەی سۆڤیەت کە بەو سێ دەوڵەتەی دابووی خوێندەوە کاک بەکرم بە خەبەر هێنا و ئەو موژدەیەم دایێ. ڕەنگە هەتا لای بەیانی لە خۆشیان و بە دیار خەبەری نوێترەوە نەنووستبین... خۆشیی ئەوتۆیی لە ئاوێنەی دواڕۆژدا بەیتە مەشوورەکەم بە خەیاڵدا تێدەپەڕێنێ کە دەڵێ:

کە من نەخلی مرادم بێسەمەر بێ
بە من چی باغی عالەم جوملە بەر بێ

بەڵام مەعلوومە مرۆی بێدەسەلات چ تاک بێت و چ کۆمەڵ، بە هەڵسوکەوتی لە خۆی دەسەلاتدارترانەوە دەخەریکێت.

هەر لەو بەینانەدا بوو چەند کەسانێکی ناوداری موعارەزەی بەغداد بەر حوکمی عورفی کەوتن، لە مانە (صديق شنشل) بۆ قەڵادزە دوورخرایەوە. من لە قەڵادزە بووم، حکومەت ڕێی نەدەدا کەس بچێتە لای. پێوەندیم بە قایمقامەوە کرد کە ئیمکان نییە سەردانی (صديق شنشل) نەکەم، ڕێشم نەدەن من بۆی دەچم، ئێوە دەمگێڕنەوە نامگێڕنەوە لە دەست خۆتاندایە. ماڵی ئاوابێ فێڵی لە حکومەت کرد، بە ناوی واجیبەوە خۆی سەردانی مامۆستا شەنشەلی کرد، منیش بێ ئەوەی لە ڕواڵەتدا تێخوێندرابێتمەوە، وەیا ناوم خرابێتە لیستەی سەرلێدانی بابای دوورخرایەوە گەییشتمە ئەو ژوورەی ئیستیراحەتخانەی کە شەنشەلی لێ دابەزێندرابوو... پێش ئەوەی بچین بۆ لای، تەرتیباتی خواردەمەنیی بۆ کرابوو لە ماڵی

حاجی ئەحمەدەوە. نازانم چۆن وەسفی ئەو بەیەکتر گەیشتنەمان بکەم... کە دێتەوە یادم چ برسییەتیەکی چێشتبوو لەو ماوەیەدا کە بۆ قەڵادزە بەڕێ کرابوو تا ئەو دەمەی خواردنەکەی گەیشتێ تەزووم پێدا دێتەوە. ئەو لە خۆوە هیچ داد و برۆی لەدەست برسییەتی، وەیا مامەڵەی گەیاندنە قەڵادزێ نەکرد بەڵام داڕسانی بۆ سەر خواردن فیلمی ئەو گەشتە خۆشەی نێوان بەغدا و ژوورەکەی ئستیراحەتخانەی بە بەرچاوی زەینی بنیادەمدا دەگێڕا. قایمقام بەینێک لەگەڵمان دانیشت بایی ئەوە بکات کە دواتر ئەگەر پێویست بوو بتوانێ بڵێ لە وتووێژیان خۆم حازر بووم... بە بەهانەیەک ژوورەکەی بەجێهێشت. چی شاردرایەوە نەبوو لە نێواندا ئەوە نەبێ کە قسەی دوو قۆڵی نێوان دوو برادەر خۆشتر و بێگرفترە لەوەی قۆڵێکی سێیەم وەک پینە پێوەی بنووسێت. (فائق السامرائي) بۆ هەڵەبجە دوور خرابۆوە، کۆمەڵەی وەتەنی دیمۆقراتی لە بەغداد حەبس بوون... ئیتر لەو جۆرە خەبەرانە و هەندێ تەعلیقات و پێشبینی و چاوەنۆڕی دوارۆژ و بابەتی ئەوتۆیی و باری ناوچەی کوردەواری بوو کە ماوەی دانیشتنە دوو قۆڵییەکەمانی پڕ کردەوە. قایمقام کەرکووکی بوو، بە چەند ساڵێک دوای من لە حقوق دەرچووبوو. دۆستی خاڵەکان و خۆیشم بوو. هەموو هەمواریەکی لە ئیمکاندا بێ بۆ حەسانەوەی (صديق شنشل)ی جێبەجێ کرد. بە زوویی ڕێ درا خەڵق بچێتە لای، لە لایەن خزمەتیشەوە تێکڕای قەڵادزە بێقسوور بوو بۆی. دواتر وەک خۆم چاوەنۆڕم دەکرد، سددیق شەنشەل خۆیشی بۆمی گێڕایەوە کە تێیان گەیاندووە من پارێزگاریی دەرەبەگ دەکەم...

پاش شەش حەفت ساڵێک کە لە پەڕاگەندەیی ساڵی ١٩٦٣ ماڵەکەم لە هێرۆ بوو، کۆمەڵێکیش پەنابەری سەر بە چەپ بووبوون بە مێوانی ماڵی مەحموودی حاجیاغا (مەحموداغا لە زستانی ١٩٥٥ کۆچی دوایی کردبوو) لە نێوانیاندا برادەرێکی عەرەب بوو تووشی نەساغی دڵ بووبوو، تکای بۆ کرابوو لە حاجیاغای مەحمووداغا کە ئیزنی بۆ وەربگرێ لە دەرەوەی وڵات تەداوی بکرێ...

ئا لەو ساڵەدا دەستەیەکی شەش حەفت کەسی بووین لەبیروڕای هەمەچەشنە قسەمان لە هەموو مەیدانێکدا دەگێڕا هەتا هەل پەیدا بوو کە بەو برادەرە عەرەبە بڵێم، ئێوە لەسەر چەند دەعوایەکی تەسویە کە من تێیدا وەکیلی ئاغاکان بووم ناوی منتان زڕاند هەر لێرەوە هەتا پەکین و مۆسکۆ کەچی ئێستا من پەڕاگەندەم لە خانووی مەکتەبی منداڵاندا سەربەخۆ دەژیم، حاجیاغا نەک دۆستمە خزمیشمە، خۆیشی بە برا چووکم حیساب دەکات ئنجا ئەگەر لە برسان بمرم و بە دەردی سیل هەلاهەلابم ئەو چاوەی لێ بزناکەمەوە کەوا تۆ دوژمنی بابەکوشتەی دەرەبەگی بە ئومێدی تەداوی لە وڵاتی ئیستیعمار چاوت لێ چڕکردۆتەوە و بە نانی ئەویش دەژیت... قسەکانم بێڕەحمانە بوو بەڵام جەرگەی ڕاستی و دادی دەپێکا. ئەو برادەرە هەر ئەوەندەی پێ کرا کە بە کوڵ بداتە گریان، خۆ منیش لەو دەمەدا بۆی گریام...

لە موناسەبەدا دەڵێم، کاتێک هەر لە بەرەو کۆتاییی پەنجاکاندا کە سرەی تەسویە گەیشتە دێی هێرۆ مەحامیە تێکۆشەرەکان دەعوای تەسویەیان خستبووە قاڵبی خەباتی چینایەتییەوە تا ئەوەی لە تەسویەی دێیەک لە دێیەکانی پژدەر هەرای خوێناوی ڕووی دا ئیتر من دەستم لە دەعوای تەسویە کێشایەوە. حاجیاغا هاتە کۆیێ شەوێکیشم لێ مێوان بوو کە وەکالەتیان بکەم لە تەسویەی هێرۆ، عوزرخوازیم کرد و دەعواکەم بە ملەوە نەگرت ناشزام چ تێکۆشەرێکیش چوە ژێر ئەرکی ئەو دەعوایەوە.

لەو ماوەیەدا کە دەعوای نوێم نەگرت تەنها خەریکی دەعوا کۆنەکان بووم...

شەراکەتی بێ سەنەد و ئیمزام لەگەڵ کاک بەکر ئیسماعیلدا ئەوەندە بێگرفت و بێقۆرت بوو دەتگوت شەریکی خۆمم. ڕۆژەک لە ڕۆژان، نەک هەر گەردی لە دڵم نەنیشاند، بگرە ئەوە نەبوو بە ڕەفتاری تازەی ئەمڕۆی دوێنێم لەبیر نەباتەوە. بێفەرقی لە بەینماندا گەییشتبووە پلەی دوایین. لە خۆوە تێبینیی ئەوەی دەکرد کە پێوەندی دۆستایەتی و خزمایەتیی بەربڵاوم لە ڕانیە و پژدەر لێم داوا دەکات گەڵێک دەعوای بە ئەرکی بێمزە بە ئەستۆوە بگرم ئیتر ئەو بە زیادەوە تێیدا دەکۆشا وەک کە بۆ برای خۆی بکۆشێت. وەها دەبوو لەو کەشفانەی ماندوو بوونی زۆریان تێدا بوو، بێ ئەوەی پێم بڵێ و لەسەرمی حیساب بکات بە چاکە، خۆی بە تەنها بۆیان دەچوو. لێرەدا نوکتەیەک دێتەوە بیرم سەر بەو ڕۆژانەی کە جارێ دەعواکەی دۆڵی شاڵەبەگیان لە کێشەدا بوو. سبەینەیەکی هاوینە ٣٢ کەس لە شێخ مەسووری و کانیوەتمانییان بە ١٦ بارەدار و دەپازدە کەڵەباب و مریشکەوە لێم مێوان بوون. دەستبەجێ ٨ بارەدار و نیوەی کەڵەباب و مریشکەکانم بۆ کاک بەکر نارد، ڕاشم سپارد پێی بڵێن ئەگەر حەز دەکات شازدە مێوانیشی بۆ دەنێرم بە پێی شەراکەت. گوتبووی خوا بەزیادی بکات ئەو پەڕەوڵانەم بەسە...

ئێمە لە بیستەکانەوە بە پێی داخوازی پێوەندیمان بە دەشت و دەرەوە حەسارێکمان هەبوو جێی ١٠٠-١٥٠ وڵاغی تێدا دەبۆوە، دەرگای بەرانبەر بە دەرگای ماڵەکەمانەوە بوو، نە لە داکردنی وڵاغ نە لە هاتوچۆی ئالیک دانیان هەستمان بە ئەرک و زەحمەتی نەدەکرد. لەبەر ڕاهاتن، مێوانی دەشت و دەریش ئێسکیان قورس نەبوو لامان، بە تایبەتی کە لێیان مێوان دەبووین بە دڵ و گیان خزمەت و حورمەتمان لێیان دەدیت. جێی نووستنی مێوانی شەوانەشمان هەبوو کە عەلاقەی بە ماڵەوە نەبێت، خۆ شەوانی هاوین کە خەڵق لە سەربانان دەنووستن لە ڕایەخ بەولاوە پێخەفیشیان نەدەویست. خولاسە بۆ وەزعی من بەخێرهێنانی مێوان بێ عەزاب بوو چ جایی ئەوە مێوانێکی پێشتر نەمکم کردبێ لە ماڵی، وەیا پێمەوە خەریک بوویێت... کاک بەکریش لە لای خۆیەوە کە جیپێکی لێ دەخوڕی و من سەیارەم نەبوو، جیپەکەی هێندەی حەسارەکەی ئێمە بۆ من بێتەکلیف بوو. دەیان و ڕەنگە سەدان سەفەری سلێمانی و ڕانیە و قەڵادزە و بیتوێن و ئێرە و ئەوێمان بەیەکەوە پێ دەکرد. وەهاشی بە خاوێنی ڕادەگرت هەمیشە چریسکەی دەهات، بە کەتەلۆگ ڕەفتاری لەگەڵدا دەکرد.

لێرەشدا نوکتە دەهاتە پێش، کە لە بۆسکێن دەبووین، زستانان، جیپەکەی شێخ حسێن سەر لە بەیانی بە پاڵ نەبا هەڵنەدەبوو ئیتر وا دەبوو کۆمەڵێک لە نۆکەر و تووتنەوان بە پاڵ دەیانگێڕا و هەزار گاڵتەشیان پێ دەکرد ئنجا هەڵدەبوو. کەچی جیپەکەی کاک بەکر کە کۆنتریش بوو لە هی شێخ، بە یەک سیلف دەکەوتە گەڕ. شێخ حسێن دەیگوت جیپی خۆم هی پاڵەوانانە وەک کەڵەگا دەغەزرێ... کاک بەکریش جیپی هەیە؟ ئەم وێنانە لە ژیانی من و تۆدا ڕووپێوێکی بەرین داگیر دەکات لە مەیدانی چالاکیمان، خۆ هەموو دەم هەر خەریکی بەرەوپێش بردنی ڕەوڕەوەی مێژووی گرژ و مۆن نابین، ئاخر گرژینەوەیەک، سەلام و مەرحەبایەک، تۆران و ئاشت بوونەوەیەک و شین و شادییەک و کەلا بەگوێزانێیەک و کەوشەک و سێبازێکی هەر دەبێ تێدا بێت. ڕاستە بگوترێ، نابێ یاداشتی بسمارک و لینین و چەرچل کە لە چەرخوفەلەک و سیاسەتی جیهانی، وەیا هەر نەبێ بەشێکی بەرچاوی جیهان تێنیشتن، یاداشتیان

له کاری گرنگەوە بۆ کاری بێبایەخ ڕاگوێزێت بەڵام ئێمەمانان بەحاڵ چەند داوێکی کلافەی سیاسەتی بێدەسەڵاتی کاولگەی وڵاتی خۆمانمان هەڵکردۆتەوە کەوا ڕەنگە بە چەند لاپەڕەیەک لە حیکایەتیان ببینەوە ئەگەر لە کلافەی بابەتی غەیری سیاسەتی ڕووتیش داو هەڵنەکەینەوە.

خۆ ئەوەی ڕاستی بێ بەپێی حاڵ و باری کەم دەسەڵاتی و بەرتەسکی جغزی تەلاشمان پتر لە تێوەڕامانی هەرەمەی ڕووداوی ژیانی خاوەن یاداشت ڕوون دەبینەوە تا ئەوەی خەبەراتی بە سەروسەدای گرنگ و زێدە گرنگی ناوخۆ و جیهان بدەینە بەر زەین و خەیاڵی ڕۆخ ئاگردانە سارد و سڕەکانمان و دەوروبەری زەوییە سەرکێڵ کراوەکانمانەوە. یەنی ژاپۆنی لەتەک ڕۆبڵدا وەستا بەڵام بە دۆلار وێرا... تەرازووی تیجارەتی برازاڤیل و برازیل لەنگەریان بەزی... لۆکەی فیلستان بە تراکتۆری پەنیرستان ئاڵ و گۆڕ کرا... نۆرە سەرۆکایەتیی نوێنەری شێلمستانە لە مەجلیسی ئەمن بەسەر چوو. ئنجا بە من چی؟ بەڕاستی، وەک کە سەلکە سلّق بە کونی دەرزیدا ئاوا نابێت ئەم خەبەرانەش بە سەد پێ لەقە ناترنجێنە ناو پۆرگی هیچ بەرژەوەندێکی من و تۆی پێوە خەریک دەبین. بەڵام بێگومان کە بۆم گێڕایەوە جارێکیان لە سەردانی سلێمانیم ڕەشۆڵی هەمیشە زیندوو لە دڵمدا، ویستی لە نادییەکەی خۆی متەعەهدی بوو داوەتێکم بکات مەرجم لەسەر دانا کە لە گون و گورچیلە بەولاوە چی دیکە ناخۆم ئەویش گوتی، هەر تۆ و گون؟ ئیتر کە لێبووینەوە پێم گوتەوە، ڕەشۆڵ قەت ئەم گونەت لەبیر ناکەم، ئا ئەم باسە کورتیلەیە چەژێکی کوردانەی لەبەر زار ئاشنا لە یاداشتەکەم دەگێڕێ.

بەر لە شۆڕشی تەمووز دوو هەڵکەوتی سیاسی ڕووبەڕووم بوو. یەکێکیان ئەوە بوو، لە دەمی پێکهێنانی ئەو بەرە نیشتیمانییە یەکگرتووەی کە نوێنەریان لە وەزارەتی ١٤ی تەمووز بەشدارییان کرد ڕۆژێکیان (صدیق شنشل) لە چێشتخانەی مەسبەح داوەتی کردم و بەدەم خواردنەوە تێی گەیاندم کە هەموو تەرتیباتێک بە نهێنی کراوە بۆ گۆڕینی باری سیاسی عێراق، گوتی (القضية باقية عليكم انتم الاكراد...) پێم گوت من ناتوانم خۆم بە نوێنەری کورد دابنێم، گوتی، بە ناوی خۆتەوە وەک گەلێک کەسی دیکە وەرە جەبهەوە ئەگەر گلەیەکیش هەیە هەر ئێستا دەچین بۆ لای سەرۆک جەمال عەبدولناسڕ لە قاهیرە چی لە دڵدایە پێی بڵێ تا هیچ تێبینی سەلبی لە کوردەوە نەمێنێت. قسەمان درێژەی هەبوو، کورتەی ناوەڕۆکی ڕای خۆم دژی بەشداری کردنم ئەوە بوو کە گوتم لایەنێکی پێک هێنەری ئەم بەرەیە بیروڕایەکی هەیە کە بەرەی یەکگرتوو بە قۆناغی کاتەکی دادەنێت بۆ زووتر گەیشتن بە قۆناغی دواتر تاکوو پێ بە پێ لایەنەکانی دیکەی بەرەی یەکگرتوو لەناو دەبات و خۆی بە فەرمانڕەوای تاک و تەنها دەمێنێتەوە.

من بە ئەرک و مەسرەفی خۆم نایەم ڕۆژی لەناوچوونم پێش بیەخەم بۆی، با بە ئەرک و مەسرەفی خۆی ئەم ئامانجە جێبەجێ بکات... گوتی ئەمانە هێزێکن لە وڵاتەکەمان ناشێ پشت گوێ بخرێن... گوتم بایەخی هەڵوەستەکەم ئەوەیە کە ئەمانە هێزن ئەگەر هێز نەبانایە منیش دوورەپارێزیم نەدەکرد... ئەمە بوو هۆی بەشداری نەکردنم لەو بەرە یەکگرتوەدا. ئەوساش و ئێستاش دەڵێم من لە جیاتی ئەوەی یارمەتی لایەنێک بدەم لەناوم ببات، خۆم دەبمە ئەندامی ئەو لایەنە، کە ڕەوا نەبینم ببمە ئەندامی بەو لاتەریقەوە ڕەوا نابینم خۆم بکەمە قوربانیی ئامانجەکانی کە من هەرگیزاوهەرگیز لەگەڵ بڕاندنەوە و

لەناوبردن و پەلپەل کردندا نیم و نابـم... هەڵکەوتی دووەم ئەوەبوو، کامل چادرچی هاتە لام لە ئۆتێلی ترۆکادیرۆی بەغداد بۆ داوەت کردنم بۆ بەشداربوونم لە پێکهێنانی ئەو حیزبەی کە قەول بوو حیزبی وەتەنی دیمۆقراتی و حیزبی ئستیقلال تێدا بتاوێتەوە.

کە مەنهەجەکەم خوێندەوە پێم گوت، من ناتوانم پشتگیری لە مەنهەجتان بکەم چ جایی ببمە ئەندامی حیزبتان چونکە ناوی کوردی تێدا نەهاتوە. گوتی قسەت حەقە بەڵام ئیشەکە ئانقەست نەبوو... ویستی سبەینێ بچمە لای لەماڵەوە بۆ پتر دوان لەو مەسەلەیە و رێکخستنی دەقێکی لەبار کە باسی مافی نەتەوەیی کورد بکات. گوتم ئیبراهیم ئەحمەد وا لە بەغدایە بەیەکەوە دێین.

سبەینێ بە جووتە چووین بۆ لای چادرچی. هەر لە سەعات ٩ی بەیانییەوە هەتا یەکی پاش نیوەرۆ ماینەوە. لەو بەینە ئیبراهیم ئەحمەد و من لەسەر تەکلیفی چادرچی بە پەلە دەقێکمان نووسی. کە گەڕامەوە کۆیێ زۆری نەبرد نامەیێکی چادرچیم بۆ هات بەم جۆرە دەست پێ دەکات:

بغداد في ١٩٥٦/٦/٨، عزيزي الأخ مسعود تحية وشوقا وبعد ان الموضوع الذي كنا قد بحثناه اثناء وجودكم في بغداد قد قوبل مبدئيا بالترحاب من قبل الـجميع...

ئنجا دەڵێ لەبەر هەندێ تێبینی دەقەکەی ئێوە تەعدیل کرا بەم دەقە. ئاخۆ چۆنە بەلاتەوە... ڕاستییەکەی دەقی ئەوان لە هی ئێمە چاکتر بوو، هەروەهاشم بۆ نووسیەوە. کە شۆڕشی چواردەی تەمووز قەوما فکرەی ئەو دەقانە بە داڕشتنێکی تازە بوو بە مادە (٣) لە دەستووری مووەقەت. خۆیشم تەکلیف کرام کە ئەندامەتیی ئەو حیزبە قبوڵ بکەم، بەڵام نە حیزبەکەی ئەوان ڕێی پێ درا نە ئەگەر ڕێشی پێ بدرابایە دەمتوانی تێیدا ببمە ئەندام.

ئاڵقەی دوازدەیەم

لەو دوو سێ ساڵەی دوای موحاکەمەی سەر بە موزاهەرەی کۆیێ و شێواویی باری هێمنیی عێراق پاش (العدوان الثلاثي) هەستم دەکرد پتر موراقەبە دەکرێم لە لایەن حکومەتەوە. چەندێکی سەری هەولێرم دابایە بە شەوان کابرایەکی سەر بە (أمن) ی ئەوسا لە (دار الاستراحة)یەی ئیستگەی ڕێی ئاسنی کە منی تێدا مێوان دەبووم، دەمایەوە. مەرحووم قاسمی مەلا ئەفەندی ئاغلەب شەو دەهاتە لام و بە یەکەوەش نانمان دەخوارد، خەرجییەکی باشیشی دەدایە ئەو کابرایە نەکا تەقریری خراپم لێ بنووسێت. ڕۆژێکیان بەر لە ڕۆژاوا هاتە لام، یەکسەر چوو بۆ لای پاسەوانەکەم و چی قسەی خراپ بوو پێی گوت، خەریک بوو لێشی بدات. تومەز قاسم ئەو ڕۆژە لای مدیری پۆلیس، کەوا یەکجار دۆستی بوو، تەقریری پاسەوانەکەمی خوێندبۆوە تێیدا لێمی بزرکاندبوو، لێی نەڕاند هەی وەهاو وەها لێ کراو من خزمەتت دەکەم بۆ ئەوەی هێندە نامەرد بیت؟ بە گرتنت نەدەم وازت لێ ناهێنم. کابرا کەوتە سەر دەست و پێی، تۆبە هەزار تۆبە... بە چ حاڵ هەتا قاسم وازی لێ هێنا، ڕاستیەکەی من بوومە ڕچاکاری دەنا بە ئاسانی لە دەستانی ڕزگار نەدەبوو.

ئەو پاسەوانەم سوودێکی شەوانەی پێ دەگەیاندین، چونکە مسڵمان بوو مریشکمان بەو سەردەبڕی، چێشتلێنەر، وەستا ئیبراهیم و هەموو خزمەتچییەکانی (ڕێست هاوز) دییان بوون، هەموو شەوێک لە (ڕێست هاوز) نانمان خواردبایە دیشێکی لە مریشکی برژاو و گون و گورچیلە و برژەمەنیی دیکەش دەڕازاندەوە ئەمما شاهانە... ئێستا بە یادکردنەوەی ئاو لە زارم دەزێتەوە. دەبێ ئەوەش بڵێم لەو دەمانەدا کە بۆ هەولێر دوورخرابوومەوە عەونی یووسفیش هەموو شەوان دەهاتە لام ئیتر سێ قۆڵی ڕاماندەبوارد تا دەمی خەوتن.

ڕۆژێک لە ڕۆژانی ئاخەلێوەی بەهاری یەک لەو ساڵانە بڕیارێکی کتوپڕمان دا، من و زەیدی ئەحمەد ئەفەندی و محەمەدی فەتاح چەلەبی و برایمی عەزیزی پاشا (وابزانم قاسمی مەلا ئەفەندیش) بچین بۆ حاجی ئۆمەران. ڕۆژی ٢٢ی مایس، لە هەولێر پانکە کەوتبووە گەڕ، بە جلکی هاوینە دەرچووین بەڵام یەدەگی حازر بە دەستمان پێ بوو... بەرەو ئەو بەهەشتانەی ناو شاخەکان ڕۆیشتین. بەڕاستی ئەگەر بنیادەم دەستی شێواندنی لێ نەبزافتبانایە نموونەی بەهەشت بوون. لە ڕەواندز بەولاوە دیمەن لە سنووری جوانی دەرچوو بەرەو ئەفسوون... بەفرستانی قەندیل هەوری بەدەورەوە بوو، هەتا لێی نزیک دەکەوتینەوە هەور لێمان دەبووە چەتر و خێوەت. کاتێک گەییشتینە ئۆتێلەکەی حاجی ئۆمەران سەرما و بارانێکی زستانەی بەردەوام کژی گێڕایەوە بۆ سێ مانگ لەمەو پێشتر... ئۆتێل تەیار بوو بە هەرچی دڵ حەزی لێ دەکات. بۆ ئەوسا تەماتە لەو کژەدا دەست نەدەکەوت کەچی ئۆتێل تەماتەستان بوو. وێڕای خواردنی مومتازی ئۆتێلەکە بەرخێکیشیان بۆمان سەربڕی ئیتر ئەو شەوە بە دیار ئاگری موغەیری و چزەوبزە و برژاندن و بێن و بەرامەی مەتبەخی تێروتەسەل تا نووستن ڕامانبوارد...

ئۆتێل لکێکی تەلەفۆنی مەخفەری پۆلیسی بۆ ڕاکێشرابوو، هەرچی گوترابایە بە تەلەفۆن مەخفەر و ئۆتێل دەیانبیست. وەها ڕێکەوت سبەینە زوو لە (ئۆفیس) بووم، هەوری ڕەواندبۆوە لە پەنجەرەوە سەیری

بەهەشتی سەر دنیام دەکرد زیلی تەلەفۆن لێی دا. بیسەرم هەڵگرت گوێم لێ بوو بەرپرسێکی پۆلیسی هەولێر لە ئامیر مەخفەری دەپرسی داخوا (مەسعوود محەمەد) بە لای ئێوەدا نەهاتووە؟ تومەز شەو دەزانن من نەچوومەتەوە ئۆتێل، لێشم خافڵ بوون کە بەرەو حاجی ئۆمەران هاتم، ئیتر شڵەژابوون لە بزربوونی من... گوێم لە قسانیان ڕاگرت دەتگوت نازانم چییان لێ قەوماوە. بە برادەرانم گوت هەولێر مشەوشە لە بزربوونی من. کە بەرەو هەولێر بووینەوە بەدرێژایی ڕێگا پۆلیسی نزیکترین مەخفەرەکان ڕاوەستابوون هەتا بە سەحیان دەکردەوە کەوا، شکر کاکە مەسعوود هەڵنەهاتووە بۆ پشت کێوی قاف. پەحا چ پیاوتۆقێنێک بووم. دوای بەرپابوونی شۆڕشی تەمووز، پۆلیس و بەرپرسەکانی سەر نوختەی تەفتیش لەو هەرێمەی خۆمان تا خوارووی دوزخورماتوو بۆم بوون بە شایەدی پیاوچاکیم. ئۆتۆمۆبیلێکی منی تێدا بامایە نەیاندەپشکنی، بەرپرسی تازە بابەتیان حاڵی دەکرد ئەم کابرایە لە کۆنە وەتەنییەکانە!!

کژەبارانی نێوان ساڵانی ١٩٥٦ و ١٩٥٧ بەردەوام و بە غوردەم بوو هەتا سەرەتای هاوین. دوایین بارانی ئەو تەڕوتووشییە ئەوە بوو لە ڕۆژی پێنجی حوزەیران، لە کۆیێ، دوو سەعات و چارەکێکی خایاند وەک کوندەی سەربەرەژێر. ئەو ڕۆژە ڕووبارەکەی کۆیێ پیاوێک و وڵاغێکی خنکاند. بەبیر کەسدا نەدەهات، بە گوتنەوەش نەمانبیستبوو ڕووبارەکە خەڵکی خنکاندبێت. سەوزاییی دەر و دەشت، جارێ دەتگوت هی نیسانە. لەو بەهارە تەڕ و لێزمەیە بوو سەرۆکایەتی ئیستیئنافی تەسویەی سلێمانی هات بۆ کەشفی زەوییەکانی قەنبەرانی جەلیزادان لە بیتوێن. حەفتسەد دۆنمی ئەو موقاتەعەیە بە ئانقەست خرابووە سەر موقاتەعەیەکی دراوسێی خۆی. بۆیەیشە دەڵێم بە ئانقەست چونکە خەریتەی کادسترۆی قەنبەران دزرابوو کە ئیتر بە ئیسپات گەیاندنی داوایەکەمان وەزەحمەت کەوتبوو.

مامۆستا فایق هۆشیار سەرۆکی ئیستیناف بوو، پێوەی دیار بوو کە دڵنیا بوو لەوەدا حەق بە لای ئێمەدایە. سەیر لەوەدایە ئێمە لە کاتێک کە دینار بە زەحمەت چنگ دەکەوت ١٨٠٠ دینارمان لە بری (اطفاء الضريبة)ی ئەو زەویە دابوو بە حکومەت، زەرییەکەش بە غەدر خرابوە سەر مڵکەکە ئنجا حەفتسەد دۆنمیشمان لێ قرتێندرا کەچی کەسانی ئەوتۆ هەبوون لە جیرانە نزیکەکانمان بە (فضولی) و بێ زەرییە هەزاران دۆنمیان لە مشە بە لەزمە وەرگرت... وەی کە زەحمەتە ماڵی حەڵاڵ بە سەلامەتی دەرچێت. لە بۆ پارەی (اطفاء) قەنبەران ٣٤٠٠ دۆنم بوو، لە تەسویە بووبووە ٢٧٠٠ دۆنم. بە هەمە حاڵ ئەم دەعوایە کەوتەوە سەردەمی شۆڕش و کۆتاییی پێ نەهات چونکە قانوونی نوێ دەرچوون چارەسەری کێشەی مڵکایەتییان دەکرد. ئەشەدوبیللا ئەوانیش لە تەتبیقدا بە زەرەری خاوەن مافی بێفێڵ دەخرانە گەڕ.

لە بەرەو کۆتاییی هاوینێک بوو، لافاوەکەی سلێمانی رووی دا. ئەو ڕۆژە لە کۆیەوە دەستەیەکی برادەران چووینە (قەسرۆک)ی سەر بە قەزای ڕانیە، لە حەمەدی ڕەمەزان کە وەکیلی من و جەلیزادان بوو لە قەسرۆک، مێوان بووین. ئەو ڕۆژەم هەر لەبیرە چونکە بەپێی عادەتی خۆم لە دیمەنی دنیا ورد بوومەوە و هەورێکی ڕەشی خماوی بەولای پیرەمەگروونەوە کە لەو جێگەی ئێمەی لێ بووین دەدیترا، ئاسمانی ئاسۆی ئەودیوی پیرەمەگروونی ڕەش داهێنابوو. بۆ سبەینێ زانیمان لافاو زەرەری لە سلێمانی داوە، گورج زانیم هەورەکەی دوێنێ ئەو کەتنەی کردووە.